

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ВІДДІЛ ВИХОВНИХ СИСТЕМ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ**

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГА

Збірник наукових праць

**Київ-Ніжин
2012**

УДК 371.123 «71»:130.2
ББК 74.214:15.12:71
К 90

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, протокол № 1 від 26 січня 2012 р.

Рецензти:

- Іванова Т.В.** доктор педагогічних наук, професор, старший науковий співробітник відділу теорії та історії педагогічної майстерності Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
- Чміль А.І.** доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри університетської та професійної освіти і права Інституту відкритої освіти Державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти» НАПН України

К 90 **Культурологічна** складова професійного розвитку педагога: Зб. наук. праць / За ред. Л. Хомич, Л. Султанової, Т. Шахрай. – Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. – 126 с.

Видання присвячене новітнім теоретичним і практичним проблемам культурологічної складової професійного розвитку педагога. Чільну увагу приділено висвітленню культурологічному підходу у парадигмі сучасної системи освіти, у розвитку особистості педагога та професійній культурі як основі педагогічної компетентності.

Автори статей відповідають за достовірність і вірогідність викладеного матеріалу, за належність даного матеріалу йому особисто, за правильне цитування джерел та посилання на них. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

ISBN

© Хомич Л.О., Султанова Л.Ю., Шахрай Т.О., 2012
© Відділ виховних систем у педагогічній освіті
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН
України, 2012
© Жук І., дизайн обкладинки, 2012
©Видавець ПП Лисенко М.М., 2012

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПАРАДИГМІ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

1.1. Сутність парадигми в сучасній педагогічній освіті <i>Лейла Султанова</i>	6-12
1.2. Зміст культурологічної парадигми розвитку педагогічної освіти <i>Лідія Хомич</i>	13-22
1.3. Культурологічні основи розвитку педагогічної освіти в сучасних умовах <i>Галина Лактіонова</i>	22-33
1.4. Культурологія в трансформаційних процесах освіти <i>Тамара Усатенко</i>	34-42

РОЗДІЛ II. КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА

2.1. Концептуальні основи розвитку культурно-професійної ідентичності в системі підготовки сучасного педагога <i>Віктор Панченко</i>	44-51
2.2. Значення особистості викладача ВНЗ як носія культури у формуванні світогляду майбутніх педагогів <i>Інна Машкова, Галина Бондарук</i>	52-55
2.3. Теоретичні основи культурного розвитку особистості майбутнього педагога <i>Тетяна Шахрай</i>	56-65
2.4. Культурологічний підхід у формуванні особистості майбутнього педагога <i>Сягровська Інесса</i>	66-73
2.5. Використання біографічних досліджень у розвитку культури педагога <i>Лариса Тимчук</i>	74-80
2.6. Інноваційний стиль педагогічної діяльності: культурологічний підхід <i>Ірина Мазур</i>	81-86
2.7. Толерантність як важливий фактор культури особистості педагога <i>Алевтина Молчанова, Дмитро Полежаєв</i>	87-94

РОЗДІЛ III. ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

3.1. Підготовка фахівців ресторанного сервісу: культурологічний підхід <i>Людмила Мартиненко</i>	96-101
3.2. Професійне мислення, як складова професійної компетентності вчителя <i>Ольга Авраменко</i>	101-108
3.3. Гуманістична спрямованість формування правової культури учнів професійно-технічних навчальних закладів <i>Вікторія Алексєєв</i>	109-116
3.4. Професійна компетентність майстра виробничого навчання ПТНЗ художнього профілю як невід’ємна складова зростання педагогічної культури <i>Елеонора Грищенко</i>	117-125
АВТОРИ ВИДАННЯ	126-127

РОЗДІЛ І.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПАРАДИГМІ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

УДК 37.00. «312».001.11

Лейла Султанова

СУТНІСТЬ ПАРАДИГМИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

У статті аналізуються різні погляди щодо визначення сутності парадигми. Описано сутність парадигми за Т. Куном. Визначено місце парадигми в педагогіці. Розглянуто поліпарадигмальність у педагогіці. Проаналізовано доцільність використання поняття «освітня парадигма».

Ключові слова: парадигма, поліпарадигмальність, освітня парадигма.

В статье анализируются разные взгляды на определение сущности парадигмы. Описана сущность парадигмы за Т. Куном. Определено место парадигмы в педагогике. Рассмотрена полипарадигмальность в педагогике. Проанализирована необходимость использования понятия «образовательная парадигма».

Ключевые слова: парадигма, полипарадигмальность, образовательная парадигма.

The paper analyzes the different views on the definition of the essence of the paradigm. Described the essence of the paradigm for T. Kuhn. The place of a paradigm shift in pedagogy. Poliparadigm considered in pedagogy. Analyzed the need to use the term «educational paradigm».

Key words: paradigm, poliparadigm, educational paradigm.

Актуальність проблеми. Останнім часом у наукових публікаціях з педагогіки, широко вживається термін «парадигма». При цьому науковці порізному тлумачать дане поняття, що призвело до виникнення поняття «поліпарадигмальність». Так, одні науковці розглядають парадигму в її класичному «Кунівському» визначенні, інші – притримуються поглядів про зміну парадигм та наводять свої тлумачення цього поняття. Таким чином, між науковцями виникла дискуссія щодо визначення і вживання даного поняття.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Досліджуючи дане питання нами було проаналізовано публікації провідних науковців (Бондаревская Е.В. «Парадигма как методологический регулятив педагогической науки и инновационной практики»; Бордовская Н.В. «Системная методология современных педагогических исследований»; Бережнова Е.В., Краевский В.В. «Парадигма науки и тенденции развития образования»; Валицкая А.П. «Философские основания современной парадигмы образования»; Дугин А.Г. «Эволюция парадигмальных оснований науки»; Ильинский И.М. «Образовательная революция»; Колесникова И.А. «Педагогические цивилизации и их парадигмы»; Коршунова Н.Л. «Понятие парадигмы: в лабиринтах поиска»; Коршунова Н.Л. «Нужна ли педагогике новая парадигма?»; Краевский В.В. «Парад парадигм (послесловие к статье Н.Л. Коршуновой)»; Кун Т. «Структура научных революций»; Лызь Н.А. «Взгляд на парадигмы и изменения в педагогике»; Осмоловская И.М. «О парадигмах в педагогике»; Шиянов Е.Н., Ро-

маева Н.Б. «Полипарадигмальность как методологический принцип современной педагогики» та інші публікації).

Метою статті є аналіз різних поглядів щодо визначення сутності парадигми. Визначення місця парадигми в педагогіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. За останнє десятиліття категоріальний апарат педагогіки істотно збагатився новими поняттями. Так, серед інших до його складу увійшло загальнонаукове поняття «парадигма». Для наукознавства це поняття не нове.

Слово «paradigma» є грецьким і дослівно означає те, що визначає характер прояву, маніфестації, залишаючись поза проявом («рага» – це «зверх», «над», «через», «біля», а «deigma» – «прояв», «маніфестація»). У самому широкому смислі, парадигма – це структурована реальність, не проявлена сама по собі, не піддається прямій рефлексії і завжди залишається за кадром, встановлює основні, фундаментальні пропорції людського мислення і людського буття [2, с. 38-39].

В античній і середньовічній філософії воно (поняття) характеризує сферу вічних ідей як першообраз, зразок, у відповідності з яким бог-деміург створює світ суцього.

В сучасній філософії науки – це певна система теоретичних, методологічних і аксіологічних установок, ідей, поглядів і понять, прийнятих в якості зразка вирішення наукових завдань, що панують протягом певного історичного періоду і які поділяють усі члени наукового співтовариства.

Поняття «парадигма» у філософію науки вперше ввів позитивіст Г.Бергман, для характеристики нормативності методології, проте справжній пріоритет у його використанні і поширенні належить Т. Куну [9, с. 504].

Т.Кун показав, що в історії будь-якої науки можна виокремити періоди нормальної науки і наукових революцій. «Нормальна наука» – означає дослідження, що базується на одному чи кількох минулих наукових досягненнях – досягненнях, які упродовж певного часу визнаються науковим співтовариством як основа для його подальшої практичної діяльності. Перед дослідником, що працює в межах нормальної науки, постійно виникають нові проблеми, але всі вони не виходять за межі, визначені парадигмою. Т. Кун назвав їх завданнями-головоломками [7].

Т.Кун зазначав, що парадигма – це досягнення, характерною ознакою яких є:

1. Достатньою мірою *безпрецедентність*, щоб залучити на тривалий час групу прихильників із конкуруючих напрямків наукових досліджень.
2. Достатня відкритість, щоб нові покоління науковців могли в їх межах знайти для себе невирішені проблеми [7].

В основі праці «Структура наукових революцій» Т. Куна лежить перехід наукового співтовариства від однієї парадигми до іншої. За допомогою нової парадигми науковці отримують нові засоби дослідження і вивчають нові галузі. Найважливішим у цьому процесі є те, що в період

революції науковці бачать нове і отримують нові результати навіть в тих випадках, коли використовують звичайні інструменти в галузях, які вони досліджували до цього. Зміна парадигм спричинює нове бачення науковцями досліджуваних проблем.

Аналізуючи погляди Т. Куна щодо визначення парадигми як теорії, визнаної науковим співтовариством, правил і стандартів наукової практики, стандартну систему методів сучасники К. Поппер, І. Лакатос, М. Мастерман та ін. побачили в його концепції необґрунтовано широке трактування поняття, що викликало дискусію. Ця ситуація вимагала від Т. Куна перегляду змісту і конкретизації поняття, що було здійснено за рахунок введення терміну «дисциплінарна матриця» [10, с. 477].

Говорячи про дисциплінарну матрицю, науковець розуміє визначену єдність філософсько-методологічних передумов, теоретичного пояснення і методів пізнавальної діяльності в даній науковій дисципліні. Розкриваючи поняття «дисциплінарна матриця», Т. Кун пояснює: вона дисциплінарна тому, що враховує приналежність до наукової дисципліни, матриця говорить про сукупність елементів – норм, приписів, що пред'являються в цілісності до діяльності науковця як певний стандарт, зразок.

Таким чином, погляди Т. Куна на поняття парадигми, які у сучасному науковому співтоваристві отримали широке визнання зазнавали змін. У його праці «Структура наукових революцій» зустрічаються різні висловлювання про суть парадигми, що доповнюють або уточнюють один одне. Якщо спочатку Т. Кун, формулюючи поняття парадигми, використовував гносеологічний підхід (теорія пізнання), а онтологія (вчення про буття як таке) при цьому залишалась невиявленою і не рефлексивною, відповідно, відокремленою від пізнавальної діяльності реальністю, то у більш пізній версії гносеологічна і онтологічна сторони постають невіддиференційованими [4, с. 11-20.].

Науковці, які наполягають на вживанні даного поняття виключно в контексті науково-пізнавальної діяльності, поділяють погляди Т. Куна на парадигму як на модель постановки і вирішення наукових проблем. Ті, хто враховує як гносеологічні, так і онтологічні моменти, притримуються відкоректованої концепції цього ж автора.

Сьогодні спостерігається зростаючий інтерес до цього поняття в сфері загальнонаукової та спеціально-наукової методології, особливо в галузі соціально-гуманітарного пізнання. Педагогіка в цьому відношенні не стала винятком.

Останнім часом опубліковані роботи, в яких кардинально переглядається категорія парадигми стосовно педагогіки. У педагогічний обіг поняття «парадигма» увійшло у 90-х роках ХХ століття і набуло педагогічного змісту. І хоча поняття парадигми почали використовувати відносно недавно, воно швидко і непомітно стало одним із значущих в педагогічній науці кінця ХХ століття.

Така популярність поняття «парадигма» пояснюється на думку Є.В. Бондаревської [1] потребою дослідників у методологічних опорах, які педагогіка втратила у зв'язку з ревізією непорушних у недавньому минулому пізнавальних постулатів марксистської ідеології. Другою обставиною, що викликає особливий інтерес до парадигми є прагнення вчених осмислити інноваційну, диференційовану, різноспрямовану, суперечливу педагогічну реальність нашого часу в її цілісності. Третьою причиною – є бажання як науковців, так і практиків знайти універсальний, відповідний прогресивним тенденціям, науково обґрунтований метод перетворення педагогічної дійсності.

Аналіз характеру застосування терміну «парадигма» в дослідницькій і педагогічній практиці виявляє принаймі три різних позиції в його розумінні і межах поширення [1].

Перша полягає у твердженні, що поняття «парадигма» належить сфері методології і відноситься безпосередньо лише до дослідницької діяльності, для якої виконує функцію методологічного регулятиву. Це тлумачення відповідає класичній науці, де чітко розрізняються об'єкт і суб'єкт дослідження: суб'єкт знаходиться поза об'єктом, вивчає його так би мовити зі сторони, не втручаючись у його життя, для чого розробляє і використовує методи, прийоми і засоби, що дозволяють отримувати об'єктивне знання. В цьому випадку парадигма розуміють як «модель наукової діяльності, як сукупність теоретичних стандартів, методологічних норм, ціннісних критеріїв, регулюючих дослідження» [6, с. 20-24].

Друга позиція відповідає постнекласичній науці, де суттєво змінилась роль суб'єкта (дослідника), який з позиції стороннього спостерігача переходить, наскільки це можливо, в середину досліджуваних процесів, явищ, стаючи їх безпосереднім учасником. Процеси дослідження і впровадження результатів зближуються у часі і взаємопроникають, наука стає інструментом покращення життя людей, засобом практичного перетворення процесів і явищ, що вивчаються. В освіті виникає інноваційна діяльність, яка вказує на проміжний стан педагога новатора між наукою і практикою.

Остання позиція полягає у твердженні, що для різних сфер (науки і практики) існують різні парадигми: для науки – наукова, для педагогічної практики – освітня. Це уявлення виникло в некласичній науці постмодерну, характерними рисами якого є плюралізм думок, програм, світоглядних моделей і мов культури, відмова від звичних для нашої свідомості ієрархічності і пошуку єдиної правильної істини, пріоритети суб'єктності і суб'єктивності.

Проте, варто пам'ятати, що Т. Кун писав свою працю з історії науки на матеріалі природничих дисциплін. Західні спеціалісти також розробляють методологічні стандарти науковості, і мають на увазі science (природні науки), говорять про парадигму science, в яку не входять humanities (гуманітарні науки). Т. Кун, як фізик вивчає світ природи як об'єкт не-

людського походження, а педагог, навпаки, має справу з педагогікою практичною, яка носить штучний, соціально зумовлений характер. При такому підході конкретна специфіка діяльності наукової, з однієї сторони, і діяльності практичної – з іншої, не враховується, і тому не приймається до уваги саме своєрідність об'єкта, яким у педагогіці є особливий вид практичної діяльності. Відбувається підміна аналізу способів формування уявлень про об'єкт аналізом самого об'єкта. Таким чином, не все з того що придатне для природничих дисциплін, підходить і для соціально-гуманітарних галузей наукового знання, до якої належить педагогіка.

Це призвело до того, що педагоги визначили своє, власне педагогічне, таке, що відрізняється від інших наук тлумачення парадигми [8, с. 17]. Отже, необхідно розподіляти тлумачення парадигми, визначаючи цим словом два різних поняття. Перше – загальнонаукове розуміння парадигми як наукової діяльності, сукупності норм, критеріїв, стандартів дослідження (подібне до класичного поняття за Т. Куном). Прихильниками даного тлумачення є О. Арламов, О. Бережнова, Н. Коршунова, В. Краєвський та ін. Друге – розуміння парадигми як моделі, яку використовують для вирішення не тільки дослідницьких, але й практичних (освітніх) завдань. Поняття освітньої парадигми трактується як основа, ідея, підхід до проектування освітніх систем, як базова модель або стратегія освіти [4, с. 11-20]. У такому тлумаченні, як правило, використовується поняття «освітньої парадигми», і воно супроводжується термінами, що відображають основну спрямованість освіти, джерело і спосіб постановки педагогічних цілей.

В сучасній системі освіти існують принципово різні теоретичні підходи до змісту парадигми, що визначають стратегію і спрямовують хід дослідження. Ці відмінності проявляються в існуванні різних шкіл і напрямів дослідження, що належать до тієї чи іншої концептуальної традиції. Основою для розвитку і існування в системі освіти різних наукових напрямів є прихильність науковців до різних парадигм. Н. Лизь вбачає у такій багатоманітності свої позитивні сторони. Науковець зазначає, що неможливо охопити одним поглядом всю освіту, адекватно представити, розглядаючи її з однієї сторони. Тому, чим більше теорій, тим більше граней реальності попадають у сферу наукового розгляду. З іншої сторони, для того щоб хоча би виявити різницю між такими поглядами, необхідна «спільна мова». Поширеність цього терміна у педагогіці свідчить, на думку Лизь Н.А., про затребуваність його в іншій інтерпретації [8, с. 16-26].

Таке бачення парадигми спричинило появу великої кількості «освітніх парадигм»:

- формуюча і гуманістична парадигма (Є. Бондаревська),
- особистісно-орієнтована і духовно орієнтована (Т. Власова),
- науково-технократична, гуманітарна і езотерична (І. Колесникова),
- авторитарна, маніпулятивна і підтримуюча (Г. Корнетов),

- традиційно-формуєча, традиційно-розвиваєча, особистісно орієнтована (С. Кульневич),
- традиціоналістська і гуманістична (В. Пилиповський),
- духовна і світська (І. Соловцова),
- педагогічна, андрагогічна, акмеологічна і комунікативна (Ю. Фокін) та ін.

Таке розмаїття парадигм спричинило появу ще одного поняття «поліпарадигмальність». Із загальної множини парадигм, що існують в сучасній педагогіці, виокремлюють основні, ті, які найчастіше застосовують в педагогічних дослідженнях і залучають найбільшу кількість науковців. За поширеними твердженнями про поліпарадигмальність педагогічної реальності або про зміну парадигми також, як правило, стоять уявлення про освітню, а не про наукову парадигму [8, с. 16]. В педагогічних працях поняття парадигми співвідноситься не тільки з наукою і науковою діяльністю, але й з освітою. Таким чином, класичне уявлення про парадигму набуває нового змісту. Однією з причин даного процесу, на думку Н. Коршунової є перетин підходів – загального, історико-наукового і внутрішньо наукового, методологічного і аксіологічного.

Науковці, які визнають «освітню парадигму», зокрема І. Ільїнський, зазначає, що нова освітня парадигма повинна включати декілька основних ідей і підходів, які становлять теоретичну основу освіти [3]. А саме:

- новий погляд на роль освіти у XXI ст.;
- новий погляд на предмет і кінцеві цілі освіти;
- новий погляд на рівні освіти;
- новий погляд на роль соціально-гуманітарного знання;
- новий погляд на навчальні завдання і засоби вирішення цих завдань.

Таким чином, без фундаментальної філософської, теоретичної основи не можуть бути вирішені ні проблеми педагогічної практики, ні суспільні проблеми в цілому.

Говорячи про парадигму педагогіки В. Краєвський зазначає, що з однієї сторони, педагогічний процес виводиться ними з кола спеціально-наукових уявлень і підводиться про парадигму науки, тобто стає безпосереднім об'єктом методологічного аналізу. З іншої – черговий раз витісняється сама педагогічна наука, оскільки передбачається що з однієї і тієї ж позиції, відзначеної словом «парадигма», виокремлюються одні і ті ж самі складові і в науці, і в практиці. Це, кажуть, певний стандарт у вирішенні і дослідницьких, і освітніх завдань, в якому, на думку окремих авторів, долається протиставлення двох рядів парадигм [8, с. 17]. Проте це не так. Просто ототожнюються структура науки зі структурою її об'єкта [6, с. 20-24]. Далі автор говорить, що відносна стійкість парадигми науки не означає, що вона взагалі не підлягає змінам. В ній закладена можливість розвитку. У вирішенні окремих дослідницьких проблем може відбува-

тися зрушення наукової парадигми, проте не повна її заміна. Зрушення парадигми педагогічної науки, яке можна сьогодні спостерігати, відноситься перш за все, до етапів переходу від науки до практики у педагогічному дослідженні. Наявні способи переходу від науки до практики не відмінюються, а відбувається їх доповнення і розвиток.

Висновок. Погоджуючись із думкою В. Краєвського та Н. Коршунової поняття наукової і освітньої парадигми ми ототожнюємо. Оскільки педагогічна дійсність представлена в формі теоретичних уявлень, які в свою чергу можуть виконувати функцію парадигм. Таке розуміння добре співвідноситься з наукознавчою роллю парадигми як базового поняття методології науки.

Подальшого дослідження потребує обґрунтування місця культурологічного підходу у сучасній освітній парадигмі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бондаревская Е.В.* Парадигма как методологический регулятив педагогической науки и инновационной практики / Е.В. Бондаревская // Педагогика. – 2007. – № 6.
2. *Дугин А.Г.* Эволюция парадигмальных оснований науки. – М.: Арктогея-Центр, 2002. – 418 с.
3. *Ильинский И.М.* Образовательная революция. – М.: Изд-во Моск. гуманит.-социальн. академии, 2002. – 592 с.
4. *Коршунова Н.Л.* Понятие парадигмы: в лабиринтах поиска // Педагогика. – 2006. – № 8. – С.11-20.
5. *Краевский В.В.* Общие основы педагогики: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. 2-е изд., испр. – М., 2005. – С. 171-175.
6. *Краевский В.В.* Парад парадигм (послесловие к статье Н.Л. Коршуновой) // Педагогика. – 2006. – № 8. – С. 20-24.
7. *Кун Т.* Структура научных революций. – М., 1975.
8. *Лызь Н.А.* Взгляд на парадигмы и изменения в педагогике // Педагогика. – 2005. – № 8. – С. 17.
9. *Новейший философский словарь* / Сост. А.А. Грицанов. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
10. *Философский энциклопедический словарь* / Гл. редакция: Л.Ф.Ильичев, П.Н.Федосеев, С.М.Ковалев, В.Г.Панов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

ЗМІСТ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано зміст культурологічної парадигми розвитку педагогічної освіти, що спрямована на формування у майбутнього вчителя узагальнених на високому рівні знань, творчого мислення, загальної культури, системи цінностей, а також розвиток його індивідуальності.

Ключові слова: культурологічна парадигма, педагогічна освіта, зміст підготовки вчителя, система цінностей вчителя.

В статье проанализировано содержание культурологической парадигмы развития педагогического образования, которая направлена на формирование у будущего учителя обобщенных на высоком уровне знаний, творческого мышления, общей культуры, системы ценностей, а также развитие его индивидуальности.

Ключевые слова: культурологическая парадигма, педагогическое образование, содержание подготовки учителя, система ценностей учителя.

The content of culturological paradigm of teachers education development, which is aimed at formation of generalized at a high level knowledge of future teachers, as well as creative thinking, common culture, system of values, and the development of his personality, have been analyzed in the article.

Key words: culturological paradigm, teachers education, system of values teachers.

Актуальність проблеми. В сучасних умовах праця вчителя має бути спрямована насамперед на розвиток і виховання особистості школяра в процесі спільної з ним діяльності. До школи має прийти вчитель нової формації, який засвоїв надбання загальної і професійної культури, з послідовним професійно-педагогічним мисленням. Тому завданням професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів слід вважати формування і розвиток особистості вчителя-вихователя, який має творчу індивідуальність і володіє науковим методом дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Значення культури майбутнього вчителя як передумови його високого професіоналізму розкрито в загальнопедагогічних працях О.О. Абдулліної, В.І. Бондаря, Я.І. Бурлаки, І.А. Зязюна, О.Г. Мороза, В.О. Сластьоніна, Н.Д. Хмеля, І.І. Чернокозова, М.Д. Ярмаченка та інших авторів. Зокрема, у кодексі професійної етики вчителя, розробленому І.І. Чернокозовим, поставлено вимоги до вчителя як особистості. Кодекс містить норми педагогічної моралі, а також рекомендує узагальнені моделі поведінки в типових для педагогічної праці ситуаціях. Як зазначає автор, ці узагальнення відповідають соціальним і моральним ідеалам моделі поведінки; водночас вони є не рецептами, а лише своєрідними орієнтирами, що стимулюють творчість учителя в конкретних ситуаціях [6, с. 210-217].

Відтак, за **мету** ми поставимо проаналізувати зміст культурологічної парадигми розвитку педагогічної освіти, що спрямована на формування у майбутнього вчителя узагальнених на високому рівні знань, творчого мислення, загальної культури, системи цінностей, а також розвиток його індивідуальності.

Виклад основного матеріалу. Саме тому, на сучасному етапі суспільного розвитку України особливого значення надають культурологічному аспекту підготовки майбутніх учителів, переносючи акцент з традиційного засвоєння відповідної інформації на розвиток загальної культури, їх почуттів, навичок поведінки, що утворюють центр, навколо якого об'єднуються знання і вміння, формуючи неповторну індивідуальність особистості і визначаючи особливості її діяльності. Завдяки цьому поняття культури входить в систему координат професійно значущих якостей особистості і дає підстави говорити про педагогічну культуру з її характеристиками технологічної майстерності і багатством внутрішнього світу майбутнього педагога.

Відповідно зміст культурологічної парадигми спрямовано на активне і критичне освоєння особистістю способів ціннісного, морального, рефлексивного напрямку думок у процесі пізнання, поведінки й діяльності. Сутнісною характеристикою парадигмального підходу є поєднання ціннісних орієнтацій, теоретичних ідей, методів та засобів наукової діяльності. Парадигмальний підхід дає можливість розкрити загальні та конкретно-історичні форми існування освіти, визначити генезис багатьох педагогічних явищ та процесів, виявити тенденції та напрями концептуалізації педагогічного знання, вибрати форму постановки та вирішення проблеми у системі освіти [7, с.15]

Загальна філософія освіти використовує поняття «парадигма», як зазначає І.А. Зязюн, для означення культурно-історичних типів педагогічного мислення і педагогічної дії. Будь-яка освітня парадигма в історії проходить декілька етапів: становлення, завершення і, нарешті, статичності, коли вона стає млявою і заважає розвитку. Тим часом в глибинах старої парадигми народжується нові ідеї, принципи, відбувається переосмислення основних понять і зв'язків [3].

Отже, в освіті парадигма це об'єктивне явище суспільного розвитку, яке зумовлюється: докорінними змінами у соціально-економічному житті суспільства; суперечностями у переході від одних до інших цивілізаційних цінностей; прогресивним розвитком педагогічної науки, її теорії і практики; врахуванням потреб та інтересів особистості в умовах демократичних перетворень. У цьому контексті актуалізується проблема визначення змісту культурологічної парадигми у розвитку педагогічної освіти.

Зміст педагогічної освіти – складне поняття, оскільки ґрунтується на педагогічних закономірностях, принципах, методах і прийомах навчання, а також включає світоглядні й морально-етичні норми існуючих суспільних відносин. Виходячи з цього, у загальному плані зміст освіти розу-

міють як систему наукових знань, практичних умінь і навичок, а також світоглядних і морально-етичних ідей, якою повинні оволодіти студенти в процесі навчальної діяльності.

Педагогічна освіта, на відміну від інших типів професійної підготовки, повинна давати системні знання про людину як суб'єкта освітнього процесу, що включає навчання і виховання. Ця системність задається не стільки включенням відповідних дисциплін у навчальний план, скільки всім контекстом навчання у педагогічному навчальному закладі, коли кожен дисципліну розглядають, з одного боку, як засіб загального розвитку майбутніх педагогів, а з іншого, – як основу їхньої майбутньої діяльності, спрямованої на розвиток школярів, формування у них загальнолюдських цінностей.

Більш ґрунтовно охарактеризуємо провідні ідеї сучасного змісту культурологічної парадигми, серед яких: цілісність як єдність світу і людини; гуманізація педагогічної освіти; формування системи цінностей майбутнього вчителя; саморозвиток; загальнокультурний розвиток.

Цілісність як єдність світу і людини зумовлена діалектичним розумінням навколишньої дійсності та дає уявлення про наявність зв'язків між процесами і явищами в природі і суспільному житті.

Сутність цілісності навчально-виховного процесу полягає в підпорядкуванні всіх його компонентів, частин і функцій головному формуванню цілісної особистості майбутнього вчителя. Цілісність можна розглядати на різних рівнях, зокрема: усього навчально-виховного процесу; циклу предметів; окремо взятого предмета; одиниць знань, що засвоюються. Цілісність педагогічного процесу потрібно враховувати вже на стадії розробки навчальних програм і реально забезпечувати тільки за умови додержання основних аспектів: повноти і єдності освітньої, виховної і розвивальної мети навчання; повноти взаємозв'язку і концептуальності змісту; комплексного використання методів, прийомів і засобів навчання у процесі засвоєння змісту навчального матеріалу.

Відповідно, цикл психолого-педагогічних дисциплін у педагогічному закладі інтегрує сукупність усіх тих явищ, які можна умовно назвати людинознавчими. Тому, загальна професійна психолого-педагогічна підготовка виконує важливі соціальні і професійні функції: забезпечує розвиток загальної і професійної культури майбутніх учителів, педагогічного мислення, професійно значущих якостей. Це системоутворююча професійна підготовка вчителя будь-якого рівня.

Психолого-педагогічна підготовка включає вивчення в процесі навчання таких дисциплін як педагогіка, загальна психологія, вікова і педагогічна психологія, основи педагогічної майстерності, основи наукових досліджень. Комплексною цільовою програмою вивчення цих дисциплін передбачено, по-перше, їх узгодження в часі, по-друге, додержання наступності і логіки вивчення, використання міжпредметних зв'яз-

ків. Основні курси опановують протягом п'яти семестрів, а загалом професійно-педагогічна підготовка триває весь період навчання в педагогічному закладі, включає й альтернативні спецкурси, узагальнення психолого-педагогічних умінь у процесі педагогічної практики, написання рефератів, курсових та кваліфікаційних робіт.

Гуманізація педагогічної освіти. Додержання принципу гуманізації навчання і виховання дає змогу створити оптимальні умови для реалізації духовних та інтелектуальних можливостей особистості і забезпечити перехід у навчанні майбутніх учителів до взаємодії інформаційної, розвиваючої, творчої моделі. Як відомо, творча діяльність головний чинник розвитку особистості, її індивідуальності.

Створити соціально-педагогічні умови, що забезпечували б виховання гуманної соціально активної особистості, готували до повноцінного і щасливого життя, це головна мета, яку ставить суспільство перед системою освіти. Тому потрібно здійснювати гуманізацію освіти, тобто реалізувати в освітньому процесі тенденції гуманізації сучасного суспільства, в якому б людська особистість визнавалася найвищою цінністю, а утвердження блага людини було б найважливішим критерієм суспільних відносин.

Учитель, як зазначає Ш.О. Амонашвілі, повинен дотримувати принципів гуманізації педагогічного процесу, зокрема, забезпечувати пізнання і засвоєння дитиною суто людського; пізнання дитиною себе як людини; створювати умови для збігу інтересів дитини із загальнолюдськими; унеможливити використання засобів, що здатні спровокувати дитину на антисоціальні вияви; надавати дитині необхідний суспільний простір для найяскравішого виявлення її інтересів; олюднювати обставини; визначати якості особистості дитини, що формується, її освіченість і розвиток [1, с. 167].

У цьому контексті необхідно переосмислити мету підготовки вчителя. Важливо не тільки вдосконалювати сферу професійних компетентностей, а й насамперед цілеспрямовано формувати всі лінії становлення особистості педагога: його ціннісні естетичні орієнтації, спонукальну (мотиваційно-потрібнісну сферу) і виконавську регуляцію (професійні знання, уміння і навички).

Багатство педагога це його неповторна особистість. Повернути школу до дитини зможе лише той, хто взяв на озброєння гуманістичні цінності і здатний реалізувати їх у своїй педагогічній діяльності. Виділяють такі ціннісні орієнтації вчителя-гуманіста: ставлення до педагогічної діяльності як до покликання; мотиваційна спрямованість учителя не тільки на предмет викладання, а й на учня; педагогічний гуманізм, що неможливий без прийняття себе й учнів (він виявляється в довірі і повазі до дітей, у переконаності в їхніх здібностях і можливостях); прагнення і уміння відчувати іншого як себе, ставати на його позицію, розуміти внутрішній світ

дитини; діалогізм як бажання і вміння слухати й чути дитину; співпраця як настанова на взаємодію з учнем у процесі спільної діяльності.

У сучасній педагогічній науці проблема *формування системи цінностей майбутнього вчителя* актуалізується при вирішенні ряду питань: гуманізації навчально-виховного процесу в закладів освіти (С. Гончаренко, І. Смолук, Р. Скульський, Г. Шевченко та інші); формування особистості вчителя, його професійно-педагогічної культури (І. Зязюн, Н. Кузьміна, О. Мороз, М. Нікандров, В. Сластьонін та інші).

Ціннісні орієнтації вчителя, представлені у роботах видатних педагогів, є свого роду генетичною підставою стратегічних завдань розвитку сучасної освіти. Осмислення найбагатшої спадщини класиків вітчизняної педагогіки (Г. Ващенко, О. Духнович, М. Драгоманов, О. Корф, І. Огієнко, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, С. Русова, І. Франко, Т. Шевченко), дозволяє зробити висновок про гуманістичну спрямованість її сфери відносин. З проведеного аналізу деяких педагогічних концепцій вітчизняних педагогів видно: їхні ціннісні пріоритети сходяться в площині «особистість», що може розглядатися як фундамент і основне джерело функціонування освіти. Специфіка ціннісних позицій педагогів підсилює особистісну складову освіти і дозволяє побачити якісну своєрідність педагогічного процесу.

За твердженням С.У. Гончаренко, виховання особистості, повинне реалізуватися через гуманізацію освіти і ґрунтуватися на трьох принципах у розумінні людини, зокрема: *цінності особистості* та сприйняття її такою, якою вона є; *унікальності особистості* як викладача так і студента; *непередбачуваності особистості*, що пов'язана з наданням студенту права на помилку, на мислення своїми образами, тобто допомогти йому пізнати себе і оточуючих [2]. Сьогодні саме гуманні, ціннісні аспекти є визначальними для світового розвитку, точніше, навіть не для розвитку, а для збереження людського світу.

Система цінностей майбутнього педагога має формуватися у навчально-виховному процесі комплексно через наскрізні цивілізаційні цінності, які є невід'ємною складовою становлення цілісної особистості, серед них виділяємо *загальнолюдські, національні, громадянські, сімейні, особистісні, валеологічно-екологічні цінності*. Охарактеризуємо їх.

У процесі навчання майбутній педагог має усвідомити, що пріоритет загальнолюдських цінностей закладається у стратегію і тактику розвитку сучасної системи освіти, серед них Віра, надія, любов, гідність, сумлінність, правдивість, досконалість, чесність, милосердя, життя, справедливність тощо. Загальнолюдські цінності спонукають майбутнього педагога до самореалізації, самовдосконалення, любові до професії, до оточуючої дійсності, до природи, допомагають розібратися у сенсі людського буття. Загальнолюдські ідеали базуються на основних правах і

духовних цінностях. Загальнолюдський характер навчання і виховання надають знання про людську спільноту, її історію, народи, діяльність ООН та інших міжнародних організацій, чия діяльність спрямована на збереження миру.

Національні цінності виявляються у повазі до рідної мови, історії свого народу, його культурних традицій тощо і забезпечують як духовну єдність поколінь так і процес формування національної самосвідомості, серед них – українська ідея, державна незалежність, почуття національної гідності, історична пам'ять, повага до державної символіки, любов до рідної культури, мови, традицій, сприяння розквітові духовного життя українського народу тощо. Національні цінності базуються на світових цінностях і підпорядковані меті приєднання до загальнолюдської культури, оскільки нормальна національна самосвідомість вільно сприймає всі культурно-духовні цінності людства. Саме у такий спосіб поєднується загальнолюдське і національне. Сьогодні кожному зрозуміло, що взаємодія національного і загальнолюдського становить основу традицій формування духовного світу підростаючих поколінь у вихованні народу, незалежно від його національної належності.

Розвиток громадянських цінностей пов'язаний з вихованням у студентів глибокого почуття любові до України, її народу, формуванням якостей громадянина-патріота; формування високої правової культури, правосвідомості; стимулювання внутрішніх зусиль до саморозвитку і самовиховання. Серед провідних громадянських цінностей виділяють свободу, пошану до Закону, свободу слова, права людини, суверенітет особи, рівність громадян, самовідповідальність людини, толерантне ставлення, пошану праці тощо.

Важливе значення у розвитку особистості майбутнього вчителя мають сімейні цінності, серед них вчені визначають подружню вірність, піклування про дітей, піклування про батьків, демократизм стосунків, повагу до прав дитини і старших, гостинність тощо. Саме вони мають пронизувати зміст навчання і виховання студентської молоді.

Провідною цінністю у змісті навчання і виховання майбутніх вчителів має визнаватися цінність особистості. У змісті навчання і виховання майбутніх педагогів пріоритетними мають бути цінності життєспряваності й мотивації життєдіяльності, цінності сфери усвідомлення змісту, мети процесу діяльності, цінності реалізації процесу діяльності, цінності, репрезентовані індивідуальними якостями суб'єкта діяльності.

Серед валеологічно-екологічних цінностей, які необхідно формувати у майбутніх вчителів у процесі навчання і виховання єдність людини і природи, увага до власного здоров'я, прихильність до спорту і фізичної праці, здоровий спосіб життя, дбайливе ставлення до усього живого на

Землі, відчуття краси природи, оволодіння знаннями про основні екосистеми Землі, участь у природоохоронній діяльності, пізнання і охорона довкілля тощо.

Отже, вчені роблять висновок, що у педагогічній науці аксіологічний підхід виконує теоретико-методологічну функцію і є системно-інтегративною методологією, яка лежить в основі гуманістичної педагогіки.

Саморозвиток. Важливою властивістю творчого потенціалу майбутнього вчителя є здатність до саморозвитку, створення нового не тільки в навколишньому світі, а й у собі. Формування цієї здатності, на думку Л.В. Сохань, визначається зовнішніми і внутрішніми чинниками, оптимальністю їх поєднання. До внутрішніх відноситься: природні передумови (загальна обдарованість, задатки); досвід (знання, уміння, навички); характерологічні особливості (самостійність, ініціативність, волюві якості тощо); мотивацію (цілепокладання, самопрограмування, саморегуляцію). Вони повинні узгоджуватися із зовнішніми умовами, що виступають як суспільно необхідні. Творчий потенціал обов'язково має бути проаналізований, по-перше, у плані вимог суспільства до життєдіяльності, котрі визначають соціальні умови для розвитку творчості; по-друге, з боку вимог, які виступають стосовно суб'єкта творчості. Отже, творчий потенціал особистості визначається як об'єктивними можливостями, так і внутрішньоособистісними чинниками, серед яких провідну роль відіграють здібності і особисте ставлення до творчості [5].

Загальнокультурний розвиток. Загальнокультурний рівень особистості вчителя залежить від таких чинників: художньої культури, що формується в процесі ознайомлення з різними видами мистецтв у суспільному житті (театр, музеї, картинні галереї, виставки образотворчого мистецтва, кіно тощо); соціально-психологічної культури як форми і процесу організації суб'єктом своєї життєдіяльності на побутовому рівні; інтелектуальної культури, яка формується в процесі навчальної діяльності в педагогічному закладі і забезпечує розвиток мислення й мовлення, навичок спілкування, організації наукових досліджень та ін.; професійної культури, як уміння творчо організувати цілісний навчально-виховний процес.

Процес формування особистості, зокрема вчителя, повинен здійснюватися за законами краси; тобто важливим компонентом мети є естетичний аспект – ставлення до навколишнього світу. Розвиток естетичних можливостей, здібностей і почуттів має велике значення для загального формування особистості. Тому естетичне повинно бути компонентом змісту психолого-педагогічної підготовки, а також сприяти розвитку такої форми організації процесу професійної підготовки вчителя, яка б відповідала специфіці естетико-художнього процесу засвоєння.

Важливу роль у творчому розвитку особистості відіграє мистецтво. Його використання в процесі навчання створює можливості для гар-

монізації емоційних і логічних компонентів діяльності учнів, реалізації їхнього творчого потенціалу. Оскільки мистецтво є складовою частиною духовної культури суспільства і специфічним видом практично-духовного освоєння світу, воно має неоціненне значення для цілісного суспільного виховання особистості, її емоційного, естетичного та інтелектуального розвитку. У мистецтва така сама давня історія, як у виховання. В аспекті розглянутої проблеми великий інтерес становить зарубіжний педагогічний досвід з питань реалізації програми «Виховання мистецтвом», яка головним завданням школи проголосила гармонізацію особистості учня шляхом залучення його до художньої творчості.

За словами І.А. Зязюна, «високе звання «вчитель» набуває свого справжнього змісту тільки тоді, коли воно невід'ємне від поняття культура» [4, с.10], що є ознакою високого рівня загального і професійного розвитку особистості, її духовного потенціалу.

Враховуючи глобалізаційні процеси, такі як людиноцентризм, громадянська стійкість, технологічна інноваційність і своєрідність, ми визначили концептуальні засади загальнокультурного розвитку особистості в системі професійної освіти.

По-перше, *необхідно забезпечити пріоритет розвитку особистості в навколишньому середовищі*. Це передбачає створення умов для саморозвитку особистості у навчально-виховному процесі, реалізації закладених у ній сутнісних сил, максимально можливої самоактуалізації людини.

По-друге, *необхідно формувати особистість з інноваційним типом мислення, яка здатна до сприйняття постійних змін у навколишньому середовищі*. Це пов'язано з процесом соціалізації особистості, який повинен допомогти вижити в суспільному потоці криз і революцій – екологічних, енергетичних, інформативних, комп'ютерних тощо; оволодіти досвідом старших, зрозуміти своє покликання, визначити власне місце в суспільстві, самостійно знайти шляхи найефективнішого самовизначення. При цьому особистість має прагнути до самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення, самовиховання. Ці процеси стимулюють не пасивну поведінку, а розвиток активного творчого самоствердження у суспільстві.

По-третє, *необхідно виховувати свідомих громадян й патріотів рідної землі*. Тобто, необхідно виховати людину з певним типом соціально зумовленої поведінки, яка характеризується набором прав і обов'язків, поважає і дотримується норм, правил співжиття, прийнятих у даному суспільстві, своїх традицій.

По-четверте, *необхідно визнавати ціннісний (аксіологічний) підхід пріоритетним у загальнокультурному розвитку особистості*. Це передбачає вивчення процесів і явищ з позиції їхньої цінності для навчання,

виховання і розвитку особистості на всіх етапах професійного становлення.

По-п'яте, *необхідно сприяти становленню та творчому розвитку особистості, її фізичного і морального здоров'я*. Це пов'язано з формуванням духовно багатого покоління, творчої особистості, яка змогла б розв'язувати як щоденні, так і масштабні завдання, що забезпечують не просто виживання, а прогрес нації. Актуальною є проблема розвитку особистості, її моралі, гідності, оскільки суспільство знаходиться у глибокій, глобальній, системній кризі, зокрема – духовній. Важливою соціально-педагогічною проблемою є формування здорового способу життя, яка є актуальною для суспільного розвитку, особливо в умовах сучасних цивілізаційних процесів, які притаманні усім сферам людської життєдіяльності.

Висновок. Отже, загальнокультурний розвиток особистості ґрунтується на принципі створення цілісного культурно-освітнього простору і орієнтований на неперервний розвиток особистості, на оволодіння нею духовними і матеріальними багатствами, які забезпечують для кожного свідому життєдіяльність, розумне відношення до природи, суспільства, держави.

Реалізація культурологічної парадигми через зміст педагогічної освіти на початку третього тисячоліття слід розглядати як єдність широких фундаментальних і глибоко систематизованих спеціальних знань. Він повинен забезпечити оволодіння основами правової, політичної, естетичної, професійної культури, бачення перспектив розвитку різних галузей знань, навичок наукової організації дослідження і впровадження їх в свою майбутню професійно-творчу діяльність, де головним є доцільність, справедливість, гармонія, краса, досконалість.

Усі охарактеризовані ідеї взаємопов'язані і тільки в єдності дають уявлення про сучасну культурологічну парадигму педагогічної освіти.

Подальшого дослідження потребує питання інтеграції виокремленої системи цінностей вчителя у зміст психолого-педагогічних дисциплін і відповідної підготовки майбутніх вчителів у вищих педагогічних навчальних закладах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Амонашвили Ш.А.* Основания педагогики сотрудничества // Новое педагогическое мышление / Под ред. А.В.Петровского.- М.: Педагогики, 1989. – С.144-177.
2. *Гончаренко С.* Гуманізація освіти – виховання творчої особистості // Педагогічна газета. – №12(137), грудень 2005. – С.2.
3. *Зязюн І.А.* Філософія педагогічної дії: Монографія. – Черкаси: Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608с.
4. *Зязюн І.А.* Формування особистості радянського вчителя. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1989. – 48с.

5. *Психологія і педагогіка життєтворчості*: Навч. метод. посібник / Ред. рада: В.М. Доній (голова), Г.М. Несен (заст. голови), Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков (наук. ред.) та ін. – К., 1996. – 792с.
6. *Чернокозов И.И.* Профессиональная этика учителя: Кн. для учителя. – К.: Рад. шк., 1988. – 221с.
7. *Шкабара И.Е.* Генезис педагогических парадигм образования в российской истории (IX-XVII вв.): монография / И.Е. Шкабара. Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 2006. – 444с.

УДК 37.00«71» «312»: 168. 522

Галина Лактіонова

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

З огляду на складність і комплексність проблеми культурологічних основ розвитку педагогічної освіти в сучасних умовах у рамках даної статті акцентовано увагу на деяких її аспектах, а саме: на уточненні змісту поняття “культурологічні основи”; на характеристиці сучасних демографічних тенденцій і умов, які потребують реагування системи освіти, поліпшення підготовки педагогів до вирішення проблем виховання, що ускладнюються і урізноманітнюються. Ця авторська точка зору аргументується на підставі порівняння результатів міжнародних соціологічних досліджень. Висловлюється думка стосовно доцільності розробки й прийняття Етичного кодексу педагога України, що означатиме перехід на новий рівень професійної педагогічної культури.

Ключові слова: культура, нормативна культура, корпоративна культура, субкультура, культурологічні основи, освітній простір, сучасне батьківство.

Учитывая сложность и комплексность проблемы культурологических основ развития педагогического образования в современных условиях в рамках данной статьи акцентировано внимание на некоторых ее аспектах, а именно: на уточнении содержания понятия “культурологические основы”; на характеристике современных демографических тенденций и условий, которые требуют реагирования системы образования, улучшения подготовки педагогов к решению проблем воспитания, которые становятся более сложными и разнообразными. Эта авторская точка зрения аргументируется на основании сравнения результатов международных социологических исследований. Выражается мысль относительно целесообразности разработки и принятия Этического кодекса педагога Украины, что будет означать переход на новый уровень профессиональной педагогической культуры.

Ключевые слова: культура, нормативная культура, корпоративная культура, субкультура, культурологические основы, образовательное пространство, характеристики современного родительства.

Taking into account the complication and complexity of the problem of culturological basics of development of pedagogical science in present-day conditions in the frames of the given article, the attention has been paid to some of its aspects, such as: specifying the contents of the term “culturological basics”; characterising modern demographic trends and conditions which require the reaction of the education system, improvement of preparation of pedagogues in the sphere of solving educational problems which are getting

more complex and diverse. The viewpoint of the author is rationalized on the grounds of comparison of the results of the international sociological surveys. There also is being given an idea relating to relevancy of development and adoption of the Code of Ethics of a pedagogue of Ukraine which will mean a transition into a new level of a professional pedagogical culture.

Key words: *culture, normative culture, corporate culture, subculture, culturological basics, educational space, modern parenting.*

Актуальність проблеми. Урізноманітнення й ускладнення проблем виховання у світі, що швидко змінюється, актуалізує проблему удосконалення підготовки вчителя до взаємодії з сім'ями, що суттєво відрізняються між собою за структурою, статусом, характером стосунків, стилем життя. З огляду на збереження сім'єю свого значення як найвпливовішого інституту виховання, урахування системи її цінностей набуває особливого сенсу у процесі визначення культурологічних основ сучасної освіти.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Впродовж останніх десятиліть посилилася увага до вивчення складних проблем культурологічних основ сучасної освіти. Серед зарубіжних фахівців зосереджені на дослідженні різнобічних аспектів культурології освіти Б. Барц, А. Гофрон, Г. Томас, Мосолов, В. Розін, М. Рон, А. Флієр, А. Шеманов, М. Шеметов, М. Яковлев та інш. В Україні вагомий внесок у дослідженні проблеми зробили А. Бичко, О. Дубовик, І. Бех, І. Зязюн, Л. Левчук, Л. Настенко, Н. Ничкало, Г. Онкович, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Рудницька, Л. Хомич та інш [1].

Мета дослідження: визначити сучасні світові і національні тенденції у розвитку сім'ї і сімейних стосунків та обґрунтувати їх вплив на систему освіти, необхідність врахування при визначенні її культурологічних основ.

Виклад основного матеріалу. У рамках даної статті визначимося, передусім, із змістом базового терміну, яким є «культура». У широкому значенні обсяг даного поняття включає у себе сукупність духовних і матеріальних цінностей, які вміщують у себе все те, що впродовж історії створило людство, а не природа. Отже, культура є атрибутом людини та її надбанням, поняттям, що характеризує певний історичний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, втілений у типах і формах організації життя і діяльності людей, а також в цінностях, які створюються ними. Діяльність людини завжди культурно обумовлена. У процесі внутрішньої діяльності формуються мотиви, ціннісні орієнтації, визначаються технології майбутніх дій, які потім виявляються у зовнішній діяльності людини. Таким чином, культура завжди була і залишається могутнім чинником соціального розвитку. Саме тому іноді термін «культура» використовується у вузькому розумінні слова — як визначення її духовного значення для людини, тобто етичних норм і правил, звичаїв і традицій, що є значущими для неї [2]. З огляду на зазначене дослідники,

наприклад, видатний етнограф, антрополог і історик культури Едуард Тайлор визначив культуру як складну цілісність, що включає в себе знання, вірування, мистецтво, мораль, закони, звичаї, звички, що набуваються і досягаються людиною як членом суспільства. Він вважав, що культура усвідомлено і штучно створюється людьми задля поліпшення їх життя [3].

Один з провідних сучасних дослідників проблеми культури у педагогіці академік І.А. Зязюн наголошує, що «головне у змісті культури – не речі, а людина, суспільство...» [4]. Він звертає увагу на важливість поняття «субкультура». «Логічним підґрунтям його виникнення є досвід діяльності конкретно-історичної, соціальної, етнічної спільнот в обмеженому часом і місцем розміщення простором, об'єднаних спільними інтересами, потребами, цінностями, стереотипами, установками. Будь яке співтовариство – носій певної субкультури» [5]. Звернемо увагу й на те, в який спосіб І.А. Зязюн визначає особливості терміну «простір», що на відміну від «середовища» може бути схарактеризований не тільки за місцем розміщення, але й за часовим виміром. Поняття «освітній простір», що було запропоновано у 90-х роках ХХ ст. І. Фрумніним і Б. Ельконіним, досі відсутнє у вітчизняних педагогічних словниках і енциклопедіях, незважаючи на те, що терміни «світовий», «європейський», «національний освітній, виховний, культурний простір» набувають все більшого поширення не тільки у публіцистиці, але й у наукових публікаціях. Ми поділяємо точку зору тих дослідників, які розглядають «освітній простір» як частину «культурного простору», один з його вимірів.

На нашу думку, «простір» у порівнянні з «середовищем» – багатоскладне, як мінімум, тримірне утворення зі своєю динамікою й складними взаємодіями та взаємозв'язками. «Зовнішній план» простору – це певна «територія», де домінують цінності як культурні прояви світових тенденцій, економічної та політичної ситуації в країні, національного менталітету, освітньої політики, впливу засобів масової інформації, сім'ї, релігійних конфесій, ін. «Внутрішній план» – існуючі культурно-освітні практики, структура суб'єктів освітньої та просвітницької діяльності, що не обмежуються загальноосвітніми і виховними закладами, а передбачають сукупність усіх суб'єктів діяльності яких розгортається у сфері освіти, торкається її безпосередньо чи опосередковано. До переліку таких суб'єктів належать заклади, установи освіти, культури, соціальних послуг, неурядові організацій, а також засоби масової інформації, де все більша роль належить соціальним мережам. Окрім того, внутрішній план – це й структура соціальних позицій і стосунків. Мова йде не тільки про стосунки вчителя і дітей, а про складнішу різнорівневу систему, у якій є батьки, представники територіальної громади, держава, яку, в першу чергу, представляють адміністрація школи, органи управління, ін. Третій вимір простору – це вимір часу, який багато чого обумовлює, пояснює, й одночасно – заперечує, відкидає, змінює. Отже, трьохмірність освітнього простору – це «зовнішній план», «внутрішній план» і «час».

Повернемося до поняття «культура» та тих її видів, які набувають особливого значення для аналізу проблеми, що визначено у назві даної статті. Так, «нормативна культура» встановлює стандарти, надає зразки необхідної чи бажаної поведінки. Іншими словами, нормативна культура вказує на те, як і що ми повинні говорити, робити, діяти, або навпаки – не говорити, не робити, не діяти [6]. Якщо якісь норми стають незручними або вичерпують себе у часовому вимірі, то вони зазнають змін відповідно до нових умов життя, нових потреб людини чи групи спільноти людей. При цьому одні норми, наприклад, норми етикету, повсякденної поведінки можуть змінюватися відносно легко, інші — релігійні і національні традиції, державні закони, — дуже важко. Одним з прикладів тих культурних норм, зміна яких відбулася лише у другій половині ХХ століття, було усвідомлення світовою спільнотою прав дитини як частини прав людини. Свідченням змін, що відбулися, стало прийняття Генеральною Асамблеєю ООН «Конвенції про права дитини» та ратифікація цього міжнародного документу абсолютною більшістю держав світу. Іншим прикладом є зміни, що відбулися в Україні стосовно стандарту вирішення долі дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування. Якщо впродовж тривалого часу нормою було влаштування такої дитини в державну інституцію (будинок дитини, дитячий будинок чи школу-інтернат), то наразі визнана пріоритетність сімейних форм виховання, якими є не тільки опікунська, але й прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу.

Ще одним видом культури є «корпоративна культура». Термін, що з'явився тільки наприкінці минулого століття, вважається зараз одним із базових у менеджменті. Корпоративна культура визначає загальний клімат в організації, характерні методи роботи з персоналом, а також задекларовані цінності, втілення яких у реальну поведінку співробітників заохочується керівництвом, професійною спільнотою [7]. Корпоративна культура, унормовуючи, передусім, трудові стосунки на рівні конкретного підприємства чи групи підприємств, професійної спільноти описує правила поведінки не тільки з колегами, підлеглими, але й з партнерами, громадою, власниками чи інвесторами, державою. Цінності, які мають поділяти працівники, та правила, яких вони мають дотримуватися, формулюються у Кодексі корпоративної етики. Наявність цього документу свідчить про усвідомлення важливості корпоративної культури. Жодна національна бізнес-структура не може розраховувати на визнання на міжнародному рівні, якщо вона не має свого Кодексу корпоративної етики. Етичними кодексами наразі керуються у своїй діяльності певні професійні спільноти, наприклад, лікарі (етичним кодексом яких є клятва Гіпократата), соціальні працівники, психологи, журналісти. Існує спеціальний ритуал прийняття військової присяги, аналогічна церемонія є у суддів. Державні службовці, вступаючи на посаду, не тільки приймають клятву, але й письмово підтверджують свою згоду на обов'язкове дотри-

мання спеціальних обмежень, що визначені Законами України «Про державну службу» та «Про боротьбу з корупцією». Отже, міжнародний і вітчизняний досвід свідчать, що документи на зразок Кодексу професійної чи корпоративної етики, клятв з відповідними процедурами, спрямованими на заохочення дотримання проголошених цінностей, стандартів поведінки, попередження її порушень, є ефективними механізмами регулювання професійної діяльності особистості.

Наразі освітяни України, на відміну від педагогів західних країн, не мають свого етичного кодексу, хоча проект такого документу з'явився [8]. Його обговорення проходить досить замкнено, без проведення дискусій за участю батьків, науковців, представників педагогічної громадськості, засобів масової інформації. Сформульовані у документі принципи і цінності мають бути співвіднесені з принципами Конвенції ООН про права дитини, з основними положеннями Закону України «Про охорону дитинства» [9]. Деякі запропоновані положення, зокрема відносно змісту і характеру стосунків учителя з батьками, потребують доопрацювання, про що буде сказано додатково. Поки зазначимо, що Проект етичного кодексу українського педагога, цілком вірогідно, залишиться тільки проектом. Його значення полягає у тому, що перший крок зроблено. Подібні спроби здійснюються й у Росії, де, починаючи з 2009 р., активно ставиться питання про розробку й прийняття морального кодексу учителя. У різних територіях Російської Федерації існують проекти, але цим досі й обмежується. Завдання розробки і прийняття етичного кодексу учителя потребує не тільки зацікавленого ставлення з боку органів управління освітою, педагогічної науки, але й врахування думки батьківської громади, самих дітей.

Варто врахувати, що процеси глобалізації впливають на світ цінностей сучасних батьків та школярів. Так, однією з нових глобальних демографічних проблем, з якими ще ніколи не зустрічалися, є значне подовження тривалості життя населення при одночасному різкому зменшенні кількості народжень. У світі, де за останнє сторіччя очікувана тривалість життя зросла майже удвічі, швидкими темпами збільшується питома вага людей, старших за 60, і стає менше дітей. Ця тенденція, що буде посилюватися, особливо характерна для розвинених країн. Прогнозується, що в них через 40 років люди у віці 70-75 років переважатимуть у порівнянні з будь-якою іншою віковою когортою, а людей у віці 75-69 років буде стільки, скільки дітей від 0 до 5-ти років.

Однією з трьох сталих гендерних складових сучасної демографії є більша тривалість життя жінок. Практично в усіх країнах світу вони живуть довше чоловіків. Так, очікувана тривалість життя у групі розвинутих країн, що входять до складу Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР), складає 80 років для жінок та 78 для чоловіків. В Україні жінки у середньому живуть 73,5 років, а чоловіки – 67 років. Отже, якщо у розвинутих західних країнах різниця у тривалості життя чоловіків та жінок

складає 2-3 роки, то в Україні вона дорівнює 7,5 рокам. Наразі Україна входить до складу 45-и країн, що несуть серйозні демографічні втрати [10]. Сумною національною особливістю є так званий «феномен понад смертності» чоловіків: у віковій категорії 25-44 роки їхня смертність майже у 4-и рази перевищує показник у групі жінок аналогічного віку [11].

Зазначені зміни у структурі населення мають бути врахованими системою освіти.

З урахуванням показників поширення туберкульозу, ВІЛ/СНІДу, вживання алкоголю, особливо пива, тютюнових виробів, які в Україні є одними з найвищих у Європі [12], мова йде про необхідність усвідомлення пріоритетності збереження та зміцнення здоров'я дітей та підлітків.

Зкладам освіти варто навчитися вибудовувати стосунки не тільки з батьками, але й з дідусями, бабусями і навіть з прадідусями та прабабусями, які задіяні у вихованні, а іноді є особами які фактично чи юридично замінюють дитині батьків.

Не менш важливим завданням є створення сприятливого виховного середовища без деструктивних конфліктів поколінь. Зовсім не випадково те, що останніми роками на теренах України, за прикладом західних держав, отримують розвиток ініціативи, спрямовані на розвиток партнерства представників різних поколінь, особливо дітей, молоді та людей похилого віку. Так, наприклад, у Вінниці вчителі-пенсіонери на волонтерських засадах допомагають дітям з малозабезпечених родин подолати труднощі навчання. Заняття проходять, як правило, у бібліотеках, а також за місцем проживання [13].

Ще однією провідною гендерною демографічною тенденцією є суттєві зміни у віці матерів, які народжують вперше. Пік народжуваності у Європі змістився з вікової групи 20-24 роки на групу 30-34 роки, а загалом у світі – на групу 25-29 років. В Україні матері почали «дорослішати», починаючи з 90-х років ХХ ст. У 1991 р. середній материнський вік становив 24,9 роки, а у 2005 р. – 25,4 років (25,8 у містах; 24,5 у сільській місцевості) [14]. Серед причин, які пояснюють відкладання народжень, можна назвати прагнення жінок набути освіту, професію, поширення застосування контрацептивів для запобігання небажаної вагітності, лібералізацією поглядів на статеві стосунки до шлюбу. Щодо останнього, то в Україні, як і в Європі паралельно з підвищенням середнього віку материнства спостерігається зростання питомої ваги позашлюбних народжень. За останні роки ця тенденція набирає силу практично в усіх країнах Європейського Союзу, особливо у країнах Північної Європи.

В Україні зростання позашлюбних народжень відбувалося стрімкими темпами: за 25 років цей показник сягнув з 9% до 21,4%. При цьому, якщо у західних регіонах, для яких характерні важлива роль релігії, традиційний уклад життя наразі доля позашлюбних народжень не перевищує 7%, то на сході та півдні вона наближується до європейського рівня [15]. Певна річ, у частини дітей, що народжені поза шлюбом, згодом можуть

з'явитися батько чи вітчим, цілком можливо, – різні та зведені брати чи сестри, але такі зміни можуть й не статися. Існують декілька типових варіантів життєвих сценаріїв. Сам собою факт позашлюбного народження не може ніяким чином негативно оцінюватися і потребує врахування комплексу факторів. Але соціальний педагог, шкільний психолог, вчителі мають бути обізнаними, яким чином без травмування працювати з учнями і батьками із зазначеної категорії сімей, частина з яких підпадає під визначення «сім'я групи ризику». Розповсюдженням явищем стали так звані неповні сім'ї чи сім'ї, де діти виховуються без партнера. Вони утворюють у різних країнах від 1/5 до 1/4 усіх домогосподарств. Наразі із 13,5 млн. сімей в Україні, тобто більше 20%, це неповні сім'ї, серед яких абсолютну більшість складають сім'ї жінок з дітьми [16].

Різноманітність сімей за структурою, якістю, стилем життя є ще однією світовою тенденцією, яка потребує відповідної реакції освіти. У першій половині минулого століття у європейських країнах, США, Канаді домінувало подружжя з дітьми, у якому дружина виховувала вдома дітей, а працюючий чоловік заробляв на життя. Впродовж подальших десятиріч значні зміни в економіці, техніці, суспільних стосунках обумовили процес диверсифікації сімей. Серед вагомих чинників змін у сімейній структурі та стосунках було те, що все більше жінок, яким контрацептивні засоби забезпечили можливість планувати народження, спільно з чоловіками «заробляли на життя». Одним з наслідків цього стало скорочення не тільки кількості дітей у сім'ї, але й кількості шлюбів; зростання чисельності розлучень, а також кількості подружніх пар без дітей, серед яких певна частка чоловіків та жінок свідомо обирали бездітність [17]. Вже не здаються дивними подружжя, які проживають окремо, іноді навіть дуже на великих відстанях один від одного – так звані дистантні сім'ї, характерним різновидом якої є сім'ї трудових мігрантів. Так, для Західної України типово, коли відсутні один чи обидва з батьків, але частіше мати, яка працює за кордоном, а дитина виховується у родичів чи друзів сім'ї. Отже, абсолютне домінування традиційної нуклеарної сім'ї перетворюється на історію. Сім'ї урізноманітнюються, з'являються нові типи сімей, моделі сімейних стосунків.

Результати найгрунтовнішого з міжнародних соціологічних досліджень життєвих цінностей – World Values Survey (WVS), – яке передбачає щорічні репрезентативні опитування у різних країнах, включаючи Україну, показують, що уявлення молодих, їх погляди на життя і реальна поведінка зазнають значних змін в усьому світі, але коливання обумовлені загальним політичним і соціально-економічним контекстом. Так, для населення розвинених постіндустріальних країн в останні роки характерним було прагнення до самовиразу, самореалізації, зросло значення приватних цінностей. На відміну від них у країнах колишнього Радянського Союзу і Східної Європи внаслідок економічних і соціальних потрясінь зміцніли традиційні цінності. Дані WVS свідчать про появу ще одного

соціокультурного феномену, який дослідники назвали «парадоксом віри». Його сутність полягає у тому, що чим бідніша країна, тим сильніша там роль релігії. Всередині країни групи населення з низьким рівнем прибутку, як правило, більш релігійні, ніж представники заможних соціальних страт і груп. Але щасливішими частіше почувають себе люди релігійні. На думку дослідників, пояснення треба шукати у тому, що віра не тільки з успіхом заміщує потребу у самовиразі, пошуках себе, але й надає смисл життя, забезпечує людині почуття причетності до певної спільноти, впевненості й захищеності у світі, що стрімко змінюється. Саме тому у посткомуністичних країнах, серед яких й Україна, характерним стала реконструкція релігійних цінностей [18]. Між тим, варто зазначити, що задекларовані релігійні цінності у значної частини населення, особливо у молоді, не стають регуляторами реальної поведінки. Одним з доказів вказаної точки зору є статистичні дані щодо кількості абортів в Україні. За офіційними даними, нині в Україні роблять понад 200 тисяч абортів на рік, що втричі перевищує європейські показники. Фактична цифра є значно більшою, якщо врахувати неофіційні операції з переривання вагітності. 40% українських жінок репродуктивного віку хоча б раз в житті робили аборт. Кожне десяте переривання вагітності відбулося, коли дівчині ще не було 19 років. Лідером за кількістю абортів є Східні області. У Києві на 1 народжену дитину припадає 2 аборти [19].

Ще однією тенденцією, характерною для представників молодих поколінь, є їх тягіння до розваг, проведення дозвілля в такий спосіб, в якому немає місця дитині. Пожежа, що трапилася у нічному клубі м. Перм з 4 на 5 грудня 2009 р. унесла життя 150, переважно, молодих осіб. Трагічна статистика має й інший вимір: 109 дітей втратили одного чи обох батьків [20]. Отже, серед загиблих значну частину склали батьки, які мали дітей дошкільного й шкільного віку. Того вечора, у п'ятницю, вони вирішили залишити дітей, до ночі чи до ранку, а виявилось – назавжди. Цілком зрозуміло, що ми навели приклад не для осуду, а для ілюстрації особливостей молодіжної субкультури, коли мова йде про батьківство. Для того, щоб у подальшому попередити трагедії, мають бути не тільки покарані винні, але й відбутися зміни у системі цінностей, у культурі батьків. Це не може відбутися без участі системи освіти і просвіти, вдосконалення процесу підготовки і перепідготовки вчителя, підвищення престижності педагогічних професій, зокрема, соціальних педагогів, психологів.

Заслуговує на окрему увагу той факт, що за останні десять років в Україні з'явилися прийомні сім'ї, які разом з опікунськими сім'ями вирішують питання догляду і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Таких дітей в Україні налічується більше 110 тис., а ще майже 100 тис. сімей знаходяться у складних життєвих обставинах. За станом на кінець 2010 р. в Україні а дитячих будинках сімейного типу виховувалися 3573 дітей, а у прийомних сім'ях 5451 дитина з числа ді-

тей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Ще 63053 дітей з цієї категорії знаходилися під опікою і піклуванням. Впродовж 8-и років кількість дітей, які влаштовані у зазначені форми сімейного виховання, зросла майже у 7 разів, а кількість прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу – відповідно у 60 і майже у 5 разів. Зросли показники національного усиновлення: нових батьків набули 3533 дитини [21]. Таким чином, наприкінці 2010 р. у сімейних формах виховання виховувалось більше 72 тис. дітей.

Наведені статистичні дані стосовно прийомних сімей свідчать, зокрема, не тільки про потужну динаміку їхнього розвитку, але й про актуальність потреби у спеціальному навчанні кандидатів у прийомні батьки, опікуни, державну підтримку цієї категорії сімей, що передбачає не тільки фінансові виплати, але й супроводження з боку соціальних служб, а також забезпечення розвитку виховного потенціалу сім'ї шляхом організації курсів, семінарів, тренінгів, груп взаємодопомоги тощо.

Отже, система освіти має врахувати появу й існування сімей нового типу, добре усвідомлювати, що виникнення більш складних і різноманітних за конфігурацією соціальних структур, однією з яких є «чарунка суспільства», завжди означає ускладнення умов соціалізації, і відповідно – навчання та виховання.

Різнороманітність сім'ї корелює з різноманітністю людських цінностей у сучасному світі. Дитина, молода людина має навчитися спілкуватися, жити з людьми з іншою системою цінностей, передусім, уникаючи, небезпеки і не створюючи її для інших. Але уникнення небезпеки – це, так би мовити, «завдання-мінімум», а от «завдання-максимум» полягає у тому, щоб навчити дитину бути по-справжньому щасливою. Мова йде про розуміння свого людського призначення, про вміння здійснювати вибір та нести за нього відповідальність, про сформоване почуття власної гідності й здатність до співчуття, вміння само-стояти, долати труднощі, конструктивно вирішувати конфлікти, вибудовувати довготривалі стосунки, бути творцем власної долі.

У цьому сенсі варто акцентувати увагу ще на одну особливість: наша система освіти навчає прагнути перемог, але вона не переймається тим, щоб діти вміли не боятися поразок, перетворювати на здобуток їх досвід. Між тим це стає важливим не тільки для виховання підприємців, формування конкурентоспроможності, але й, передусім, для збереження психологічної рівноваги, здоров'я, а іноді й життя.

Готовність батьків до здійснення своїх функцій вихователів стає вкрай важливою, адже, незважаючи на усі трансформації, сім'я все ж таки залишається найвпливовішим інститутом соціалізації. Саме сімейне виховання багато в чому обумовлює систему потреб, цінностей та мотивації дорослої людини, яка успадковує моделі сімейних стосунків, поведінки, сприйняття світу. Про це, зокрема, свідчить проблема ескалації сімейного неблагополуччя, насильницької поведінки. Сумна доля дітей

дуже часто є повторенням долі батьків з аналогічними проблемами. «Розірвати коло» без підтримуючого середовища досить важко, але все ж таки можливо. «Яблуко від яблуні» може відірватися лише за умови цілеспрямованих і скоординованих дій педагогів, соціальних працівників, представників з референтної групи, близького оточення (родичі, сусіди, друзі, вчителі, члени громади).

Отже, для того, щоб сприяти успішній соціалізації дитини, у дорослих, які мають намір стати батьками чи вже ними є, повинна бути сформована батьківська компетентність, яку ми розуміємо як доведену спроможність вирішувати завдання виживання, розвитку і виховання особистості. Варто вивчати і узагальнювати досвід тих батьків, які щасливі у своєму батьківстві, у разі потреби, знають, яким чином долати проблемні ситуації.

Доцільно осмислювати ті фактори, які впливають на сучасне батьківство та сучасних батьків і встановлювати та розвивати партнерство з родиною. Як свідчить міжнародний досвід, іноді приклади раціональних та економічних моделей виховання та навчання нових поколінь подають зовсім не високорозвинені країни, перевагою яких є наявність людських та фінансових ресурсів. Так, у багатьох європейських країнах впродовж останнього десятиліття усе ширшого поширення знаходить соціальна технологія «сімейні групові наради». Вона передбачає організацію зустрічі усього найближчого оточення дитини, яка опинилася у скрутних життєвих обставинах, включаючи не тільки батьків, але й найближчих родичів, сусідів, вчителів, соціального працівника, друзів. Оптимальний варіант вирішення проблеми знаходиться саме завдяки використанню потенціалу родинного та дружнього до дитини кола. Паралельно відбувається формування й посилення можливостей підтримуючого середовища. Дана технологія була запозичена з життєвого досвіду «примітивних народів», які повинні були здатними вирішувати свої проблеми в умовах браку ресурсів [22].

Матеріал, що подано у даній статті дозволяє сформулювати три **узагальнюючі висновки:**

1. Серед культурологічних основ розвитку педагогічної освіти в сучасних умовах значну роль відіграють уявлення, погляди людей на сімейні стосунки і цінності. Зважаючи на те, що структура сім'ї та характер сімейних відносин впливають не тільки на емоційний стан, але й на процес розгортання життєвих сценаріїв дітей; що ми живемо у суспільстві, де підвищується значимість приватних цінностей, а система освіти має значення у формування картини світу і визначенні свого місця у ньому, професійна підготовка і перепідготовка вчителя має передбачати його готовність до вирішення виховних проблем, які ускладнюються та урізноманітнюються.
2. Набуває значення поінформованість вчителя про світові й національні тенденції демографічного розвитку, зміни у норма-

тивній культурі, особливості субкультур, обумовлених віковими, національними, конфесійними чи територіальними відмінностями, вплив глобалізаційних процесів на особистість. Саме на цих знаннях базується «технологічна компетентність» вчителя, який має бути готовим до конструктивної взаємодії не тільки з представниками різних типів сімей, зокрема, неповних, прийомних, сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, ін., але й вміти використовувати потенціал сучасних засобів комунікації, соціальних мереж, місцевої громади. Вчитель має усвідомлювати свою відповідальність за здоров'я учнів, у разі потреби, здійснювати функцію захисника прав дитини. Таким чином, сучасний вчитель – один з «основних гравців» освітнього простору, який має володіти прийомами і техніками комунікації в межах і поза межами освітнього закладу. Для «успішної гри» його статус, заробітна плата, норми та обсяг навантаження повинні бути переглянуті, а методи відбору, програми підготовки та перепідготовки оновлені й удосконалені.

3. Складні завдання освіти і виховання актуалізують проблему розробки і прийняття на національному рівні, за прикладом зарубіжних країн, Кодексу етики учителя, який може стати ефективним інструментом в унормуванні професійної культури.

Подальшого дослідження потребує вивчення вітчизняного й зарубіжного досвіду щодо підготовки й перепідготовки вчителя до взаємодії з різними за структурою та характером стосунків сім'ями. На нашу думку, теоретичне й практичне значення набувають порівняльні дослідження досвіду тих країн, у яких сформульовані Кодекси етики вчителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гофрон А. Різні погляди на Європу і проектування освітніх концепцій // Вища освіта України. – 2005. – №1. – С.37-45; *Культурологические основы современного образования*; Дубовик О. Культурологічне забезпечення університетської освіти у США // Україна у світовому контексті: Художня освіта: Зб. наук. праць / Ред. кол. С.О.Черепанова, І.А.Зязюн, Н.Г.Ничкало. – Львів, 2000. – Вип. 2 – С.42-50; Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб.— К.: МАУП, 2000.— С. 288; Настенко Л.Г. Педагогічні умови культурологічної підготовки майбутнього вчителя/ Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. – Київ. – 2002; *Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогнози: Монографія*/В.П.Андрущенко, І.А.Зязюн, Н.Г.Ничкало та інш; За ред.. В.Г.Кременя – АПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих, – К.: «Наукова думка». –852 с.; *Элективные курсы в профильном обучении. Учебно-методические комплексы для социально-экономического, филологического, социально-гуманитарного, художественно-эстетического профилей* / Л. М. Мосолова, В. Е. Черва, А. М. Безгрешнова, М. Л. Магидович, М. В. Рон, М. Н. Яковлева, Ю. В. Лобанов, А. Ю. Чукуров, С. Н. Токарев, А. А. Зыкова, А. В. Ляшко, М. Н. Дробышева, А. В. Волкова, М. Н. Шеметова - СПб: «СМИО Пресс», 2006. – 264 с.

2. Пузік Р. Поняття та сутність терміну «культура» // Режим доступу: <http://www.bratik.netfirms.com/27.htm>; Культура// Режим доступу: <http://www.countries.ru/library/theory/cultterm.htm>; Культура//Вікіпедія//Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0>;
3. Тайлор Едуард. Первобытная культура// Режим доступу: <http://dl30.4tivo.com/download/20671>.
4. Зязюн І.А. Культура //Енциклопедія освіти/ Акад. пед. наук України; голов. ред.. В.Г.Кремінь. – К.:Юрінком Інтер, 2008. – с. 439 ;
5. Там же, С.440.
6. Культура нормативна/ Вікіпедія// Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0>;
7. Культура корпоративна // Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%D1%8F%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0>;
8. Етичний кодекс українського педагога (Проект)// Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=11292;
9. Закон України «Про охорону дитинства»// Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14>.
10. Тенденции, формирующие систему образования. Доклад Центра исследований и инноваций в области образования. ОЭСР: Глава1. Сокращение численности детей. Сокращение продолжительности жизни. Изменение возрастной структуры населения// Доступ: www.ecsocman.edu.ru/data/2010/06/25/1212207234/1.pdf; Перспективы мирового народонаселения, 2008 : Доклад Отдела ООН по проблемам народонаселения // Доступ: <http://un.by/news/world/16-03nw.html>.; www.experts.in.ua
11. Курило Ирина, Слюсар Людмила, Стешенко.Валентина. Семья и рождаемость в Украине // Доступ: <http://demoscope.ru/weekly/2007/0285/tema06.php>.
12. Минздрав не доволен состоянием здоровья украинцев//Доступ: <http://www.pharma2020.ru/discussion/topic/2254.html?pharma2020=0223e3cc41acc42e>;
13. В Виннице бывшие учителя занимаются с детьми бесплатно // Доступ: <http://i-news.kz/news/2010/12/20/3946875.html>
14. Средний возраст матери при рождении первого ребенка и доля детей, родившихся вне зарегистрированного брака, повсеместно растут // Доступ: <http://demoscope.ru/weekly/2010/0421/barom04.php>;
15. Белобородов И.И. Симптомы демографической деградации// Доступ: http://demographia.ru/articles_N/index.html?idR=23&idArt=1760; В Україні, як і в країнах ЄС, зростає кількість позашлюбних дітей// Доступ: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2163010.html>; Лариса Ковальцова Каждый пятый ребенок в Украине рожден вне брака! // Доступ: <http://lady.tochka.net/7576-kazhdyu-pyatyy-rebenok-v-ukraine-rozhden-vne-braka>; Кожна п'ята дитина – поза шлюбом // Доступ: <http://kazatin.com/news/126369>;
16. Поклад Наталка. Сімейні цінності як раритет, або Якого громадянина наша держава замовила школі// День. – 2007. – 26 грудня// Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/193778/>;
17. Тенденции, формирующие систему образования. Доклад Центра исследований и инноваций в области образования. ОЭСР: Глава 8 . Социальные связи и ценности // Доступ: <http://www.ecsocman.edu.ru/vo/msg/30855757.html>; Реалізація права дитини на виховання в сім'ї: Щорічна національна доповідь//Доступ:<http://www.kmu.gov.ua/sport/doccatalog/document?id=111968i>;

РОЗДІЛ І. Культурологічний підхід у парадигмі сучасної системи освіти

18. Рональд Инглхарт: Я уже чувствую себя среди коллег// <http://www.hse.ru/news/resent/26394302.html>;
19. Боброва Ирина. Правосудие сбилось с ноги //»МК» в Украине» – 8-14 июня 2011 г. – С.9.;
20. Прес-конференція «Аборти в Україні: як зберегти понад 200 тисяч життів щороку?»// Режим доступу: <http://woluia.org/ua/news/press-conference-220910.html> ; В Україні діє напівкорумпована машина абортів?// Режим доступу: <http://lifepravda.com.ua/society/2009/12/10/35196/>;
21. Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді// Доступ: <http://www.dcssm.gov.ua/227.751.0.0.1.0.phtml>.
http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N123/N123p083-087.pdf;
22. Сімейні групові наради як метод розв'язання конфліктних ситуацій/ За заг. ред. І.Д.Зверевої. –К.,2003. –86 с.

УДК 74:168.522

Тамара Усащенко

КУЛЬТУРОЛОГІЯ В ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ ОСВІТИ

У статті обґрунтовується культурологічна модель гуманістичної концепції освіти, аналізується структура, будова, предмет культурології, методи дослідження на основі теоретичних, методологічних засадах, розкриваються базові знання в когнітивно-концептних підходах та ін.

Ключові слова: культурологія, культура, культурогенез, когнітологія, концепт, ідентичність, педагогічна культурологія.

В статье обосновывается культурологическая модель гуманистической концепции образования, анализируется структура, состав, предмет культурологии, методы исследования теоретической, методологической основе, раскрываются базовые знания в когнитивно-концептных подходах.

Ключевые слова: культурология, культура, культурогенез, когнитология, концепт, идентичность, педагогическая культурология.

The article motivates the culturology model of the humanistic conception, analyses the structure and the constructions, the subject of culturology, the methods of investigation in the basis on the theoretical, methodological principles and reveals the fundamental knowledge in the cognitive- conceptual approaches.

Key words: culturology, culture, cogitation, concept, identity, pedagogical culture.

Актуальність проблеми. Стан переходу до суспільства знань означений в Україні різними концепціями освіти: традиційною, раціоналістичною, гуманістичною. Провідною засадою гуманістичної концепції освіти початку ХХІ ст. є філософія освіти, зорієнтованої на культурологічну модель, яка формує суспільство знань. У культурологічній моделі постіндустріального суспільства знань постають проблеми виживання людини (збереження природи; фізичне і психічне здоров'я людини, реалізація особистісного потенціалу); збереження універсальних (загальнолюдсь-

ких), етнічних, національних цінностей; пошук нових форм життя (мирне співіснування людей; життя у злагоді із собою та іншими; підтримка різноманітності культур) та ін.

Культурологія, яка розуміється як цілісність полідисциплінарних ціннісно-смыслових знань культури, спрямовує соціально-гуманістичне пізнання як на результат матеріального виробництва, так і на установку, що регулює життя суспільства в ціннісних орієнтаціях новітнього часу, у законах, нормах, звичаях спільноти, у комунікативних зв'язках між людьми тощо.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Культурологія як особливе соціогуманістичне явище має свою логіку розвитку. Становленню культурології постнекласичного типу передували напрацювання філософів різної наукової орієнтації, етнографів, соціологів, істориків, діячів мистецтв тощо. Історія культурологічних вчень охоплює різні концепції культури: *еволюціоністську*: Г. Спенсер («Основи соціології»), Е. Тейлор («Первісна культура»), Дж. Фрезер («Золота гілка»), Л. Уайт («Еволюція культури»); *психологічну*: З. Фройд («Тотем і табу»), К. Юнг («Архетип і символ»); *соціологічну*: М. Вебер («Протестантська етика і дух капіталізму»); П. Сорокін («Соціальна і культурна динаміка»), М. Даниленко («Росія і Європа»), З. Фромм («Втеча від свободи»), О. Шпенглер («Запад Європи»); *функціональну*: Б. Малиновський («Наукова теорія культури»), М. Бердяєв («Смысл історії»), А. Тойнбі («Вивчення історії» – 12 т.); *ігрову*: Й. Хойзинг («Homo Judens»), Х. Ортега-і-Гассет («Демуча нізація мистецтва»), Г. Гессен («Гра в бісер»); *структуралістську*: К. Леві-Строс («Первісне мислення»), Ю. Лайман («Структура художнього тексту»), Ж. Дерріда, М. Фуко («Археологія знання»), Р. Барт («Смерть автора»).

Українознавча культурологічна думка формувалася під впливом творчості геніїв українського духу Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки. Самопізнанню українців сприяли праці М. Костомарова («Книга буття українського народу»). І. Нечуй-Левицького («Світогляд українського народу»), наукові дослідження у товаристві імені Тараса Шевченка Ф. Вовка, В. Гнатюка, Ф. Колеси, М. Вознюка, С. Томашевського та ін. Цінності української культури розглядають Я. Ярема («Українська духовність в її культурно-історичних виявах»); І. Мірчук («Головні риси українського світогляду в українській культурі»), Д. Донцов («Дух нашої давнини»), О. Кульчицький («Світовідчуття українця»), М. Шлемкевич («Дума і пісня»), історія культури: Є. Маланюк («Нариси з історії нашої культури»), І. Огієнко («Українська культура»). Вхідження української культури в загальнокультурний простір аналізують Б. Барський, О. Забужко, С. Кримський, А. Макаров, М. Попович, В. Скуратівський та ін.

Мета дослідження: дослідити методологічну основу культурології постнекласичного типу науки і на її основі проаналізувати культурологічні знання, універсалії, концепти в педагогічному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Культурологічна модель новітнього часу постала з переорієнтацією на людину, її особистість, ідентифікацію і спеціалізацію, творчість, що є в сучасному житті визначальними (порівняймо, в космогонічній картині світу домінантами були Природа, Космос; в середньовічній релігійній – Бог; в класичній науковій – знання).

Постійне нагромадження нових культурних форм і систем суттєво впливає на розвиток людини. Людина в первісній культурі була тотожністю індивіда і роду, розчиняючись в колективі. Порушення родової приреченості не допускалося, неконтрольовані вчинки розглядалися як можливість хаосу. Позаперсональність людини позбавляла її страху смерті (в українській мові етимологія слова домовина, як символ дому, до якого повертається померла людина); уникнення у зображенні конкретних рис обличчя, виразу очей. Координатором людської поведінки виступав ритуал. Орнамент слугував одним з найважливіших засобів космізації, впорядкування світу. У середньовічній культурі відбувалося звільнення індивідуума від космологічної, родової залежності і здійснювалося сходження людини до Бога. Ідеалом був чернець, аскет, відсторонений від земного і тому близький до Бога, до Вічності. Поняття «особистість» утверджувалося саме в добу Середніх віків у досвіді городян, рицарів, ченців-самітників. У земному житті людина відчувала причетність до християнської спільноти, стану, професійного цеху, громади. У світомоделі Нового часу, який розглядався як велетенська машина, було зруйновано ієрархічну систему світу (благородний верх і гріховний низ). Світ земних переживань людини, її зв'язки з оточенням, суперечності між природним і суспільним, пристрастями і розумом, ідеалом і дійсністю, національне усвідомлення і державотворення стають відображенням Людини в літературі, мистецтві Нового часу.

У новітній час постіндустріального суспільства культури постмодернізму «Однією з провідних потреб людини є потреба у різноманітних взаємозв'язках з оточуючим світом, необхідність в колективній життєдіяльності, що реалізується шляхом самоототожнення індивіда з ідеями, цінностями, соціальними групами і культурами» [5, с.62]. Самоототожнення людини-громадянина, відповідального за свої дії перед суспільством, з ідеями, цінностями, соціальними групами визначається в науці поняттям *ідентичність*, яка широко використовується в культурології. Ідентичність характеризують переважно як індивідуалізацію через соціалізацію в середині культурно-історичного контексту.

Ідентичність – це «Я» очима інших, що побудовано на основі стосунків з «Іншими»; це усвідомлення людиною своєї належності до певної групи, яка дозволяє їй визначити своє місце у соціокультурному просторі та орієнтуватися у навколишньому світі; це стан і водночас здатність людини інтегрувати себе у собі на основі самовизначення, самоцінності, самоусвідомлення в «Я – концепція», «Я – Інші», «Ми – Вони».

Взаємопов'язана індивідуалізація і соціалізація є основою найбільш узагальненої класифікації ідентичності – персональної (особистісної) та

колективної (соціальної). Розвиток ідентичностей в онтогенезі йде шляхом синтезу різних класифікацій. Спочатку вона проявляється з окремими людьми (батьки, близькі та емоційно привабливі для дитини люди). Потім ідентичність розповсюджується на малі та великі спільноти (навчальна група, вікова генерація, нація, у певних випадках – релігійна спільнота, нарешті, людство в цілому). Безперервна соціалізація породжує типи ідентичності: професійні, соціальні, культурні, групові, корпоративні, національні, політичні, ґендерні, психологічні, релігійні тощо та рольові (батька, доньки, адвоката, керівника тощо).

Культурна ідентичність – усвідомлення себе як носія певних культурних традицій, чітке відображення себе, особистого «Я» як суб'єкта культури, ототожнення себе з видатними досягненнями духовності національної культури, що сприяє прийняттю інших культурних цінностей. Акцент культурології в сторону людини приводить до вироблення методологічних основ постнекласичного типу науки – полідисциплінарної, раціонально-ірраціональної, тоталогічної, цілісної та ін.

Визначальними для культурології є дві методологічні тенденції розуміння і пояснення культур (основного предмету культурології) – це універсалізм і релятивізм (практично частіше вживається глобалізм і регіоніка). Проблемами глобалізації опікуються ООН, ЮНЕСКО, Римський клуб; Міжнародне наукове суспільство універсалізму; Всесвітня бібліотека універсалізму. Випускаються журнали, зокрема «Діалог і універсалізм». Глобальний світ твориться в умовах діалогу цивілізацій як спільний простір багатогранної духовності – простір, завжди відкритий та який вічно вдосконалюється в процесі розуміння іншого. У «Декларації тисячоліття ООН», 2000 р. відзначається, що глобалізація здатна придбати цілком всеохоплюючий і справедливий характер лише завдяки широкомасштабним та наполегливим зусиллям з формування спільного майбутнього, заснованого на нашій спільній приналежності до роду людського в усьому його культурному розмаїтті». У світі сьогодні стрімко зростає відчуття власної унікальності й самобутності у народів та регіонів. Захист місцевих національних традицій та рис є глобальним феноменом сучасності. В «Тексті Харті Землі». – Париж. – ЮНЕСКО, 14 марта 2000 г.» читаємо: «Наше культурне розмаїття являє собою безцінну спадщину, і різні культури знайдуть свої власні шляхи до реалізації свого бачення стабільного образу життя».

Регіоніка постала з визнання рівноправності різних культур незалежно від рівня їх розвитку, складності і самобутності. Основоположники культурного релятивізму (регіоніка) проголосили унікальність системи цінностей кожної культури, бо будь-яка культура по-своєму складна, цінна і самобутня, бо є особливим способом адаптації до оточуючих умов свого існування. Якщо глобалізація спрямована на інтеграцію наук і гуманістику, творячи міждисциплінарну наукову кооперацію, то в центрі уваги регіоніки є *етнокультурологія* з її складовими: концептами, світо-

відношенням, міфологією, фольклором, життєвим світом, традиційними поняттями, енергоінформаційними зв'язками, спадщиною [2].

Апробована дослідниками універсальна концептосфера етнокulturології дає можливість отримати порівняно достовірні знання в часопросторових вимірах про спільноти різних культур. Більшою чи меншою мірою універсальна концептосфера етнокulturології лягла в основу росієзнавства, білорусознавства, візантієзнавства, полонознавства та ін. Українознавство як явище етнокulturології охоплює *концепти*: софійність, кордоцентризм, антеїзм, екофільність, панестецизм та ін. (С. Кримський, В. Горський, В. Малахов, В. Личковах); *світовідношення*: єдність святкового, сакрального, екологічного, побутового; *міфологія, фольклор* в елітарній і масовій культурі; *життєвий світ*: архетипи (дім, поле, храм, земля, небо, степ); *хронотипи* (емоційність, тілесність, просторовість, часовість); *традиційні поняття*: обійстя, хутір, дивовижа, дивосвіт, дивосад, парсуна (фізіономія); *енергоінформаційні зв'язки*: первісні архетипи – візантійський стиль – українське бароко – необароко ХХ ст.; *спадщина етнокulturурної регіоніки* (напр. Чернігівського краю: Л. Баранович, І. Максимович, І. Величковський, П. Куліш, М. Коцюбинський, П. Тичина, І. Кочерга, О. Довженко та ін.).

На європейському соціокультурному освітньому просторі єдність проблем глобалізації та регіоналізації намагається здійснюватися в системі Болонського процесу. Важливість засвоєння етнонаціональних, громадянських смислів в освіті відмічено в національних, міжнародних законах, постановах, рекомендаціях, зокрема в матеріалах Болонського процесу. Всесвітня конференція вищої освіти 2009 р. (ЮНЕСКО, Париж, Комюніке (8 липня 2009 р.)) відмічає в розділі «Інтернаціоналізація, регіоналізація і глобалізація: «Товариства повинні сприяти створенню національних можливостей для знань в усіх залучених країнах... Глобалізація підкреслила потребу у створенні національних систем акредитації» [3, с. 26-29].

У методології сучасного соціально-культурологічного дослідження, коли відбувається поворот до людини, утверджується цінність інновацій, новизни, оригінальності, нестандартності, орієнтація не лише на пізнання, а, насамперед, на розуміння, щоб здійснювати оновлену соціально-культурну практику. Становлення культурології як феномену новітнього часу постмодерної культури засвідчує зорієнтованість на теоретичні положення когнітології, яка забезпечує можливість моделювання постнекласичного типу науки на основі концептів, концептосфери, концептності (концептуальності) тощо.

Концептне осмислення дійсності почалося давно (П. Абеляр, Т. Гоббс, І. Окхам) і триває понині (А. Вербицька, Й. Стернін, Ю. Степанов, В. Карасик, Т. Вільчинська та ін.) Культурологічне розуміння концепту формується під впливом філософії, логіки, лінгвістики, психології, соціології, етнології та інших наук, що зумовлює розмаїття поглядів на

його структурні особливості, ознаки, типологію тощо [6,]. Сенси, співзвучні концептам, складають різноманітні сфери, які в сукупності утворюють концептосферу культурології. Концептосфера – «це не набір, не інвентар концептів, а складна їх система, утворена перетинами і переплетеннями численних і різноманітних структурних об'єднань груп концептів, які «упаковані» у ланцюжки, цикли, розгалужуються як дерева, конструюються як поля і т. под. [4]. У моделі концептосфери культурології *метаконцепт* є культура, розгалуженою системою макро- і мікроконцептів різної семантики.

Розвиток гуманітарного пізнання, розуміння культури, формує специфічні підходи до аналізу та інтерпретації матеріалу. Крім загальнологічних, теоретичного та емпіричного, методів дослідження, ефективним є метод фреймового моделювання концептів, специфічний метод культурологічних досліджень, побудований на етапах розуміння, пояснення, творення, реалізації. Враховуючи потреби, вимоги, цінності новітнього часу, філософія освіти в гуманістичній концепції виховання і навчання розробляє науково-педагогічну стратегію культурологічної моделі, розширюючи теоретичну основу культурології характеристиками знань (широтою, універсальністю, гнучкістю, мінливістю тощо); сучасною методологією осмислення дійсності, насиченою інформацією, орієнтуванням в соціумі та ін. Нові стратегії культурологічної моделі породжують появу нових знань, переосмислення традиційних, доповнення загально-вживаних тощо.

Основним предметом культурології є *культура*, сутність якої многогранна, а тому визначення перебуває у тісній залежності з наукою, напрямом, з позицій якої йде розкриття. Педагогічний аспект охоплює сенси: *культура* – сукупність духовних, матеріальних, інтелектуальних, емоційних рис, спосіб життя, права людини, етика поведінки, цінності, традиції, переконання, вірування, які характеризують суспільство або соціальну групу (Всесвітня конференція з питань культурної політики ЮНЕСКО 1982 р.). *Культура* – це субстанція, сутність людського життя: традиції, норми, звичаї, які переносяться на предметний світ із духовного життя суспільства, включаючи і його освіту, чим організовує соціальний досвід, живучи, створити себе у своєму духовному самотворенні, побудувати світ рідної культури у своїй питомій природі; розвивати духовну сутність у людині й нації, забезпечувати розуміння духовних цінностей і здійснення людиною життєвої програми своєї душі.

Типологія культури має довголітню тривалу традицію, напрацьовано колосальний конкретний матеріал в історичному аспекті, описуючи культуру Давнього часу, культуру в добу Середньовіччя і Ренесансу, Нового часу, Новітнього часу. Історична культурологія охоплює також вивчення Візантійської культури, культури індійської цивілізації, африканської культури, художні стилі європейської культури, російську культуру та ін. Значні напрацювання різних типів української культури. Теорія

культури збагачує культурологію розробкою проблем взаємозв'язку культури і цивілізації, культури і природи, культури і суспільства, культури і особистості та под. Спадщину цивілізацій становлять дослідження культури народів, що входять до історичної культурології.

Культурологічний підхід до культури ґрунтується на семіотичному процесі: комунікації, семантиці, формах знакової поведінки, які забезпечують ефективні типи поведінки, діяльності, життя. Культурогенез передає процес постійного народження нових культурних форм і систем. Розвиток культури відбувається у плані адаптації людини до певної системи цінностей як у межах однієї культури, так і при зміні однієї культури іншою. Кожна культура відкривається своєрідним проектом нової методики [7, с. 103]. З позицій розгляду культури як соціального замовлення, створення нових форм, впровадження відібраних форм у практику культурогенез охоплює: культуру давню: природо-символічну; культуру античну: антропокосмогонічну; культуру премодечну: релігійну (Середньовічну); культуру модерну: класичну, раціональну, авторитарну, деспотичну, індустріальну, ієрархічну; культуру постмодерну: деструктивну еkleктичну, критичну, розсіювальну, хаотичну, віртуальну, ігрову; культуру постпостмодерну: пошук оновленої цілісності, єдність в різності.

Культурогенез засвідчує зміну культури як її невід'ємну властивість. Наукою і практикою життя засвідчені типи культурної динаміки, зміни. У історії західноєвропейського мистецтва зміни художніх стилів вплинули на зміну культури: романика – готика – ренесанс – бароко – класицизм – рококо – романтизм – реалізм – модернізм – постмодернізм – постпостмодернізм. Процеси в культурі, що сприяють трансформації її: культурний застій – занепад і деградація культури – криза культури – перетворення, чи трансформація культури. Трансформації в освіті безпосередньо торкаються змін, перетворень фундаментальних основ модернізму (класичної науки) в час утвердження постмодернізму та сучасних розмислів постпостмодернізму. Трансформація в освіті суголосна змінам парадигми культури.

Парадигма культури модернізму ґрунтувалася на вірі в перевагу логічного та наукового раціоналізму; системі значень, які становить собою продукт суспільно-історичних та ідеологічних сил; новизні, яка є, по суті, поверненням давніх цінностей; реальній дійсності, що може бути витлумачена й осмислена.

Парадигма постмодерністської культури будується на визволенні від обмежувальної колишньої практики, що спричинило виникнення цілком нових галузей наукового дослідження: культурних студій (масова культура, влада і культурна практика, стиль життя, повсякденність, відхід від популярних традиційних тем «високого стилю», стирання між високою культурою і поп-культурою); феміністичних студій; жіночих студій, ґендерних, гей-лесб'янських студій, теорій збочень, постколоніальних теорій.

Інституційні форми культури, що виступають як засіб зв'язку між культурою і соціумом, між культурою і цивілізацією (рід, громаду, сім'ю, власність, державу, армію, церкву, місто і село, освіту, інтелігенцію, бюрократію, масову комунікацію та ін.), здійснюють культурну політику в суспільстві і впливають на її регуляцію. Адекватною глибинним суспільним, політичним, культурним, науковим трансформаціям кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. виявилася культурологія, що була своєрідним андерґраундом радянської науки і розглядалася не як цілісна наука, а як сукупність історичних, філософських, лінгвістичних, мистецтвознавчих та ін. досліджень. Культурологія, як незаангажована сфера знання, стала придатною для заміщення у школах (ненадовго), у вищих навчальних закладах відверто догматичних суспільствознавчих освітніх дисциплін. Однак, донині відчуваються залишки попередніх часів, коли культуру розглядали як сукупність матеріальних і духовних форм, коли творчістю вважалася лише мистецька діяльність, культура була поставлена на ідеологічну обробку населення. Новітня культурологія осмислюється американськими вченими в методологічних традиціях культурної антропології. Академічне середовище попередніх часів на наших теренах ігнорувало вплив антропології на культурологічні знання. Вчені Росії розглядають культурологію як поле битви між науковими підходами традиціоналістів, модерністів, постмодерністів, а також поширені версії культурології: *семіотична* (Ю. Лотман); *літературознавча* (Д. Лихачов, С. Аверенцев, А. Макаров); *діалогічна* (М. Бахтін, В. Біблер); *історична* (О. Гуревич, М. Попович) та ін. В Україні триває обґрунтування культурології як наукової сфери. Культурологічні проблеми охоплюють самовизначення людини в культурі; потяг до традиційної народної культури; неофольклориз у поезії, живопису, музиці як свідоме втілення в художній творчості народного етичного та естетичного ідеалів; повернення до української культури насильно вилучених з неї імен видатних діячів; відродження і створення громадських організацій та установ; краєзнавчі і народознавчі дослідження; посилення ролі церкви.

Культурологія в Україні розвивається. Передусім це історико-культурні дослідження, спрямовані на проблему «культура – цивілізація» в Інституті історії НАН України; у вузівських центрах Харківської академії культури; Києво-Могилянській академії. Соціологічний напрям у культурології розроблюється в Харківському, Львівському національних університетах; сфера лінгвокультурології, традиційної культури – в Інституті етнології та етнографії НАН України; Донецькому, Таврійському національних університетах; прикладна культурологія; культурологія в мистецькому вимірі вивчається в Українському центрі культурних досліджень, Державній академії керівних кадрів, Київському національному університеті культури і мистецтва, Національній музичній академії.

Культурологія визначена економічним видом діяльності як: образотворче мистецтво та його ринок, шоу-бізнес, частково театр. Адміні-

стративно-організаційне визнання культурології як науки здійснене законодавчо Постановою Кабінету Міністрів в 2006 р., ВАК, утвердивши її як спеціальність.

Поворот від абсолютизації цінності раціональних наукових знань («знаннєцентризм») до реалізації гуманітарної практики «культуротворчого досвіду людства, нації, етносу, людини в освіті, що потребує культурологічної підготовки майбутнього вчителя. Сутність і структура культурологічної підготовки майбутніх педагогів окреслена Т.В. Івановою як: культурна самосвідомість особистості вчителя у сучасному світі; проблема цінностей, з якими учитель себе ототожнює; творення учителем власного «Я»; формування цілісної особистості педагога з позиції усвідомлення культурного досвіду; вимога вибору, способу для досягнення мети найбільш прийнятними за моральними світоглядними уявленнями і правилами; культурологічний підхід до загальнопедагогічної підготовки майбутнього учителя [1].

Висновок. Отже, культурологія новітнього часу, становлячи собою систему знань про сутність, закономірність розвитку культури в усій повноті її прояву впродовж історичного розвитку суспільства, орієнтується на особистість, єдність раціонального та ірраціонального в людині.

Розуміння важливих факторів соціокультурного буття спільноти, усвідомлення передачі цінностей культури в освіті **потребують подальшого вивчення**, оскільки гуманістична концепція освіти XXI ст. зорієнтована на культурологічну модель, яка формує суспільство знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Іванова Т.В.*: «Культурологическая подготовка будущего учителя». – К., 2005. – 281 с.
2. *Личкова Ст.В.* Універсалізм і регіоніка в сучасній етнокультурології // Культурологічна думка. – №1 (2), 2010. – С.48-54.
3. *Нова динаміка вищої освіти і досліджень для соціальних змін та розвитку: Болонський процес 2000.* – Київ, 2009. – 61 с.
4. *Попова З.Д., Стернин И.А.* Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. – Воронеж: Из-во Воронежского университета, 1999. – 30 с.
5. *Садохин А.П., Толстикова И.И.* Культурология: Учебное пособие / А.П. Садохин. И.И. Толстикова. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2011. – 295 с.
6. *Усатенко Т.* Концепт – визначальний чинник когнітивної педагогіки: педагогічна інноватика // Концептосфера педагогічної аксіології: Матеріали філос.–метод. Семінару «Аксіологічна концептосфера педагогічної освіти» / Автор ідеї та упорядник Т.П. Усатенко. – К. – Ніжин: Видавництво ПП Лисенко М.М., 2010. – С. 44-45.
7. *Шевнюк О.Л.* Культурология: Навч. посіб. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання – Прес, 2005. – 353 с.

РОЗДІЛ II.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

В статті розглядаються концептуальні основи професійної ідентичності як обов'язкового і важливого результату процесу самопізнання і саморозвитку у підготовці педагогічних кадрів. Авторський підхід ґрунтується на гуманістичній позиції цілісності і структурованості особистості майбутнього педагога.

Ключові слова: педагог, статус педагога, філософія і культура освіти, ідентифікація, ідентичність, види ідентичності, професійна ідентичність, професійна майстерність, педагогічна культура.

В статье рассматриваются концептуальные основы профессиональной идентичности как обязательного и необходимого результата процесса самопознания и саморазвития при подготовке педагогических кадров. Авторский подход основывается на гуманистической позиции гармонической целостности и структурированности личности будущего педагога

Ключевые слова: педагог, статус педагога, философия и культура образования, идентификация, идентичность, виды идентичности, профессиональная идентичность, профессиональное мастерство, педагогическая культура.

Conceptual foundations of profession identity as an important and sure to come result of the self-knowledge and self-development process in a teachers' training of personnel are considered in this article. Author's approach is based on a humanistic position of integrity and structure-making harmony of future teacher personality.

Key words: teacher, status of teacher, philosophy and culture of education, identification, identity, types of identity, occupation identity, occupation mastership, pedagogical culture.

Актуальність проблеми. Існуюча система підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів нашої країни при проголошених ще 20 років назад демократичних гаслах до сих пір тяжким вантажем несе на собі відбиток посттоталітарного суспільства і проходить в руслі старої, добре знайомої всім, авторитарної педагогіки. Проведені дослідження показують, що на сьогодні більшість педагогів старшого покоління і навіть ті, що ідуть їм на зміну, мало обізнані в цінностях історії педагогічної думки, психологічних основах педагогічної майстерності, слабо зорієнтовані на новітні освітянські технології, етичні, естетичні і мистецькі основи процесу спілкування з підростаючим поколінням. Надзвичайно непродуктивно функціонує вся система відбору в педагогічні професії, не відпрацьовані психологічні механізми педагогічної підготовки, її зміст, особливості професійного становлення і творчої діяльності майбутнього вчителя в динаміці його розвитку. Крім всього іншого, до цих пір для держави не стали пріоритетними: *статус педагога, економічна і соціальна підтримка, культурологічна спрямованість процесу його підготовки.*

Метою дослідження стане розгляд концептуальних основ професійної ідентичності як обов'язкового і важливого результату процесу самопізнання і саморозвитку у підготовці педагогічних кадрів.

Виклад основного матеріалу. Якщо від XVIII до XXI століття головним орієнтиром цивілізаційного поступу так званих розвинутих країн слугувала царина інтелектуальної освіти і просвіти, що в основному і визначило суттєвий технологічний прорив та вектор ефективності їх розвитку, то сьогодні вже багато вчених і педагогів розуміють, що насправді головні пріоритети розвитку людства знаходяться зовсім в іншій площині, а саме – *в сфері гармонії духовного виховання та еколого-інтелектуального розвитку кожної людської особистості*. Зрозуміло, що і сучасна модель освіти потребує нової концепції відбору і підготовки педагогічних кадрів, *нового бачення філософії освіти*, нових соціальних і психологічних *зразків педагогічної майстерності і культури*. Все це має проходити за допомогою справжнього наукового пошуку психологією і педагогікою потенційних резервів пробудження гуманістично-цілісних механізмів особистісного зростання кожного індивіда та творчого наповнення перспектив його власного життя на Землі. При цьому пошук і формування необхідних гуманістичних механізмів розвитку молодшої людини за умов різкого зростання соціального прагматизму, нестабільної динаміки раціоналізації життя громадян України, на нашу думку, має проходити, і в першу чергу, в сфері підсиленого *наповнення виховних процесів* підростаючого покоління *духовною творчістю, відродження ідентифікації морально-ціннісних орієнтирів якості освіти і життя* кожного людського індивіда. Дослідження показують, що все більша кількість молодих людей сьогодні задається досить непростими філософськими питаннями – *«Хто Я?», «Навіщо Я?», «Який Я?», «В чому моя відмінність від іншого, подібного мені?»*.

В цьому аспекті, на думку багатьох дослідників [2-4, 8, 10-12], актуалізація понять *«ідентифікація», «ідентичність»*, в наш складний час, має посідати одне з чільних місць в процесі онтогенезу педагогічного формування здатності людського індивіда до самопізнання і саморозвитку. Саме поняття *«ідентифікація»* (від лат. *Identificare – ототожнювати*) розглядається, в першу чергу, як процес емоційного психологічного уподібнювання (ототожнення) однієї людини з іншими, подібними їй, з поведінкою певної соціальної групи *в якості зразка для унаслідування*. Так, в «Довіднику з педагогіки і психології» [9] *ідентифікація* розглядається як процес, за допомогою якого дитина присвоює характеристики *іншої людини*, наприклад, батька чи мами, щоб звільнитись від власної тривоги і послабити внутрішній контроль; як уподібнення, встановлення тотожності об'єктів на підставі тих чи інших ознак; як спосіб розуміння другої людини через усвідомлене чи неусвідомлене уподібнення їй.

Термін *«ідентифікація»* вперше був застосований З. Фрейдом при його розробці теорії психоаналізу як *емоційне, пізнавальне ототожнен-*

ня дитини з батьками. При цьому З. Фрейд вважав *ідентичність*, як *результат процесу ідентифікації*, одним із *найважливіших захисних механізмів людини*, що спрямований на усунення або зведення до мінімуму почуття внутрішньої тривоги. Вже на початкових стадіях розвитку людини З.Фрейд виділяє *первинну ідентичність як неусвідомлену емоційну прихильність немовляти до матері* і *вторинну ідентичність як передумову Едипового комплексу*. Подалі в працях З. Фрейда, Е. Фрома, Е. Еріксона і ін. робиться спроба показати роль і місце ідентичності в розвитку дитини як людського індивіда, як особистості, як суб'єкта професійної діяльності. Ідентичність має своє *ядро, структуру, етапи і стадії* свого розвитку. В *структуру* ідентичності входять: *природні задатки, базові потреби, випробувані психологічні захисти, рольові образи та ідентифікації*, які несуть в собі визначальну цінність і значущість для особистості. Різні дослідники виділяють різноманітні види ідентичності. Так, наприклад, Е. Еріксон [12], який вважав ідентичність одним з головних надбань еволюції людини, що слугує її виживанню, вводить поняття «*ідентичності індивіда*» та «*ідентичності групи*» (колективної ідентичності). За Е. Еріксоном центральним ядром особистості є *психосоціальна ідентичність*, що актуалізована у особистості цілісністю образу себе і почуттям відповідності вимогам соціального оточення. Важливими і сучасними для педагогічної діяльності, як на наш погляд, можна назвати дослідження таких її різновидностей, як: *особистісна ідентичність, соціальна ідентичність та «Я-ідентичність»*.

Особливо актуальною і для педагогічної професії, і для розвитку держави, в складні часи «перезавантаження» суспільства виявляється роль *соціальної ідентичності*, за допомогою якої відбувається прилучення підлітків і юнаків до цінностей молодіжної субкультури. Відомо, що норми і цінності юнацької субкультури є здебільшого груповими, тому уподібнення суб'єкта до групових стандартів сприяє розвитку його самосвідомості як члена молодіжної групи і на цій основі – можливому становленню його *особистісної, зокрема, статево-рольової ідентичності*. У процесі проходження *емоційно-когнітивного самоототожнення* з членами референтної групи суб'єкт ідентифікації дістає можливість також вирізняти себе з-поміж *Інших*. Загалом тут проявляються дві сторони одного і того самого процесу ідентичності: *ототожнення себе з іншими й усвідомлення неповторності образу власного «Я»*, своїх індивідуально-типологічних особливостей.

Як механізм при соціогенезі особистості, ідентичність являє собою більш або менш усвідомлюваний процес ототожнення суб'єктом самого себе з іншим суб'єктом або з групою-взірцем на основі вибіркового емоційно-ціннісного ставлення до них. На неусвідомлюваному рівні за принципом ототожнення *ідентичність* може виконувати роль повного злиття власного «Я» з образом іншої особи («Я – це він») або здійснювати доповнення своєї особистості певними якостями, що притаманні

іншим («Я – як він»). Усвідомлене ототожнення себе з іншою особою в цілому або включення в образ власного «Я» окремих її якостей (*парціальність*) є проявом особистісної зацікавленості до цієї особи та розвитком емоційно-мотивованих зв'язків з нею. На думку психологів, у процесі ідентифікації запозичуються не лише зовнішні форми поведінки індивіда для наслідування, але й виникають певні внутрішні передумови для формування ціннісних орієнтацій, світоглядних уявлень деяких інших особистісних структур вмотивованої до взірця особи. Так, саме *на основі ідентифікації здійснюється прийняття* індивідом існуючих у суспільній групі *цінностей і норм, рівень взаєморозуміння в процесі комунікації її членів*. Зокрема, в педагогічній практиці поняття «*ідентичність*» застосовується психологами в процесі вивчення взаємин у класних колективах та з'ясуванні *типології лідерів*.

Розглядаючи процес *професійної ідентифікації педагога* і його результат як «*педагогічну ідентичність*» через призму пізнавальної складової педагогічної дії необхідно відмітити, що в цьому розрізі поняття «*ідентичність*» виступає в ролі *свідомо цілеспрямованого процесу* зіставлення (уподібнення) одного суб'єкта з іншим за сукупністю певних ознак чи властивостей, або як *прийом*, за допомогою якого встановлюється ідентичність чи відмінність суб'єктів. Зрозуміло, що відразу не кожен фахівець, навіть маючи спеціальну педагогічну освіту, в наш час здатен стати майстром подібної педагогічної дії. Професійна майстерність сучасного вчителя далеко не зводиться навіть до найкращої в академічному відношенні педагогічної підготовки у вищих навчальних закладах. Адже, навіть за наявності відповідних індивідуальних властивостей і соціальних умов педагогічна діяльність – не просто професійна підготовка відповідного рівня, це *певний спосіб життя особистості*, що відповідає її внутрішньому поклику і соціально-особистісним детермінантам зрілості кожного індивіда. Тим більше, що для практичної професійної діяльності в сучасній освіті необхідні внутрішні риси педагога, які вирізняють його з-поміж інших людей і створюють, в першу чергу, *ауру духовної поваги* до нього, як особистості, його діяльності, індивідуального і групового учнівського прагнення брати приклад, наслідувати вчителя як *певний ідеал, взірець*, що допоможе знайти вірний шлях в дорослому житті. Звичайно, крім всього іншого, досить суттєвим аргументом на користь майбутнього вчителя є наявність *високого рівня розвитку його загальної культури, інтелектуальних здібностей*, що в подальшому має допомогати в отриманні якісних знань як загальних, так і спеціальних професійних основ. Наявність високого рівня культури і інтелекту забезпечує вчителю можливість швидкого і якісного аналізу зі свого предмету, загальних основ педагогіки, допомагає легше освоювати нові технології взаємодії в педагогічному просторі, виявляти стереотипи і типологічні особливості своїх учнів. Тобто високий рівень індивідуального, а особливо соціального інтелекту дозволяє вчителю значно легше адаптуватись в

сучасному соціально-педагогічному просторі, освоювати і піднімати на новий рівень своєї *педагогічної культури*. *Інтелект* і *Культура* – це взаємоцінні і доповнюючі одна одну так необхідні психологічні категорії, що мають знаходитись на перших місцях в процесі розвитку сучасної особистості *Педагога*. Ще видатний гуманіст Альберт Швейцер в своїх працях відмічав, що *істинно мислячі – це, в першу чергу, глибоко моральні люди* [15]. Звідси зрозуміло, що гуманістичний розвиток людства значною мірою обумовлений існуючим в глибині людської сутності духовно-інтелектуальними потенціями людини як одного з існуючих у Всесвіті виду мислячих істот – *homo sapiens*.

Проведений аналіз спеціальної літератури за темою НДР (А.А. Бодальов, Л.С. Виготський, Є.В. Єгорова, В.М. Розин, Н.В. Чепелева, Е. Кант, З. Фрейд, Е. Еріксон, К. Ясперс, Дж. Мід та ін.), а також результатів наукових досліджень із вивчення ціннісних підходів до розвитку духовності і психолого-педагогічної культури сучасного педагога, які проводились під керівництвом Г.О. Балла, В.С. Біблера, І.А. Зязюна, Я.Л. Коломінського, Г.С. Костюка, Д. Мацумото, А. Тойнбі, С.Л. Франка, Л.О. Хомич, О. Шпенглера та інших авторів, дозволили визначитись у деяких концептуальних складових і перспективах *Програми* нашого наукового дослідження. Так, за задумом автора, програма підготовки майбутніх вчителів у вищих педагогічних закладах України, в першу чергу, має передбачати поетапне і системне вивчення психологічних закономірностей і механізмів розвитку духовно-інтелектуальної культури майбутніх педагогів. В неї також, окрім підготовки з спеціальних дисциплін, має бути включена підготовка вміння із наукового теоретичного пошуку та проведення експериментальних робіт, аналізу та синтезу отриманих в результаті дослідження матеріалів. Оскільки на сьогодні поки що не існує психологічно розробленої і добре опрацьованої *моделі* з підготовки фахівців педагогічної галузі, в якій були б враховані не тільки структура і рівні педагогічної освіти, але і зміст та сучасні критерії готовності до неформальної творчої професійної діяльності, відсутні також і продуктивні методики відбору до педагогічної професії та динаміки поступу основних етапів розвитку його педагогічної ідентичності. *На концептуальному рівні* з позицій сучасної педагогічної науки ми розглядаємо розвиток професійної ідентичності педагога як результат наявності в структурі його особистості внутрішнього специфічного суб'єктивного комплексу когнітивних і мотиваційних психічних новоутворень, які, за емпативного і соціального підкріплення, поступово формують його внутрішні операційні складові як педагога-професіонала, проявляючись через якості його педагогічної культури і майстерності.

Розроблювана нами *Програма* наукового дослідження актуалізується на: 1) здійсненні глибокого *методологічного аналізу* самого поняття «ідентифікація», «ідентичність», «культурна ідентичність», «педагогічна культура», «педагогічна майстерність», «інтелектуальна та духовна куль-

тура педагога»; 2) виділенні *методологічних рівнів* дослідження (філософського, духовного, психологічного, педагогічного та технологічного); 3) пошуку *нових шляхів* якісного покращення духовно-інтелектуальної культури майбутніх педагогів; 4) з'ясуванні *психолого-педагогічних механізмів і закономірностей культурної ідентичності педагогів*; 5) розробці та опрацюванні *діагностичних засад духовно-інтелектуального потенціалу культури особистості* різних представників педагогічного континіуму освітянської галузі.

Виходячи з вищевказаного, виділено основні *параметри* нашої науково-дослідної роботи:

- *мета* – розробка концепції, програми і методичних засад НДР, вибір експериментальної бази, психолого-педагогічне обґрунтування та розробка актуальних форм і методів ідентифікації педагогічної культури в процесі професійної підготовки педагогів;
- *об'єкт* – вивчення процесу особистісної та професійної ідентифікації фахівців системи педагогічної освіти;
- *предмет* – становлення психолого-педагогічних закономірностей, форм і методів розвитку культурної ідентичності майбутніх педагогів в умовах їх професійної підготовки;
- *гіпотеза* – процес і розвиток культурної ідентичності кожного педагога значною мірою залежить від рівня сформованості його індивідуальних духовних і психофізіологічних особливостей як: *духовність, інтелект, саморефлексія, пізнавальна спрямованість, ментальність, психофізіологічна досконалість, креативність, особистісна відповідальність та стану здоров'я і соціальної адаптованості.*

До завдань НДР виконавця було включено:

1. *Проведення теоретико-методологічного аналізу категорій* «ідентифікація», «ідентичність», «культурна ідентичність», «педагогічна культура», «педагогічна майстерність», «інтелектуальна та духовна культура педагога», провідних тенденцій їх розвитку на основі узагальнення даних відповідної наукової літератури.
2. *Вивчення та аналіз передового психолого-педагогічного досвіду* вирішення даної проблеми за допомогою літератури і розробка на його основі своєї *концептуальної моделі* розвитку культурної ідентичності педагогів в умовах постіндустріального суспільства.
3. Розроблення *Програми дослідження*, де теоретично обґрунтувати критерії оцінки культурної ідентичності педагога, показники рівнів її сформованості, а також педагогічні умови ефективності її роботи в сучасному суспільстві.

Комплекс *методів дослідження* включає: науково-теоретичний пошук методів дослідження (тестування, опитування, бесіди тощо) за допомогою вивчення передового психолого-педагогічного досвіду, проведення аналізу результатів пілотажних експериментальних досліджень.

Організаційно науково-дослідну роботу планується проводити в три етапи:

- I. *Теоретичний*. Аналіз психолого-педагогічної літератури з теми дослідження. Визначення об'єкту, предмету і мети дослідження. Розробка категоріально-понятійного апарату, методичних засад, концепції і Програми, вибір експериментальної бази, апробація методики дослідження.
- II. *Концептуально-технологічний*. Дослідження методичних проблем, обґрунтування концептуальних ідей та теоретичних засад культурної ідентичності особистості педагога. Визначення сутності і структури, критеріїв та показників рівнів розвитку предмета дослідження. Розробка теоретичної моделі культурної ідентичності педагога в сучасних умовах та етапів її формування. Проведення та аналіз результатів пілотажного дослідження.
- III. *Узагальнюючий*. Обробка і узагальнення матеріалів теоретичного і експериментального вивчення проблеми, оформлення результатів.

Висновок. З огляду на вищесказане, при розробці концепції професійного підбору, розвитку культурної ідентичності майбутніх вчителів, необхідно враховувати декілька основних психолого-педагогічних моментів:

- *наявність емотивного зв'язку особистості вчителя з його учнями;*
- *сформованість вектора гуманістичної спрямованості педагога;*
- *повноту і цілісність когнітивної, мотиваційної і операційної складової в структурі особистості вчителя;*
- *наявний рівень еколого-гуманістичної складової педагога (за Вернадським);*
- *існуючий рівень психолого-педагогічної культури вчителя.*

Підвищення існуючого рівня психолого-педагогічної культури педагогів можна досягнути через актуалізацію в кожному педагогічному навчальному закладі ціннісно-креативного підходу до підбору і розвитку різних видів ідентичності майбутнього педагога, де серед головних ми виділяємо потребу в духовній та культурній самоідентифікації як пріоритетних видах педагогічної ідентифікації особистості в руслі сьогодення. Вказаний підхід передбачає не тільки розробку нового методологічного обґрунтування навчально-виховного процесу, навчальних планів і програм в підготовці педагогічних кадрів, але й відповідного законодавчого впровадження до педагогічного простору фахових спеціалістів психологічної служби з вибору професії, розвитку професійної ідентифікації (починаючи з підліткового віку). Розроблювані концептуальні основи підготовки педагогів, на наш погляд, мають відобразити також всі ті позитивні зміни, що відбулися у світовій системі психолого-педагогічної царини за останній період.

Подальший напрям дослідження. Означений концептуальний підхід потребує створення і нових зовнішніх та внутрішніх умови не тільки

самопізнання, але і самореалізації бажаючих стати справжніми педагогами, спонукає внутрішню потребу творчих індивідів до самовиявлення, самовдосконалення свого професійного вибору. Гуманістично якісного підвищення рівня педагогічної культури в наш час можна досягнути тільки через запровадження у підготовці педагогів **ціннісно-креативного підходу** як пріоритетного виду в розвитку педагогічної культури особистості вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вернадский В.И. Научная мысль как планетарное явление. – М.: Наука 1991. – 121 с.
2. Гончаренко С.У. Методика як наука. – Хмельницький: Вид-во ХГПК, 2000. – 30 с.
3. Иванова Т.В. Культурологическая подготовка будущего учителя: монография. – К.: ЦВП, 2005. – 282 с.
4. Єгорова Є.В. Технології розвитку ідентичності особистості /Профорієнтаційна робота психолога / Упоряд. Т.Гончаренко. – К.: Шк. світ, 2007. – 128 с. – (Б-ка «Шк.світу»).
5. Концепція гуманізму в становленні та розвитку професійної освіти. Матеріали Міжн. наук.-практ. конф. 1-2 жовтня 1997 р. / За ред. І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало та ін. – Одеса, 1997. – 164 с.
6. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. / За ред. Л.М. Проколієнко. – К.: Радянська школа, 1989. – 609 с.
7. Кудин В.А. Раздумья [Текст]: учеб. Пособие /В.А.Кудин; под ред.В.Е.Михайличенко. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2008. – 406 с.
8. Мир психологии. Научно-методический журнал. – №2. – 2004.
9. Скрипченко О.В., Т.М.Лисянська, Л.О.Скрипченко. Довідник з педагогіки і психології». – К., Видавництво Національного університету ім. М.П.Драгоманова, 2000. – 216 с.
10. Тищенко С.П. Енциклопедія освіти /Академія пед. наук України; гол. ред. В.Г.Кремень. – К.; Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
11. Фельдштейн Д.И. Психология развития личности в онтогенезе. – М., 1989.
12. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – М., 1996.
13. Франк С.Л. Духовные основы общества. – М.: Республика, 1992. – 511 с.
14. Хомич Л.О. Підготовка майбутніх учителів в умовах особистісно орієнтованого навчання. / Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. У 2-х част. – Ч-1./ Редкол.: І.А. Зязюн (голова) та ін.- Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. – 571 с.
15. Швейцер Альберт. Письма из Ламбарене. – Л.: Наука, 1978. –392 с.

УДК 371.15:140.8

Інна Машкова
Галина Бондарук

ЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ВИКЛАДАЧА ВНЗ ЯК НОСІЯ КУЛЬТУРИ У ФОРМУВАННІ СВІТОГЛЯДУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті розглянуто поняття культури та культурологічного підходу в педагогічній освіті. Висвітлено роль педагога як носія культури. Проаналізовано введення у педагогіку поняття «педагогічної культурології».

Ключові слова: культурологія, культура, педагогічна культура.

В статье рассматривается понятие культуры и культурологического подхода в педагогическом образовании. Освещена роль педагога как носителя культуры. Анализируется введение в педагогику понятия «педагогической культурологии»

Ключевые слова: культурология, культура, педагогическая культура

The article reviews the notions of “culture” and “culturological approach” in pedagogical education. The author describes the role of a pedagogue as a culture beam and analyses the introduction of the notion “pedagogical culturology” into pedagogics.

Key words: culturology, culture, pedagogical culturology

Актуальність проблеми викликана потребою у подальшій неперервній розробці науковцями нових підходів до освіти педагога, які б сприяли подальшому розвитку культури особистості педагога, що стало б засобом позитивного перетворення суспільства, окультурювання та облагороджування природи людини.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Досліджуючи проблему особистості викладача як носія культури нами було опрацьовано публікації вітчизняних та зарубіжних науковців.

Зокрема, досліджуючи культурологічний підхід у підготовці педагога ми використовували монографію Іванової Т. «Культурологическая подготовка будущего учителя», нариси про культуру Беніна В.Л. «Педагогическая культура: философско-социологический анализ».

Досліджуючи зв'язок цінностей і культури нами було проаналізовано праці Чавчавадзе Н.З. «Культура и ценности», Рибалки В.В. «Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти» Матвєєвої С.Я. «Модернизация в России и конфликт ценностей» та ін.

Мета статті полягає у аналізі понять «культура» та «культурологічний підхід» в психолого-педагогічній науці; висвітленні ролі педагога як носія культури; обґрунтуванні доцільності введення у педагогіку поняття «педагогічної культурології».

Виклад основного матеріалу. Культура сприймається пересічною людиною насамперед як духовне явище. Однак у ХХ ст., особливо останній третині його, з'явилися нові, більш експериментальні, пов'язані з матеріальним життям суспільства, науки, такі як антропологія, етнологі-

гія, соціологія, соціальна психологія, етнопсихологія, демографія, семіотика, інформатика тощо, які почали досліджувати феномен людини, як творця культури, вносячи свої знання, збагачуючи поняття «культура». Взаємозв'язок людини і культури проявляється у тому, що на різному відрізку свого життя, у процесі життєдіяльності, людина опановує різні шари культури: матеріальний, технологічний, художній, духовний, чуттєво-емоційний та ін. І в залежності від культурності самої людини в ній превалює та чи інша позиція по відношенню до культури: споживацька, креативна, творча, новаторська та ін. Окрім того, людина несе в собі етнонаціональну культуру, національну, громадянську, політичну, професійну та ін., вияви якої в окремій людині, спільноті, нації, чи державі бувають більш потужними, або послабленими. Таким чином, поняття культури виступає як особливий соціальний механізм накопичення, збереження й трансляції людського досвіду як життєдіяльності, так суспільно-політичного та громадянського. Так, одним з виявів культури є система норм і цінностей, які накопичуються у соціальній пам'яті. Наука, що вивчає усі прояви культурної життєдіяльності людини, вбирання у себе загальних цінностей, є культурологія. Поняття «культурологія» можна визначити як одне з інтегративних напрямів наукового знання, як процес «повної інтеграції особистості в соціальну систему шляхом інтерналізації загальноприйнятних норм, тобто адаптації» [3, с.66.], яке стоїть у одній ланці з такими науками, як педагогіка, соціологія, психологія.

Головні напрямки культурологічних досліджень визначаються можливостями художньо-естетичного впливу культурології на особистість, а те, що вміщується в категоріальному ядрі науки про культуру – масивний пласт аксіології, – дозволяє їй виступати фундаментом гуманітаризації сучасної школи [4, с.16].

Філософи відзначають, що з середини ХХ ст. почався видимий рух до нового історичного етапу розвитку культури – антропоцентристського. Центр уваги юридичної думки почав зосереджуватися на правах людини. Цей рух викликав зміни у професійній підготовці педагога. Зміни у підготовці відбувалися поступово: спочатку орієнтація на вузьку спеціалізацію (60-ті рр. ХХ ст.); далі – підготовка спеціалістів широкого профілю (70-ті рр.); у 80-х рр. провідною стала ідея управління процесом розвитку професійно зорієнтованої особистості педагога; нині – це не тільки розвиток професійно зорієнтованої особистості майбутнього педагога, а й усвідомлення ним взаємовідносин з учнем, студентом не як з об'єктом навчання, а як суб'єктом взаємонавчання. Уперше в системі наук про культуру і про педагогіку вводиться нова галузь – педагогічна культурологія, яка вирішує проблему культурної самосвідомості вчителя у сучасному світі, або проблему цінностей, з якими вчитель сам себе ототожнює [4, с.17].

Російський вчений В.Л. Бенін у педагогічній культурі вбачає нерозривну єдність двох складових – актуальної культури та культури, накопиченої попередніми поколіннями, інакше культури пам'яті. Під актуальною культурою він розуміє ту частину її, яка безпосередньо функціонує у існуючому суспільстві на даний момент і виражається повсякденними виявами. Культурна пам'ять являє собою накопичені, але не стерті прогресом старі знання та вміння, які закладені в основу сучасного рівня розвитку й при необхідності дістаються із забуття [3].

Головною причиною звернення науковців усього світу до культурологічного підходу у навчанні та вихованні майбутніх педагогів на сучасному етапі розвитку цивілізаційних процесів є те, що індустріальна парадигма культури та, як наслідок, народжена нею техногенна цивілізація привели людство до глобальної екологічної катастрофи, вибратися з якої можливо лише за умови «зміни характеру життя і становища людини в біосфері, принципу організації суспільства, орієнтирів його розвитку, механізмів соціального і соціокультурного регулювання» [5].

Зміни, що відбуваються в суспільстві, де народжується і живе людина, впливають на її фізичний, психічний, соціальний, культурний розвиток, змушують виконувати різні життєві ролі, пристосовуючись до різних елементів середовища. Такі взаємодії в суспільстві виконує соціалізація. Соціалізація особистості – це складний і багатогранний процес, який відображає розвиток нового суспільства на основі успадкованих від попередніх поколінь норм та цінностей, а також становлення конкретної особистості в ньому [3, с.66]. Одним з важливих складників системи соціалізації є соціальні цінності. Світ цінностей – це, передусім, світ культури, сфера духовної діяльності, моральної свідомості, оцінок, що мають певний вплив на взаємодію людини з навколишнім середовищем та іншими людьми [3, с.67]. Тому на сучасному етапі йдеться про створення нової парадигми людського існування, яка ґрунтується «на нових знаннях та загальнопланетарних принципах мислення» [4, с.15].

Якщо в період свого народження поняття «культура» означало «другу» природу, рукотворну, яка існує поряд з «першою», нерукотворною, то у ХХ столітті ця «друга» природа вже «стала першою і останньою» [4, с.17]. Ця рукотворна природа – культура – керує світом. Вона є інформативною «програмою адаптивного управління, що задає основні параметри самоорганізації суспільства і координує спільну активністьавтономних індивідів» [8, с.35,38].

Цікавим є погляд академіка В.М. Бехтерева на мирну боротьбу народів, яку він розглядав як перевірку, іспит суспільної самодіяльності особистостей, з яких складається народ. У цьому мирному змаганні перемагає той народ, котрий сильніший розвитком своїх особистостей. Народ з нерозвинутим суспільним життям, із придушеними особистостями, є приреченим на розпад та втрату своєї самостійності. В період же соціальних криз, зіткнення народів, особливо воєн, роль особистості стає

ще більш вагомою [7, с.18]. Попередити загальні та особисті катаклізми можливо лише поверненням до духовних начал, до культури. Тому в новій цивілізації саме педагогу належить провідна роль стати центральною фігурою прийдешньої епохи, педагогу, який усвідомив власний культурний вибір, усвідомив власне «Я»; який є відкритим й таким, що сприймає ідеї, почуття та вчинки учнів, студентів вищих навчальних закладів; який сприяє їх активній розумовій праці й підтримує самостійні оцінки того, чого вони навчилися робити; поведінка педагога (вчителя) повинна носити гуманістичний характер, і ставлення до суб'єктів навчання має бути персоніфікованим, індивідуальним до кожної окремої особистості [4, с.17].

Найголовнішим в культурі є духовне начало, яке складається з цінностей, що передаються предками у спадок своїм нащадкам, засвоюються ними, і паралельно створюють нові цінності, які диктуються новими умовами життя. І на першому місці, на нашу думку, повинні стояти честь і гідність людини як моральна самосвідомість, що розкриває самоцінність та самоствердження людини. Основою гідності як вищої моральної цінності є загальнообов'язкове визнання гідності інших людей та захист і утвердження власної гідності [2, с.233]. Основний закон кантівської етики проголошує: «...поводься так, аби ти завжди ставився до людства і у своїй особі, і в особі іншого так, як до мети, і ніколи не ставився до неї як до засобу». Але ще задовго до Канта, у V ст. н.е. Іоан Златоуст стверджував, що гріх розглядати людину як засіб або інструмент. Схожі ідеї розвивали й інші видатні філософи: Спіноза, Фейєрбах, Фройд та ін.» [4, с.12].

Визнання честі і гідності людини законодавчо закріплено двадцять восьмим пунктом Конституції України. Погоджуючись з думкою професора Рибалко В.В. вважаємо, що принципи честі та гідності особистості «слід увести у національну ідею українського народу» [7, с.25], як і принцип єдності в єдиній сім'ї українського народу з усіх етнічних і національних груп і громад країни.

Як подається у «Політологічному енциклопедичному словнику», ідея, ідеал є «ціннісно-світоглядне відображення та впорядкування соціально-політичних реалій у вигляді мети, образів, уявлень про майбутнє; взірець досконалості, який виступає для суб'єктів політики й широких верств населення моделлю бажаного, критерієм оцінки дійсності з позицій віддаленої мети» [6, с.139-140]. «...необхідність політичної ідеології для сучасної України визначається потребами вироблення певної системи політичних поглядів, надання цій ідеологічній системі основоположного значення у виробленні політичного курсу держави та поширенні знань про неї для сприйняття її більшістю населення» [6, с.141].

Висновок: Таким чином, головним на сучасному етапі життя і в найближчому майбутньому є підняття культури суспільства, у якому ключовою фігурою є педагог – носій культури.

Подальший напрям дослідження спрямований на дослідження проблеми формування світогляду майбутнього педагога вищого навчального закладу на сучасному етапі розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бенин В.Л.* Педагогическая культура: философско-социологический анализ // Очерки по культуре народов Башкирстана. – Уфа, 1994.
2. *Бондарук Галина.* Концепт гідність // Концептосфера педагогічної аксіології: Матеріали філософсько-методологічного семінару «Аксіологічна концептосфера педагогічної освіти»; Автор ідеї і упорядник Т.П. Усатенко. – Київ-Ніжин-2010. – 300 с.
3. *Горбач Жанна.* Соціалізація особистості: суть, етапи, стадії // Проблеми педагогічних технологій: Збірник наукових праць. Випуск 2. – Луцьк, 2000. – 280 с.
4. *Иванова Татьяна.* Культурологическая подготовка будущего учителя: Монография. – К. : ЦВП, 2005. – 282 с.
5. *Модернизация в России и конфликт ценностей /* Отв. ред. Матвеева С.Я.– М., 1993.
6. *Політологічний енциклопедичний словник:* Навч. посібник. – К., 1997.
7. *Рибалка В.В.* Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти: Науково-методичний посібник / В.В. Рибалка; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих; Ін-т обдарованої дитини; МОН України, Укр.. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер». – 2020. – 382 с.
8. *Чавчавадзе Н.З.* Культура и ценности. – Тбилиси, 1984. – С. 35, 38.

УДК 371.13:008 «71»

Тетяна Шахрай

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Стаття присвячена теоретичним основам культурного розвитку особистості майбутнього педагога.

Ключові слова: культура, культурний розвиток, екологія культури, особистість майбутнього вчителя, природа нової моделі освіти.

Статья посвящена теоретическим основам культурного развития личности будущего педагога.

Ключевые слова: культура, культурное развитие, экология культуры, личность будущего учителя, природа новой модели образования.

The article is devoted to a general scientific nature of the pedagogical culture of the future teachers and current approaches to its formation.

Key words: culture, cultural development, cultural ecology, the identity of a future teacher, the nature of the new model of education.

Актуальність проблеми. Сьогодні, у XXI столітті, що проголошене ЮНЕСКО століттям Людини, все частіше лунає думка, що єдиний шлях

входження будь-якого народу в світову цивілізацію – це шлях культури. Наразі інтеграція України у світовій соціокультурний простір залежатиме від покоління, яке сьогодні здобуває освіту. Сучасні глобальні проблеми людства – це виклик сфері освіти, що покликана корегувати свої пріоритети і цінності не лише з актуальних, але і перспективних довготривалих запитів і людини, і суспільства. Освіта, що забезпечує складний процес розвитку когнітивних, соціальних, емоційних характеристик особи, не може не реагувати на події, що відбуваються в суспільстві.

Положення, покладені в основу сучасного навчально-виховного процесу педагогічного вищого навчального закладу, орієнтовані на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення знань, високої професійної компетентності та мобільності, швидкої адаптації до змін у розвитку в соціально-культурній сфері, галузях техніки, сучасних технологіях, системах управління й організації праці вчителів і працівників дошкільних закладів в умовах ринкової економіки.

Як доводить досвід, від майбутнього фахівця сьогодні вимагається орієнтація на досягнення високої професійної майстерності, яка має поєднуватись із широтою знань і вмінням швидко опановувати нові галузі. Педагог набуває свого справжнього сенсу лише тоді, коли він достатньо володіє загальною культурою: здатність вільно і критично мислити, відтворювати духовні й інтелектуальні цінності, яких завжди потребує суспільство і школа як одна із його визначальних соціальних інституцій.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Зазначимо, що розуміння сутності культури як філософської категорії розглядається у працях багатьох вчених, таких як Е. Баллер, С. Газман, В. Давидович, С. Іконнікова, Є. Ільєнков, О. Кудін, Є. Маркарян, В. Межуєв, П. Саух, Е. Соколов та ін. Окремі аспекти професійної культури педагога знайшли своє відображення у дослідженнях В. Кан-Каліка, Я. Коломинського, А. Мудрика, Г. Нагорної, Д. Петрової, І. Прокопенка, І. Синиці, Г. Тарасенко, В. Чернокозова, І. Чернокозової, Г. Шевченко, Т. Яценко та ін. Розкриттю загальних основ розвитку професійної культури присвятили свої роботи Н. Крилова, Н. Ничкало, В. Правоторов, Т. Саломатова, О. Смирнова, Г. Соколова та ін.

Загальні питання формування особистості педагога досліджували С. Архангельський, Є. Барбіна, В. Войтко, Е. Гришин, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, М. Євтух, Н. Кичук, Н. Кузьміна, М. Лазарєв, А. Мудрик, Л. Нечепоренко, О. Пєхота, В. Семиченко, С. Сисоєва, В. Слостьонін, Р. Хмелюк, Н. Чепелєва, Т. Яценко та ін.

Проблемі формування професійної компетентності педагога, зокрема і його культури, приділяють увагу зарубіжні філософи і соціологи, (Д. Бекхерст, Ф. Беисон, Х.-Г. Гадамер, Н. Смелзер), психологи (Р. Берне, Л. Колберг, А. Колбі, А. Маслоу, Е. Фромм, Н. Хаан, К. Юнг), педагоги (К. Арнепіген, Х. Блек, Т. Грегорі, Дж. Картер, П. Кінг, Г. Кіршенбаум, Д. Лівайн, М. Ліпмен, К.У. Петтерсон, Л. Рате, Дж. Туккер).

В останнє десятиріччя з'явилися дослідження, котрі безпосередньо розглядають проблему формування педагогічної культури: А. Барабанщиков, І. Бех, Є. Бондаревська, М. Букач, О. Гармаш, І. Зязюн, В. Зелюк, Т. Іванова, О. Рудницька.

Відтак, **завданням даної статті** є розкриття теоретичних основ культурного розвитку особистості майбутнього педагога.

Культура... Слово «культура» — латинського походження, яке буквально означало обробку, догляд, поліпшення. У класичній давнині воно вперше було зафіксоване в праці Марка Порція Катона «De agri cultura» (III ст. до н. е.). Так, зігравши роль універсальної мови у середньовічній Європі, латина донесла до нас слово «культура» через п'ять сторіч. До XVIII ст., згідно з висновками лінгвістів слово «культура» вже стало окремою, самостійною лексичною одиницею, означаючи обізнаність, освіченість, вихованість — все те, що і зараз ототожнюють з культурністю. На сьогодні існує близько 300 дефініцій поняття «культура». Проте, жодна з них не стала загальноприйнятною. Ще Джордано Бруно зазначив, що слово – це поняття, яке кожен з нас розуміє по-своєму. Відтак, кожна трактовка вносить свій штрих, тим самим збагачуючи комплексне дослідження проблеми.

У науковій літературі розрізняють поняття «культура», «духовна культура», «професійна культура», які є джерелом формування культури педагогічної. Також, за соціокультурного підходу, важливим чинником якого є єдність загальнолюдського, національного і особистісно-культурного, доведено, що розуміння сутності культури є підґрунтям формування особистості вчителя, тому що школа, зокрема й вища, є інститутом відтворення та передачі культури.

Загалом, у філософії (О.Кудін, Л.Сохань, Є.Маркарян) культура розглядається як механізм, що регламентує і регулює поведінку та життєдіяльність людини, а сама людина є її носієм і її ретранслятором. Отже, культура постає специфічно людським способом буття, який детермінує весь спектр практичної та духовної активності людини, її можливої взаємодії з навколишнім світом і собою.

У сучасній культурології виділено декілька підходів до розуміння сутності культури, які стали теоретико-методологічною основою розв'язання завдань формування педагогічної культури майбутнього вчителя, а саме:

а) розуміння культури як динамічного процесу розвитку сутнісних сил людини;

б) обґрунтування культури як процесу творчої самореалізації особистості, котра виступає суб'єктом культурно-історичного процесу (особистісний підхід) (О.Кудін, Л.Коган, Л.Круглова, М.Межуєв, Л.Сохань та ін.);

в) пояснення культури як специфічного способу людської діяльності (діяльнісний підхід) (В.Давидович, І.Вишневський, В.Жариков, Н.Злобін, М.Коган, В.Столлович, О.Ханова та ін.);

г) віддзеркалення культури як системи цінностей (аксіологічний підхід) (С.Анісімов, А.Арнольд, В. Блюмкін, О.Василенко, М.Дьомін, С.Дробницький, О.Забужко, Н.Розов, Н.Чавчавадзета та ін.).

Оскільки всі ці підходи взаємопов'язані у процесі формування особистості, то доміантним виявляється позиція гармонійного їх поєднання у єдиному концептуальному просторі.

Похідною від поняття «культура» є «духовна культура особистості». Вона постає інтегральною якісною характеристикою людини, а формування її зумовлене взаємодією аспектів:

а) ціннісно-мотиваційного (він включає систему емоційно «збарвленних» у процесі життєдіяльності цінностей і ціннісних орієнтацій, що визначають ставлення особистості до свого соціокультурного оточення та до себе);

б) когнітивного як системи етичних, естетичних, екологічних, правових, деонтологічних, професійних (зокрема й психолого-педагогічних) знань;

в) практичного (він включає систему умінь, навичок і нахилів особистості, які дозволяють ефективно залучатися у різноманітні види діяльності, зокрема й педагогічну).

У сучасних гуманітарних науках виділяють різні види культури: політико-правову, художньо-естетичну, фізичну, культуру праці та побуту, наукову, морально-нормативну, а також комунікативну культуру (культуру спілкування), соціальну й педагогічну. Між зазначеними видами культури виявляється складна діалектика матеріального й духовного аспектів людського співіснування. Все це спрямовує прогресивні зміни у різних сферах життєдіяльності людини. Результатом цього є розвиток чіткої взаємодії людини з навколишнім світом, іншими людьми та зі своєю внутрішньою сутністю. Результатом цього постає формування інтелектуальної, морально-правової, естетично-емоційної культури особистості через механізм усвідомлення досягнутого в різних сферах суспільної свідомості (науці, мистецтві, моралі, філософії, праві, релігії, політиці), тобто через засвоєння певного культурного та духовного досвіду суспільства, відновлення його культурної сфери та створення нового й оригінального.

Гуманітарними науками доведено (Кант, Гегель, В.Соловйов, В.Сухомлинський), що духовна культура є вітальним стрижнем особистості, вираженням автентичних загальнолюдських цінностей, які утверджувалися людством у процесі розгортання всієї історії світової культури. До таких слід віднести три фундаментальні духовні початки: пізнавальний, моральний і естетичний (які втілюються у ціннісній тріаді істини, добра і краси, що є основою духовності, котра детермінує загальнолюдський сенс буття). Саме співіснування цих цінностей виходить за онтологічні межі людини як соціокультурного суб'єкту. Вони є загальним підґрунтям усіх культурних явищ, їх внутрішньою сутністю, що дозволяє розглядати духовність не тільки як філософську, але й педагогічну категорію.

Слід зазначити, що соціокультурні цінності відновлюються, ретранслюються, створюються кожною людиною самостійно. Вони, певною мірою, засвоюються у готовому вигляді на основі інформаційних та архетипових джерел і досвіду людства. Культура зберігає і передає цінності від покоління до покоління, від етносу до етносу, від суспільства до особистості. Ретрансляція культурних надбань та артефактів й становить сутність культуровідповідного виховання.

Отже, якщо освіта озброює людину знаннями, а процес навчання дозволяє оволодіти вміннями і навичками, то виховання є прилученням особистості до певної системи цінностей. Тим самим зміст навчання, виховання та розвитку у навчальному закладі зводиться до формування усвідомлення елементарних основ культури, сприйняття духовних цінностей, а також формування вміння прилучатися до систематичних знань, які накопичені людством. Тому *освіта за своєю глибинною сутністю є накопиченням знань через засвоєння духовних цінностей людства*. Звідси випливає висновок, що *духовність і духовна культура є підґрунтям культури професійної, котра віддзеркалюється у царині професійній діяльності кожної працездатної особистості*.

Слід зазначити, що професійна культура розглядається І.Гастєвим, Е.Тейлором, А.Клімовим, Н.Ничкало як рівень майстерності оволодіння особистістю професією (тобто достатніми способами і прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованої культури духовної). Професія як соціально-культурне надбання має чітку структуру, яка включає предмет, засоби і результат професійної діяльності (цілі, цінності, зразки, ідеали, норми, методи і методики, зміст котрих віддзеркалює рівень духовного розвитку суб'єкта культури).

Орієнтовний ретроспективний аналіз розуміння культури індивіда різними гуманітарними науками, а також уточнення сутності професійної культури та, спираючись на результати новітніх досліджень вчених-педагогів (І.Зязюна, І.Беха, М.Євтуха, Н.Кичук, В.Гриньової, С.Сисоєвої та ін.), можна стверджувати, що *виокремлення феномену педагогічної культури як однієї з наріжних складників культури суспільства зумовлене специфікою педагогічної діяльності вчителя, яка спрямована на формування зростаючої особистості, здатної у перспективі відтворювати, збагачувати та транслювати культуру етносів і суспільства*. Загалом, у площині навчально-виховного процесу принциповим чинником передачі культури, духовних цінностей є неповторна індивідуальність вчителя-вихователя, котрий постає носієм культури й суб'єктом людських взаємин. При цьому враховується головний педагогічний постулат, за яким вчитель, перш за все, є унікальною, неповторною особистістю, яка перебуває у постійній зміні, збагаченні у висхідному (позитивному) напрямку. Саме через професійну культуру вчителя віддзеркалюються його професійні цілі, мотиви, знання, вміння, якості, здібності, аттитюди (ставлення) (А.Роттер). Тобто, тим самим педагогічна культура

постає феноменом вияву вчителем власного «Я» у професійно-педагогічній площині через поєднання власних цілей, мотивів, способів, операцій, згрупованих навколо керування процесом особистісного зростання учнів та певної системи педагогічних цінностей. Існуючи об'єктивно, педагогічна культура, як автономна системна сутність та певна система цінностей, реалізується через призму суб'єктивного духовного досвіду вчителя

Серед сучасних підходів до формування педагогічної культури варто віднести соціокультурний (І.Зязюн, О.Дубасенюк, В.Лозова), особистісно-орієнтований (В.Андрущенко, І.Бех, М.Євтух) та творчий (С.Сисоєва, В.Сениченко, Н.Кичук) підходи. Суттєво, що в реальному навчально-виховному процесі педагогічного університету всі підходи тісно взаємопов'язані і такий аналіз є дещо умовним за особливостями виділення суб'єктів навчально-пізнавальної діяльності.

Отже, доходимо висновку про те, що *види культури утворюють своєрідний генетично пов'язаний ланцюжок: «культура» – «духовна культура» – «професійна культура» – «педагогічна культура» – «культура учня як особистості».*

Культура зберігає і передає цінності від покоління до покоління, від етносу до етносу, від суспільства до особистості. Вони є загальним підґрунтям усіх культурних явищ, їх внутрішньою сутністю, що **дозволяє розглядати культуру не тільки як філософську, але й педагогічну категорію**. Ціннісні орієнтації майбутнього фахівця на культуру, зокрема професійну, є стратегічною метою професійної освіти [3]. Так, у цільовій комплексній програмі «Вчитель» зазначається, що «...завдяки діяльності педагога реалізується державна політика у створенні інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвитку вітчизняної науки, техніки і культури, збереженні і примноженні культурної спадщини й формуванні людини майбутнього» [2]. Відтак, формування творчої, всебічно розвиненої, духовно збагаченої особистості майбутнього спеціаліста із науковим світоглядом, з широким професійним кругозором, який постійно дбає про своє самовдосконалення, тобто підготовлений до активної участі в суспільному житті *є головною метою підготовки педагогів у педагогічному закладі.*

Однак, щоб виховати висококультурного фахівця, просто «нашпигувати» його найновішими знаннями, беручи за основу класичне правило освітньо-виховної діяльності — знати себе, поважати себе, відстоювати себе, на сьогодні вже просто недостатньо. Ще відомий німецький педагог А. Дістервег зазначав, що якщо молодь не буде ознайомена з країною, її людьми, історією, законом, правом, конституцією, мовою, літературою, то любов до Вітчизни, патріотизм перетворяться на пусту і безплідну ілюзію й утопічну мрію. Відтак, набагато важливіше і важче виховати внутрішню потребу спрямовувати свої знання, в інтересах суспільства та духовно вдосконалювати свою особистість. Такою є подвійна природа культурної людини та духовна основа її вдосконалення.

Загалом, людина культури – це особистість, збагачена духовними скарбами, яка володіє творчими здібностями, віддана своїй справі, захоплена нею [3:304]. Тому формування такої особистості передбачає, перш за все, розвиток духовних потреб, потреби у самопізнанні, сенсу життя, краси, спілкування, творчої діяльності, наявності гуманістичного ідеалу, щастя. Виховання такої людини потребує кардинальної зміни змісту педагогічної освіти, яка орієнтувала б майбутнього вчителя на загальнолюдські і національні цінності, світову й національну духовну культуру та включала студентів до процесу осмислення основ філософської думки людства, культурології, аксіології, естетики, людинознавства, психології, педагогіки та інших гуманітарних наук.

Сучасна освіта має базуватися не тільки на знанні культурних відмінностей, але й на вмінні педагога допомогти учням (студентам) зрозуміти власну культуру, значення узагальнень і стереотипів в комунікації між різними культурами, усвідомити своє «я». Адапована до існуючої соціально-педагогічної ситуації в країні (оскільки базується на традиціях, культурних і національних особливостях) освіта має бути націлена на майбутнє і відігравати прогностичну функцію – це **природа нової моделі освіти**. Провідною парадигмою стає людиноорієнтована система освіти.

Наразі, якщо освіта озброює людину знаннями, а процес навчання дозволяє оволодіти уміннями і навичками, то виховання є прилученням особистості до певної системи цінностей. Тим самим зміст навчання, виховання та розвитку у навчальному закладі зводиться до формування усвідомлення елементарних основ культури, сприйняття духовних цінностей, а також формування уміння прилучатися до систематичних знань, які накопичені людством. Тому освіта за своєю глибинною сутністю є накопиченням знань через засвоєння духовних цінностей людства. Відтак, освіта і вся набута культура мають бути спрямовані на творення та удосконалення як самої людини, так і кожного народу.

Беручи до уваги вищезазначені аспекти, спектр завдань сучасної освіти у формуванні майбутніх педагогів є надзвичайно широким:

- вивчення історії держави, що, в принципі, є історією народів, які її населяють;
- формування у студентів усвідомлених ціннісних орієнтацій щодо власної історії, що, як правило, полікультурна за своєю природою;
- виховання толерантного ставлення до культурних та інших відмінностей, терпимості по відношенню до чужого способу життя і стилю поведінки;
- розуміння необхідності збереження різноманітності культур, як умови цілісності світу;
- розвиток здатності критично аналізувати будь-яку інформацію, щоб уникнути помилковості мислення.

Наразі, абсолютно очевидно, що освіта майбутнього має бути багатоманітною, адекватною культурному і етнічному різноманіттю людства, задовольняючою всебічні потреби різних соціальних і професійних груп, індивідуальні духовні запити людей.

Кожна з більш ніж двох тисяч національних культур, що існують у світі, має свою специфіку, яка і робить її неповторною й унікальною. Ця своєрідність виникає на основі впливу географічного чинника, особливостей історичного шляху народу, взаємодії з іншими етнокультурами. Україна як невід'ємна частина європейського освітнього простору є багатонаціональною, багатоконфесійною полікультурною державою, що склалася історично. Як відомо, сьогодні населення України представлене не лише у національному відношенні більше 100 націями і народностями, різноманітністю етнокультур, величезним спектром релігійних конфесій і груп. На території України з давніх-давен жили греки, болгари, росіяни, євреї, німці, поляки та ін. Співіснуючи довгий час, народи обмінювались досвідом та збагачували свою культуру: адже від множини власних культурних досягнень на духовні відкриття та здобутки інших народів завжди відбувається збагачення національних культур.

Отже, при визначенні принципів культурної політики в нашій державі, маємо виходити з широкого розуміння культури як сукупності духовних і матеріальних, інтелектуальних і емоційних рис, які характеризують суспільство або соціальну групу. Культура в такому розумінні включає в себе, крім мистецтва і літератури, способи життя людини, основні права людини, системи цінностей, традиції і віри. Зазначимо, що людина культури є, передовсім, незалежною особистістю, для котрої домінантною визначається здатність до самовизначення у світі культури. У педагогічній площині це передбачає подальший розвиток у студентів самостійності, самосвідомості й незалежності суджень у поєднанні з повагою до поглядів інших людей, почуття самоповаги, здатність орієнтуватися у світі духовних цінностей і оточуючому культурному середовищі, уміння приймати рішення і нести відповідальність за свої вчинки, здійснювати самостійний вибір стилю поведінки, способів свого розвитку, тобто смислу своєї життєдіяльності.

Наразі, головною метою виховання відповідно до сучасних умов і стану буття народу слід вважати формування людини з інноваційним типом мислення і поведінки, зорієнтованої на безперервну освіту і самоосвіту упродовж всього життя, національно усвідомленого громадянина. Вона полягає у набутті майбутніми педагогами соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягненні високої культури міжнаціональних взаємин, формуванні у дітей духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, екологічної культури.

Виховання особистості – організований суспільством вплив на індивіда. Проте, хоча суспільство і зацікавлене у формуванні відповідних людських якостей, але, як і будь-який сучасний соціум не може розвиватися без визначених ідеалів, цінностей, цілей, шляхів і методів їх реалізації.

При цьому важливо, щоб вказані складові теоретичного осмислення суспільного поступу були зрозумілими громадянам, вселяли впевненість у їх об'єктивності та відповідності власним інтересам.

З огляду на корективи, що внесені днем сьогоднішнім, набирає актуальності звернення до педагогічного досвіду талановитих попередників. Це той фундамент, який не лише зберігає особливості даного культурного періоду, але й орієнтує на майбутнє. Крізь епохи залишається актуальною фраза Конфуція, що «для того, щоб пізнати нове, необхідно вивчити старе».

Відтак, не лише уваги, але й застосування на практиці, заслуговують настанови Антона Семеновича Макаренка. У своїх роздумах про «Виховання культурних навиків» він наголошує на необхідності культурного виховання, яке «...повинно починатися дуже рано, коли дитині ще дуже далеко до грамотності, коли вона щойно навчилася гарно бачити, чути і ледь-ледь говорити перші слова... Гарно розказана казка – це вже початок культурного виховання...» [4, с. 325].

Цінним для педагогів є спеціальний курс «Батьківщинознавство» Константина Дмитровича Ушинського, що допоможе сформувати у сучасних школярів «екологію культури». У цьому курсі рекомендовано вивчати шкільні предмети (мову, географію, історію) за принципом «кола, що розширюються»: від знайомого, близького (рідний край) до загального, далекого (країна). У своїх роботах К. Ушинський наголошував, що у дітей необхідно формувати «інстинкт місцевості» – здатності бачити навколишнє середовище в цілісності природи, суспільства, культури. Над цим необхідно замислитись не лише практикуючим педагогам, але й майбутнім. Адже сьогодні вже стоїть питання не стільки в тому, яким бути людству, а й взагалі – чи бути йому? Саме звідси – необхідність у новому мисленні. У новому погляді на красу. Адже без збереження культури ми не збережемо ні природи, ні самих себе.

З азбуки загальнолюдської культури розпочинав заняття в Павлиській школі видатний вчений-гуманіст Василь Олександрович Сухомлинський. З перших років навчання в життя його учнів входили слова «вітчизна», «народ», «героїзм». Не випадково свою фундаментальну працю про патріотичне виховання В. Сухомлинський назвав «Щоб у серці жила Батьківщина!». Формування особистісного ставлення до Батьківщини є відповідальним моментом у виховному процесі і повинне сприйматися «розумом і серцем». Саме відбиття знань в емоціях – умова переходу їх у переконання.

Під керівництвом педагога діти вчилися бачити прекрасне у природі (мальовничі краєвиди рідної землі), мистецтві (поетичне слово, чарівна пісня), житті людей (естетика праці, гармонія стосунків). «Захоплення красою землі, де жили діди і прадіди, де нам судилося прожити життя, повторити себе в дітях, постаріти і піти в землю, яка народила нас, - це найважливіше емоційне джерело любові до Батьківщини» - писав В. Сухомлинський [1]. Так відбувалася апробація у реальній практиці прин-

ципу єдності інтелектуально-пізнавальних, емоційно-ціннісних і діяльно-практичних компонентів у вихованні.

У сучасній педагогічній дійсності, яка потребує актуалізації аксіологічних настанов щодо виховання, актуальним залишається врахування традицій, особливостей духовності в організації навчання та виховання молоді. Адже життя базується на історії та традиціях. Наша Батьківщина має надзвичайно багату культурно-історичну спадщину, прекрасну природу, безліч неповторних сіл, у яких все дихає історією й духом гостинного народу... Так, осмислення надбань історико-педагогічної теорії і практики наших попередників, надає нам надію, що діти, які в школі пізнали культурну спадщину свого краю, виростуть справжніми нащадками і творцями культури свого народу.

Матеріал, що подано у даній статті дозволяє сформулювати три узагальнюючі висновки:

1. Сучасна освіта має бути адаптована до існуючої соціально-педагогічної ситуації в країні (оскільки базується на традиціях, культурних і національних особливостях), а, відтак, має бути націлена на майбутнє і відігравати прогностичну функцію – це **природа нової моделі освіти**. Провідною парадигмою стає людиноорієнтована система освіти. Наразі, освіта має сприяти тому, щоб, з одного боку, людина усвідомила своє коріння, залишалася собою, а з іншого, – бачила крізь призму власного національно-культурного сприйняття загальнолюдський зміст інших культур.
2. У процесі формування педагогічної культури майбутніх педагогів домінантною є позиція гармонійного поєднання у концептуальному просторі набутого історико-культурного досвіду, соціальних установок і ціннісних орієнтацій інтеркультурної комунікації та обміну, що передбачає оволодіння системою національних і загальнокультурних цінностей, комунікативних і емфатичних вмій, що дозволять здійснювати міжкультурну взаємодію, співпрацю, виявляти розуміння «іншості» і толерантність у стосунках з носіями різних культурних традицій.
3. Педагог – це людина, яка веде до світу культури, а, відтак, несе відповідальність за свою професійну компетентність.

Наразі, **подальший напрям дослідження** зумовлюється необхідністю осмислення місця і ролі педагога в освіті, його особистісних характеристик та якостей в контексті утвердження постіндустріального вектора суспільного поступу, глобалізації та розгортання інформаційної революції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори у 5-ти томах / В.О.Сухомлинський. – К.:1976 1977. – Т.3. – С.256.
2. Цільова комплексна програма «Вчитель» // Освіта України. - 1996. -№64. - 27 серпня.
3. Ціннісні орієнтації (аналіз соціально-філософських концепцій заходу 80-90-х рр.) – К.: Наукова думка. – 1995. – 189 с.
4. Умом и сердцем: Мысли о воспитании. - 4-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1986. – 368 с.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті розкрито еволюцію поняття «культура», його значення у формуванні педагога як всебічно розвиненої особистості та як підґрунтя для творчого самовираження. Роль рівня моральності, освіченості, духовності у становленні професіоналізму молодого спеціаліста як педагога.

Ключові слова: культура, професіоналізм викладача, система освіти, між-національне культурне середовище.

В статье раскрыто эволюцию понятия «культура», его значение в формировании педагога как всесторонне развитой личности и как основу для творческого самовыражения. Роль уровня моральности, образованности и духовности в становлении профессионализма молодого специалиста как педагога.

Ключевые слова: культура, профессионализм преподавателя, система образования, межнациональная культурная среда.

The article explores the evolution of the concept of "culture" and its importance in shaping the teacher as a fully developed personality and as a basis for creative expression. The role of the level of morality, education, spirituality in the development of professionalism of young professional as a teacher.

Key words: culture, professionalism of a teacher, educational system, international cultural surroundings.

Актуальність проблеми. В умовах сучасних цивілізаційних процесів, творення інноваційного суспільства пріоритетного значення набуває розвиток освіти і культури. Це зумовлено передусім тим, що в епоху глобальних зрушень, трансформації «освіти на все життя» в «освіту впродовж цілого життя» назріла потреба в людині з новим типом мислення, здатної не просто вживати, а успішно реалізовувати свій творчий потенціал. Вивчення сучасної філософської й психолого-педагогічної літератури дає підстави констатувати посилення зв'язків освіти та культури, постійне зростання уваги до культурологічних проблем освіти й виховання. Така взаємодія визначається у науковому світі як норма, яка виводиться із самого визначення культури (І.А. Зязюн, М.С. Каган, Н.Б. Крилова, Є.В. Оганесян, Г.П. Сулова, Е. Сепір, Г. Зиммель та ін.).

Аналіз основних досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження окремих аспектів освіти, орієнтованих на культуру, зробили такі філософи та психологи, як М.М. Бахтін (ідея діалогу культур), В.С. Біблер (культура як діалог), Л.С. Виготський (культурно-історичний підхід до розвитку особистості), Г.С. Батищев, М.К. Мамардашвілі (уявлення про культурне поле особистості). Це зумовлює чітку тенденцію до пошуку нових підходів до навчання та виховання молодого покоління. Саме

таким є культурологічний підхід, який забезпечує панорамний багатовимірний погляд і полісистемне пояснення сутності культурних проблем, цінностей та компонентів сучасної освіти.

Основи культурологічного підходу до освіти в новітній час розробляли Н.І. Алексєєв, Ш.А. Амонашвілі, А.Г. Асмолов, Є.В. Бондаревська, А.П. Валицька, О.С. Газман, В.П. Зинченко, І.О. Зязюн, С.В. Кульневич, В.В. Серіков, В.А. Сластьонін, Є.Н. Шиянов, І.С. Якиманська та ін. Ці науковці створили теоретичні передумови для постановки й розробки проблеми культурологічного підходу в освіті.

В.А. Сластьонін відзначає важливість культурологічного підходу у формуванні загальнолюдських ідей, ціннісних орієнтацій і якостей особистості.

Мета статті: простежити культурологічна підготовка майбутнього вчителя є системою змістово-педагогічного та організаційно-методичного забезпечення процесу засвоєння студентами культурологічних знань і вмінь, ефективність функціонування якої досягається за умов гармонійної цілісності, взаємообумовленої єдності її структурних і змістових компонентів; культурологічної спрямованості, гуманітарної проблематизації, підвищення культуромісткості змісту педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Поняття «культура», задаючи більш високий – філософський і культурологічний - рівень уявленням та ідеям педагогіки, допомагає розширити погляд на процес становлення майбутнього і визначити соціокультурні реалії й особистості того середовища, у якому вони відбуваються.

З огляду на глибинні джерела виникнення окресленого поняття, розглянемо його філософський аспект. Основоположник культурології, німецький філософ І.Г. Гардер визначив культуру як «рівень людяності» та «друге народження людини», тому що, дійсно, споконвічно від народження людина не має того, що вона одержує в процесі свого входження в культуру, оволодіння досвідом людства. Надалі все це дозволяє нам характеризувати її як людину тієї або іншої культури.

Якщо звернутися до змістовного поняття «культура», то воно найчастіше виступає синонімом прогресивних духовних і матеріальних цінностей як окремої особистості, так і всього людства; це процес самоствердження в людині істинно людських початків і якостей. Так, наприклад, М.О. Бердяєв вважав, що культура пов'язана з культом предків, з переказом і традицією. Вона повна священної символіки, їй притаманні ознаки іншої духовної діяльності. Усяка культура, навіть матеріальна, є культура духу; усяка культура має духовну основу – вона є продуктом творчої роботи духу над природними стихіями.

Н.Б. Кирилова пропонує таке філософське тлумачення: культура – це сукупність духовних досягнень і пам'ять людства; творче самовираження

людей (результат і процес творчості); сукупність загальнозначущого змісту, знаків і символів; система норм і зразків поведінки, що існують у суспільстві; основа соціальної поведінки, успадкована від попередніх поколінь (мова, теоретичні ідеї, повсякденні культурно-організовані види діяльності); спосіб життя або життєдіяльності, а також її контекст; сукупність матеріальних і духовних цінностей; щільність досвіду; досягнення особистості, що використовуються нею і залучають її до сукупності загальнолюдських здобутків [7, с.123-142].

Важливим, як засвідчив аналіз теорії культури (О. І. Арнольдов, П.С. Гуревич, В.Е. Давидович, Ю.А. Жданов, Н.С. Злобін, М.С. Каган та ін.), є питання про її основні функції:

- перетворювальну, що відповідає необхідності пристосовувати природу, включаючи і природу самої людини, до потреб суспільства;
- організаційну, що відповідає необхідності створення моделі майбутнього;
- пізнавальну, що забезпечує нагромадження і поглиблення знань про об'єктивні закони буття;
- ціннісно-орієнтаційну, що відповідає необхідності консолідації суспільства єдиними ідеалами, оцінками, нормами;
- комунікативну, що допускає необхідність забезпечувати спілкування людей усіма доступними певній культурі засобами;
- соціалізаційну, що відповідає потребам кожної соціальної системи формувати людей за її образом та подібністю;
- регулюючу, що дозволяє корелювати суспільні відносини та поведінку людини відповідно до норм, прийнятих у соціумі;
- гуманістичну, що допускає формування особистості у відповідних умовах;
- адаптивну, що відповідає необхідності встановлювати відповідність між собою й умовами зовнішнього середовища з метою самозбереження.

Можна стверджувати, що найважливішими компонентами людської культури поряд із нормами й ідеалами є цінності. Цінностями називають такі характеристики об'єктів і процесів, що мають найважливіше позитивне значення для людей. Можна групувати цінності (за їх спрямованістю і характером): на об'єктні (або предметні) і суб'єктні, ціннісної орієнтації людей. У багатьох культурних процесах цінності відіграють роль еталонів, з їх допомогою діяльність стає мотивованою й осмисленою. Саме ці цінності суттєво позначаються на професійному становленні педагога та визначають напрямки розвитку будь-якого середовища, а також діяльність усього педагогічного колективу навчального закладу.

Наведені вище характеристики культури свідчать, що це поняття неможливо розглядати як щось загальне, при аналізі культури йдеться

про конкретне середовище життєдіяльності, її компоненти і прояви, цінності та артефакти. У культурі виділяються не тільки духовні та матеріальні компоненти, але і зовнішні і внутрішні прояви, а також їх складні взаємозв'язки, що виражають сутність та якості даної культури. Основна форма культурної діяльності – вільна творчість, продуктивна діяльність у процесі розвитку, освіти і професійного становлення особистості, найважливішими умовами якого є креативне спілкування всіх суб'єктів освітнього процесу і насамперед педагога та учня. Саме така культурна діяльність повинна бути організована в культурному середовищі навчального закладу, що дозволить підвищити ефективність процесу професійного становлення студента.

Близьким за своїм змістом є визначення культурного середовища в цілому, що розглядається як унікальний прояв життєдіяльності людей. Це – навколишній простір, освоєний людиною і незасвоєний, предметний і знаковий, ціннісний для неї та нейтральний. Це – і макросередовище, і безпосереднє соціокультурне поле спілкування, мікросередовище, де вона активно діє. Реалізує себе як суб'єкт культури і де, головне, вона вибирає найбільш значуще як матеріал самоосвіти та самобудівництва.

У цьому змісті досить показові міркування І.А. Козирева про те, що культурне середовище найчастіше в тому або іншому вигляді протистояло індивіду, воно було і залишилося опозицією його саморозвитку, оскільки саме в ньому являються людині всі соціальні протиріччя, що спонукають її до вибору: або переборювати і реалізувати себе всупереч впливу середовища, або пристосуватися до протиріччя (що теж створювало ситуацію вибору способів адаптації) [6, с.49-50].

І.О. Трухін виділяє бар'єри культурних упереджень, які породжуються культурою в широкому розумінні цього слова, тобто поглядами, звичками і традиціями. Найбільш відомі з них, на думку науковця, створюються расовими та національними відмінностями. Ці упередження прийшли до нас із глибини століть, і хоча вони поступово пом'якшуються, ще далеко не зникли повністю і їх треба враховувати в міжособистісних стосунках [8, с.30-31].

Культурне середовище може бути й сприятливим, нейтральним або навіть тепличним. Щоразу його особливості повинні враховуватися педагогом або психологом, оскільки педагогічний вплив на учня завжди «опосередковується» тобто сприймається ним подвійно: і як відносно автономним індивідом, і як суб'єктом цілком конкретного культурного середовища.

Таким чином, аналіз першого напряму вивчення проблеми показав, що культура являє собою визначений рівень розвитку суспільства, творчих здібностей особистості, виражених у діяльності людей, у їх взаєминах, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях, що

в єдності входить до складу культурного середовища будь-якої освітньої установи.

Доцільним є зробити акцент на тому, що поняття «культура» як складне соціальне явище має декілька «векторів» - предметно-практичний і духовний, суспільний і особистісний. Для нашого дослідження важливим є особистісний вектор культури, окреслений як культура особистості, що розглядається з різних позицій.

Одним із видів культури є національна культура. Ряд робіт, присвячених її філософсько-соціологічному аналізу (О.І. Арнольдов, С.О. Арутюнов, Ю.В. Бромлей, Г.Д. Гачев та ін.) поєднують загальний підхід до національної культури як історично закономірного рівня в розвитку світової культури, що відображає її загальнолюдську сутність відповідно до особливостей і рівня розвитку національної спільності. Культура кожного народу, маючи свою неповторну особливість, є частиною культури всього людства. При цьому здатність одного народу засвоювати культурні досягнення іншого народу – один із головних показників життєздатності його культури, очевидний індикатор прогресу його культури.

Багато дослідників виходять із того, що «чиста» національна культура – абстрактне поняття. Ні історія, ні теорія не знають такої культури, про яку можна було б сказати, що вона абсолютна самобутня. Національні культури завжди щось приймають під «чужого», роблячи його «своїм», а також щось віддають від себе.

Національна культура – категорія, яка історично розвивається, вона еволюціонує, оновлюється, як оновлюється життя народу. У зв'язку з цим є сенс розглядати етнічні, національні культури як емпіричні фіксовані різновиди та модифікації загальної культури. При цьому «локальні культури» утворюють наче первинний рівень, на якому віддзеркалюються особливості життя окремих народів, специфіка їх культурних традицій. «Локальна культура» характеризується не як одиничне явище, а як особливий ступінь загальнолюдської культури.

О.І. Арнольдов визначає два етапи розвитку кожної національної культури:

- коли вона виступає у своїй неповторній, унікальній формі;
- коли вона стає частиною світової культури, усвідомлюючи і проявляючи себе в ній [1, с.66-112].

Національне і загальнолюдське в культурі – це два взаємозалежні, взаємодоповнювальні фактори. Національне є специфічною формою прояву загальнолюдського, а загальнолюдське не може, коли існують нації, не виступати в національній формі.

Ці положення принципово важливі для нашого дослідження, оскільки з ними пов'язана незалежність особистості: вона є представником нації і в той же час є «громадянином світу».

Оволодіння світовою культурою дозволяє тонше і глибше зрозуміти національну культуру. Лише такий широкий погляд на національну культуру власного народу, сприйняття її в контексті більш масштабних культурних процесів може стати основою формування та розвитку творчої особистості, що дозволяють не просто пасивно споглядати національну культуру, а зробити в неї свій індивідуальний внесок, включитися в культуротворчий процес.

Таким чином, культура виступає як «скарбниця» всіх національних культур, являє собою не просто їх сукупність, мозаїку, а є цілісним утіленням їх інтегративної єдності, складною системою, утвореною на основі «полілогу» культур.

Серед умов, які є вагомими для становлення духовності педагога, слід виділити: задоволення потреби кожного педагога в соціальному визнанні; створення емоційного комфорту й ситуацій успіху для кожного; максимальне наближення до прекрасного в усіх його виявленнях (природі, мистецтві, людських стосунках, професійній діяльності); створення умов для прояву творчих здібностей через залучення педагогів до різних видів нерегламентованої діяльності (художня творчість, спілкування та ін.); зарахування вільного часу для задоволення різних духовних потреб учителя в час професійної педагогічної роботи (хоча це й неоднозначно); розширення кола духовного спілкування педагога, що забезпечує залучення до знань, які усвідомлюються через почуття (обмін думками, ідеями, творчими професійними позиціями тощо); практична реалізація принципу персоналізації духовного розвитку педагогів, максимальна варіативність змісту в зоні актуальних духовних ціннісних орієнтацій викладача.

Проблема розвитку духовної культури вчителя вирішується через різні (інституціональні та неінституціональні) форми. У сучасних умовах усе більшої актуальності набуває інформальна освіта як освоєння соціально-культурного досвіду поза межами педагогічно організованого процесу. Педагог як професіонал сам обирає об'єкт пізнання, напрямок пізнавальної діяльності, який його цікавить.

Особливо значущими щодо процесу розвитку духовної культури вчителя виступають культурологічний, синергетичний, особистісно-діяльнісний, акмеологічний, аксіологічний підходи, а також урахування основних положень андрагогіки як науки про освіту дорослих.

Культурологічний підхід забезпечує взаємозв'язок професійно-духовних цінностей викладача й культурно-освітнього середовища, спрямовує особистість на культуротворчість у професійній педагогічній діяльності.

Процес духовного розвитку вчителя ґрунтується на сучасних положеннях андрагогіки щодо специфіки роботи з дорослими (учителі чітко

усвідомлюють себе як суб'єкти культурно-освітнього простору й не дозволяють маніпулювати собою; додають до процесу духовного розвитку свій власний досвід, очікування; сподіваються на визнання своїх намірів та мотивів щодо розвитку духовної культури).

Визначені підходи стають підґрунтям для моделювання діяльності методичної служби закладів освіти міста. Ми розглядаємо науково-методичну роботу як цілісну багаторівневу, багатофункціональну систему взаємопов'язаних дій, що сприяють підвищенню науково-теоретичного й загальнокультурного рівня, психолого-педагогічної й професійної майстерності педагогів, формуванню в них готовності до самоосвіти, саморозвитку. У сучасних умовах особливого значення набуває випереджаюча функція методичних служб, згідно з якою методисти повинні перетворитися на фахівців з питань організації освіти й виховання дорослих, зміст діяльності методичної служби повинен забезпечувати духовний і професійний розвиток та саморозвиток педагогів.

Підвищення вимог до викладача як носія духовності та культури зумовлює визначення наскрізного надзавдання науково-методичної роботи, що не може бути зведена до конкретних напрямів, про які традиційно йдеться в педагогічній літературі. Таким надзавданням і може стати орієнтація на розвиток та саморозвиток духовної культури педагога.

Модель міської методичної системи з розвитку духовної культури викладача спрямована на розширення знань з проблем духовності, занурення у світ духовної культури людства, створення культурно-освітнього середовища, у якому живе й працює педагог.

Значення ролі освіти в гуманізації громадського життя визначається такими характеристиками:

- 1) освіта залишилася провідним елементом суспільної гуманістичної практики;
- 2) освіта несе в собі потенціал розвитку – результат не стільки зовнішнього впливу;
- 3) будуючи включеною в різні системи і відносини, освіта є полікультурним простором, «місцем зустрічі» різних етносів, які слід ураховувати у процесі підготовки майбутніх педагогів.

Висновок. Отже, у сучасному поліетнічному і полікультурному суспільстві все гостріше відчувається потреба в новому типі соціальних відносин, що будуються на принципах діалогу і толерантності та виявляється в міжнаціональному спілкуванні. Розв'язання цього завдання є неможливим без активного залучення потенціалу освітньої системи. Система освіти є унікальною можливістю цілеспрямованого впливу на процес полікультурної підготовки майбутніх педагогів, формування життєвих орієнтирів молоді та відповідно на майбутнє тих народів, до яких ця молодь належить.

Вирішення означених завдань вимагає трансформації ціннісного змісту підготовки майбутнього вчителя, переорієнтації на продуктивність, а саме: уміння вести проектну, дослідницьку діяльність; бути не тільки реципієнтом культурних цінностей, а найперше – дослідником культурно-освітніх процесів, здійснювати їх культурологічний аналіз на основі системи культурологічних знань і вмінь, детермінованих гуманістичними ціннісними орієнтаціями; створювати культуротворче середовище навчання і виховання учнів. Вивчення досвіду вищих педагогічних закладів освіти дозволяє констатувати недостатній рівень особистісної готовності майбутніх учителів до здійснення культуротворчої функції освіти, культуровідповідної професійно-педагогічної діяльності, культурологічного аналізу освітньо-культурних явищ і фактів.

Культурологічна готовність – це здатність майбутнього вчителя до оволодінням ним культурологічними знаннями й уміннями, що уможливають культурологічний аналіз педагогічних явищ.

Перспективу подальших пошуків у напрямку дослідження вбачаємо в спостереженні впливу культурологічного підходу на педагогів ПТНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Арнольдov А.И.* Национальные культуры: современное введение: Лекция. М.: Изд-во МГУ, 1992. – 276 с.
2. *Бахтин М.Н.* Парадоксы диалога. – М.: Наука, 1993. – 129 с.
3. *Бердяев Н.А.* Самопознание: (опит философ. автобиограф.) / Сост., предисл., подготов. текстов, комент. и указ. Имен А.В. Вадимова. – М.: Книга, 1991. – 446 с.
4. *Библер В.С.* Диалог культур и школа XXI // Школа диалога культур (Идеи. Опыт. Проблемы). – Кемерово, 1993. – 126 с.
5. *Каган М.С.* Мир общения: Проблема межсубъективных отношений. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с.
6. *Козирева О.А.* Компетентность современного учителя: современная проблема определения понятия//Стандарты и мониторинг. – 2004.- №2. – с. 48-52.
7. *Крилова Н.Б.* Культурология образования. – М.: Народное образование, 2000. – 272с.
8. *Трухін І.О.* Соціальна психологія спілкування: Навч. Посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 336 с.

УДК 371.15:303.686

Лариса Тимчук

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГА

Стаття присвячена теоретичним аспектам використання біографічних досліджень у розвитку культури педагога. У статті окреслено деякі аспекти багатогранного і складного взаємозв'язку освіти і культури. Висвітлена роль біографічного дослідження як методу вивчення проблеми розвитку культури педагога.

Ключові слова: освіта, культура, культура педагога, біографічний метод дослідження

Статья посвящена теоретическим аспектам использования биографических исследований в развитии культуры педагога. В статье обозначены некоторые аспекты многогранной и сложной взаимосвязи образования и культуры. Обозначена роль биографического исследования как метода изучения проблемы развития культуры педагога.

Ключевые слова: образование, культура, культура педагога, биографический метод исследования

This article is devoted to theoretical aspects of biographical research in the development of culture of the teacher. The article describes some aspects of the multifaceted and complex relationship between education and culture. The role of biographical research as a method of studying the problems of culture of the teacher.

Key words: education, culture, culture of the teacher, biographical research method

Актуальність проблеми. Мотиваційно-ціннісні настанови сучасної дидактики освіти неодмінно мають погоджуватися з очевидним фактом: тепер педагогічна наука, створюючи загальну культурно-професійну теорію, виразно стикається з необхідністю змістовного переосмислення своїх концепцій, принципів і теоретичних узагальнень, їх удосконалення, реалізації прогностичної функції освітніх знань на підвалині формування якісно нових інтегративних характеристик. Практична реалізація цих завдань залежить насамперед від учителя, здатного вільно орієнтуватися в соціальних і природних умовах, розуміти особливості розвитку культури, оволодівати науковою інформацією. Професіонал у галузі освіти має глибоко усвідомлювати місце і роль освітніх процесів, систем у світовому культурному просторі, в історичних закономірностях й етнологічних формах, поєднувати глибокі теоретичні знання й практичну підготовку.

Проте якість підготовки вчителів за багатьма параметрами ще не відповідає вимогам сучасної школи. У зв'язку з цим актуальною залишається проблема забезпечення загальноосвітніх шкіл достатньо підготовленими, професійно компетентними кадрами, які характеризуються високим рівнем культури в цілому і педагогічної зокрема. Виходячи із зазначеного вище, слід додати, що проблема формування культури педагога є надто на часі.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналізуючи історичні, причинно-наслідкові, структурно-системні та інші аспекти співвідношення освіти і культури, можна зробити висновок про те, що багатогранний, складний і тісний взаємозв'язок освіти і культури визнають і аргументовано обґрунтовують більшість вітчизняних і зарубіжних спеціалістів у сфері педагогіки (С. Архангельський, Е. Баллер, Є. Бондаревська С. Газман, С. Гессен, С. Гончаренко, В. Давидович, І. Зязюн, С. Іконнікова, Є. Ільєнков, О. Кудін, В. Кан-Калік, Є. Маркарян, О. Рудницька, О. Шпенглер та ін.)

Метою статті є висвітлення загальнонаукової сутності культури педагога як соціального явища та розкриття теоретичних аспектів використання біографічних досліджень у процесі розвитку культури педагога.

Виклад основного матеріалу. Культура – це дзеркало, в якому відбивається людина в усій повноті своїх дій, прагнень, вчинків, почуттів, якщо ж говорити про сучасність важко навіть передати, щоб відбило дзеркало людської культури. Як у страшній, проте реалістичній казці, сучасна людина, як житель королівства кривих дзеркал постала б перед ним у всій потворності, кричущій викривленості традицій, норм, орієнтирів. Але якщо у казці знаходиться герой здатний розбити своє дзеркало, герой, який хоче змінити існуючу реальність, то людина ХХІ століття лише намагається боязко зазирнути в той образ, що з'являється на дзеркальній поверхні.

Сучасна людина вже розуміє, що там у задзеркаллі, власна постать і все, що відбувається навколо їй не подобається. Але до радикальних дій щодо зміни себе, спотвореного оточуючого простору вона поки що не прийшла, чи то боячись, чи то не усвідомлюючи, чи то не знаючи в якому напрямку рухатися. Допомогти розібратися тим, хто шукає шлях із викривленого, знищуючого все позитивне простору – до реального світу, де людина може жити у гармонії з собою, з природою, Всесвітом і покликаний сьогодні учитель.

Культуру слід розглядати як багатовимірну систему, що вибудовується через функціонування певних історичних типів, з їх оригінальними, характерними ознаками, принципами, механізмами. Всі економічні, політичні зміни, які відбуваються в суспільстві, впливають на зміни, розвиток у культурній сфері, а отже мають вплив на становлення та існування культурної особистості, розвиток якої, в свою чергу, залежить від рівня її розвитку освіти.

Історично у феномені культури завжди знаходили своє відображення процеси пов'язані із вихованням, просвітництвом, становленням і розвитком людини. Без освіти і виховання, без активної передачі новим поколінням сучасних досягнень людської культури рух історії був би неможливим. Розвиток культури і розвиток освіти – процеси, які відбуваються паралельно, синхронно і взаємопов'язано. Розвиток культури і розвиток освіти – процеси, які відбуваються паралельно, синхронно і взаємно

зв'язано. Тому, як зауважував С.І. Гессен, «зрозуміти систему освіти певного суспільства – означає зрозуміти стиль його життя», а «про освіту у справжньому розумінні слова можна говорити лише там, де є культура» [3, с. 156]. Крім того, як зауважує О.М. Леонтьєв, зв'язок між історичним прогресом і прогресом виховання є настільки тісний, що за загальним рівнем історичного розвитку суспільства ми безпомилково можемо судити про рівень розвитку виховання, і навпаки: за рівнем розвитку виховання – про загальний рівень економічного і культурного розвитку суспільства [6].

У педагогіці поняття «культура» вживається і в розумінні джерела, звідки черпається зміст освіти, і як соціальний регулятив, що відображає ціннісні продукти духовної і матеріальної діяльності людини, властивості і якості самої людини як носія і творця культури. А освіта розглядається як цілеспрямований спосіб опанування культури.

Багатьма науковцями культура розглядається як механізм, що регламентує і регулює поведінку та життєдіяльність людини, а сама людина є її носієм і її ретранслятором. Отже, культура постає специфічно людським способом буття, який детермінує весь спектр практичної та духовної активності людини, її можливої взаємодії з навколишнім світом і собою.

У сучасній культурології виділено декілька підходів до розуміння сутності культури, які стали теоретико-методологічною основою розв'язання завдань формування педагогічної культури вчителя, а саме:

- а) розуміння культури як динамічного процесу розвитку сутнісних сил людини;
- б) обґрунтування культури як процесу творчої самореалізації особистості, котра виступає суб'єктом культурно-історичного процесу;
- в) пояснення культури як специфічного способу людської діяльності;
- г) віддзеркалення культури як системи цінностей.

Оскільки всі ці підходи взаємопов'язані у процесі формування особистості, то домінантною виявляється позиція гармонійного їх поєднання у єдиному концептуальному просторі.

Освіта – складний соціокультурний феномен. Це з одного боку, викликає необхідність звертання педагогіки до витоків освіти – розгляд її як феномену і частини культури, як культури відповідну систему, культуро відповідне середовище і культуротранслюючий процес, що відображають, передусім, такі фундаментальні властивості культури, як єдність у багатогранності, культури як універсуму, культури як цілісності [7, с.253]. З іншого боку, у вітчизняній педагогіці культурний простір освіти досліджений недостатньо. Поняття культури, як це не парадоксально, до останнього часу глибоко не осмислювалось педагогікою, не включалося в її науковий обіг. Відсутня педагогічна інтерпретація культури, що обґрунтовано висуває завдання її всебічної і глибокої рефлексії. Одним із шляхів одержання такої рефлексії на нашу думку є використання

нетрадиційних для педагогіки методів дослідження, які б дозволили не тільки переосмислити, й по новому підійти до вивчення історичної спадщини видатних діячів освіти та науки як джерела загальнокультурного розвитку педагога, а й дозволить учителю проаналізувати особистий онтогенез, внести в нього певні корективи, які допоможуть піднятися на новий, більш високий рівень культури.

Пристаючи до розробки проблеми розвитку культури педагога, насамперед треба знайти ефективний метод вивчення цього феномена. Цей метод у дослідженні генези, розвитку та зміни культурної ідентичності повинен задовольнити ряд потреб: бути гнучким для фіксування зв'язку об'єктивних умов життя з особистісними характеристиками індивіда; повинен враховувати динамічні життєві етапи культурної соціалізації; виявляти системну ієрархію ключових компонентів культурної ідентичності та простежувати динаміку їх розвитку. Таким методом, на нашу думку, для дослідження культурного розвитку педагога, його культурної самоідентифікації в процесі глобалізаційних трансформацій у суспільстві може бути біографічний метод, який є специфічним засобом дослідження життєвого шляху особистості.

Реконструкція життя особистості – своєрідна праця воскресіння давно минулого, що розчинилося у часі, пішло у небуття. «Відбитки» того життя зберігаються у вигляді листів, щоденників, записників, автобіографічних оповідань, особистих документів, позначок в книгах, конспектів, спогадів сучасників. Але вони є лише розрізнені фрагменти минулого життя, і щоб зрозуміти їхнє значення, треба їх оживити, визначити правильне «розташування» кожної деталі, воскресити душевний світ особистості.

Ю.М. Лотман справедливо називає працю по реконструкції життя особистості «археологією культури». «Біограф по мозаїчним фрагментам відтворює малюнок минулого життя і зберігає його для нащадків. І ось під його руками розрізнені фрагменти, позбавлені життя і сенсу, знаходять цілісність, наповнюються думкою і ми раптом чуємо пульс того, хто давно вже пішов з життя, фізично розсіявшись в біосфері, духовно влившись краплею в потік культури» [4, с.89].

Вивчаючи цей шлях, дослідник може виходити на різні об'єкти, в тому числі й на культурний розвиток, культурну ідентифікацію. При цьому даний об'єкт розглядається не як миттєвий знімок подій, а як їх безперервна множина, тобто множина культурних ідентитетів, яка виявляється у вивченні динаміки життєвого шляху. Біографічні дослідження спрямовані на пошук типового стосовно індивідуальних та групових ситуацій, зв'язків між індивідуальними біографіями та значними подіями суспільного життя.

Біографічні дані – це основне джерело детальних і мотивованих описів «історії» окремої особистості. І значущі соціальні зв'язки, і мотиви дій отримують тут переконливе висвітлення «з точки зору діяча». Най-

частіше джерелом біографічних даних стають особисті документи (мемуари, записки, щоденники і т. п.) або матеріали інтерв'ю і бесід. Лише в дуже рідкісних випадках дослідник має справу з життєписом, що включає в себе всі події «від першого крику до останнього подиху». Зазвичай основна увага приділяється конкретним аспектам чи стадіям життя – кар'єрі, міжособистісним відносинам і т. п. Деякі автори навіть пропонують натомість широко вживаних термінів «біографічний метод» або «історія життя» використовувати термін «історія окремого випадку» («individual case history»), що підкреслює виборчий, селективний характер життєпису.

Н. Дензін дав одне з найпопулярніших визначень біографічного методу (методу «історій життя», «життєписів»): «... біографічний метод представляє переживання і визначення однієї особи, однієї групи або однієї організації в тій формі, в якій ця особа, група або організація інтерпретують ці переживання. До матеріалів життєвої історії відносяться будь-які записи або документи, включаючи «історії випадку» соціальних організацій, які проливають світло на суб'єктивну поведінку індивідів і груп. Такі матеріали можуть варіювати від листів до автобіографій, від газетних повідомлень до протоколів судових засідань» [4, с.127].

Припущення про необхідність врахування «перспективи діяча», його смислового горизонту і визначення ситуації відіграє провідну роль при використанні біографічного методу. Оскільки метою тут в кінцевому рахунку виявляється розуміння тих чи інших аспектів «внутрішнього світу» суб'єкта, необхідним стає і припущення про те, що досліджувані мають у своєму розпорядженні досить складну структуру суб'єктивного досвіду і здатні відокремити власний «образ Я» від образу навколишнього світу, здатні «сприйняти себе в якості активного суб'єкта своєї власної історії життя, відмінного від соціального світу».

Наступна фундаментальна особливість біографічного методу – його спрямованість на відтворення історичної, розгорнутої в часі перспективи подій. Використовуючи біографічний метод, дослідник стає в деякому роді соціальним істориком. Історія соціальних інститутів і соціальних змін тут розкриває себе через розповіді людей про їх власне життя. Це відкриває додаткові можливості для перегляду «офіційних» версій історії, написаних з позицій пануючих класів, груп, і зіставлення цих версій із заснованим на повсякденному досвіді знанням соціального життя, який мають непривілейовані соціальні групи.

Будь-яка усна чи письмова розповідь суб'єкта про події його життя може розглядатися в якості біографічного матеріалу. За певних умов для відтворення «історії життя» можуть використовуватися і вторинні джерела – мемуари інших осіб, листи, офіційні документи і т. п. Важливо, однак, розрізняти біографічні (автобіографічні) історії і так звані усні історії. Усна історія – це фактично точне відтворення певних історичних подій. В

її фокусі не суб'єктивний досвід діяча, а історичне знання про події, процеси, рушійні сили і причини. Усні історії, розказані учасниками подій, використовуються для накопичення історичного та фактичного знання.

Звернення до біографічного методу відповідає феноменологічній теорії П. Вергера і Т. Лукмана [3], які декларують схильність природних даних, розуміння світу через свій власний досвід через «переживання» досвіду іншого суб'єкта. Для біографічного методу характерне вільне спілкування інтерв'юера і респондента, яке засноване на «розумінні», а не тільки на реєструванні відповідей на питання; встановлення емоційних, щирих відносин між дослідником та інформантом. Подібні нові засади методології гуманітарних наук формулював М. Бахтін: «Будь-який об'єкт знання, (у тому числі й людина) може бути сприйнятий і пізнаний як річ. Але суб'єкта як такого не можна сприймати і вивчати як річ, бо як суб'єкт може, залишаючись суб'єктом, стати безмовним, отожд пізнання його може бути лише діалогічним» [5, с. 252].

Слід відмітити, до використання біографічного методу дослідження, що може стати важливим чинником розвитку культури педагога як у процесі професійної діяльності так і в процесі його саморозвитку схиляє колективне дослідження українських учених Л. Сохань, О. Злобіної, В. Тихоновича, І. Мартинюка, О. Донченко, М. Шульги, В. Рибаченка, Л. Шкляр, В. Українця, Є. Головахи, Н. Паніної, О. Кроніка [5]. Характеризуючи життя особистості як часову цілісність, автори аналізують вплив соціально-історичних, культурних, психологічних, світоглядних факторів на формування життєвих орієнтацій особистості, вибір нею напрямків та способів самореалізації. Науковці виявили специфіку різних етапів життєвого шляху особистості, вплив віку на ставлення до різноманітних сфер життя.

Надалі згадані автори так чи інакше застосовували елементи біографічного методу у своїх дослідженнях. Є. Головаха та О. Кронік запропонували каузометричну (причинно-вимірну) модель біографічного методу [4]. Такий підхід дав змогу не лише ретроспективно описати події, які відбулися в житті особистості, а й діагностувати цілісну суб'єктивну картину життєвого шляху, який включає в себе як минулі, так і майбутні, очікувані і плановані людиною події.

О. Злобіна та В. Тихонович за допомогою напівстандартизованого інтерв'ювання виявили інформацію про певні періоди життя респондентів [5]. Це дало можливість обґрунтувати нові теоретичні моделі ідентифікації та адаптації особистості на базі виявлених в інтерв'ю життєвих рішень, а також одержати нову інформацію про структуру ціннісних орієнтацій респондентів щодо різних об'єктів, ідентифікації в соціально-часових, соціально-просторових і соціокультурних вимірах.

Таким чином, інтенсивне наукове опрацювання біографічного методу, яке спостерігається в останній час, свідчить про органічний зв'язок

між педагогічною проблематикою як класом завдань та біографічним методом, як класом емпіричних досліджень.

У науковій літературі біографічний метод у багатьох випадках асоціюють з якісними підходами. І хоча в нашому дослідженні такі канони якісного підходу як відсутність жорсткої схеми гіпотетичних суджень, не обов'язковість забезпечення статистичного представлення даних будуть скореговані з завданнями нашого дослідження, все ж прагнення до вільного спілкування інтерв'юера і респондента, яке засноване на розумінні, можливості висунення нових гіпотез та нагромадження своєрідної бази для подальшого евристичного пошуку цілком відповідає меті якісних досліджень.

Багато дослідників здійснюючи порівняльний аналіз якісних та кількісних методів, акцентує увагу на тому, що позитивістська методологія не дає змоги зрозуміти «людську сутність» соціальних явищ та процесів, бо індивід представляє інтерес як представник соціального типу, не ефективно виявляє формулювання нових соціальних проблем, адже кількісні методи як правило задіяні для перевірки вже сформульованих гіпотез.

Отже, комбінування біографічного методу з елементами якісного підходу та застосуванням принципів аналізу й інтерпретації даних результатів, які більше розроблені у кількісних методиках, дадуть гідну відповідь закидам, що лунають на адресу біографічного методу, а саме: що він не є науковим, бо просте складання біографій без аналітичних спроб відповідає скоріше журналістському дослідженню. Але в даному випадку не береться до уваги те, що життєвий досвід і біографічні реконструкції окремого індивіда не завжди є «суб'єктивним матеріалом» і дана «об'єктивістська» тенденційність не враховує того, що люди в сучасному суспільстві зайняті тим, щоб по різному стверджувати свою індивідуальність, вирізняючи себе із суспільства. І саме історії життя виявляють суверенітет Я.

Інший закид в ненауковості – це недостатня методична обґрунтованість, інтерпретація даних. Справді біографічний метод не має ще цілісного канону вимірювальних і оцінювальних методів, але ретельно сплановані методики, запозичення вже апробованих способів аналізу можуть позбавити його цього недоліку. Також критики вказують на те, що біографічні матеріали не надійні як правдива інформація: можливі хвалькуватість розповідача, недостовірність через ретроспективно-мемуарний характер, неправда про життя та ін., але вміло продумана методика зможе врахувати й нівелювати виникаючі в даному аспекті проблеми.

Висновок. Отже, біографічний підхід у поєднанні з іншими методами педагогічних досліджень може стати важливою складовою формування культури педагога, оскільки дозволяє вивчати процес у поєднанні соціальних та особистісних детермінант, у взаємозв'язку індивідуального життя та розвитку суспільства, пропонує не фрагментарне, а цілісне вивчення процесу, дає змогу повніше визначити причини змін культурної

ідентичності, нагромаджує своєрідну базу для подальшого дослідження і висунення нових гіпотез.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байлук В.В. Самореализация личности. 33 закона успеха и 33 причины неудач // В.В. Байлук. – Екатеринбург, 2001. – 165 с.
2. Вергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. - М.: Медиум, 1995. – С. 333.
3. Гессен С.И. Основы педагогики: Введение в прикладную философию. – М.: Школа-пресс, 1995. – С.126
4. Головаха Є.І., Кронік О.О. Психологічний час особистості. – Київ: Наукова думка. – 1984. – С. 207.
5. Жизненный путь личности: (Вопросы теории и методологии социально-психологического исследования) /Л.В.Сохань, Е.Г.Злобина, В.А.Тихонович и др.; АН УССР. Ин-т философии. - К.: Наук, думка, 1987. – С. 279.]
6. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. 4-е изд. – М., 1981
7. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. – К.: Знання України, 2003. – 440 с.
8. Скакова Л.Г. Метод біографічний (метод біографічних документів) // Соціологія: короткий енциклопедичний словник. – Київ: Український центр духовної культури, 1998. – С. 313-314.

УДК 37:013.2.001.76:168.522

Ірина Мазур

КУЛЬТУРОЛОГІЯ В ІННОВАЦІЙНОМУ СТИЛІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядається сутність культурології в інноваційному стилі педагогічної діяльності. Досліджується інформаційна культура як складова інноваційного стилю педагогічної діяльності орієнтованої на інформаційне забезпечення людської діяльності.

Ключові слова: культурологія, інформаційна культура, комп'ютерна грамотність.

В статье рассматривается сущность культурологии в инновационном стиле педагогической деятельности. Исследуется информационная культура как составляющая инновационного стиля педагогической деятельности ориентированной на информационное обеспечение человеческой деятельности.

Ключевые слова: культурология, информационная культура, компьютерная грамотность.

The article deals with the essence of cultural studies in an innovative style of teaching. We study the information culture as a component of an innovative style of teaching activities focused on information support of human activity.

Keywords: cultural studies, information culture, and computer literacy.

Актуальність проблеми. Пріоритетними тенденціями сучасної цивілізації стають проблеми розвитку освіти, науки і виховання. Стрімка інформатизація освітнього простору продукує сутнісні зміни форм освіти.

Адже, нинішнє століття потребує від людей інноваційного й альтернативного мислення, цілеспрямованих дій.

Технологія навчального процесу визначає стратегічну концепцію формування сучасного фахівця, його загальнотеоретичної і практичної підготовки, професійного рівня, особистісних якостей. Все це залежить від інноваційного стилю педагогічної діяльності та від однієї його із складових, інформаційної культури педагогічних працівників, рівня їхньої компетентності, вміння продукувати й реалізувати в практичній діяльності перспективні освітні ідеї.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У пошуках орієнтирів розвитку освіти, як зазначають сучасні психологи, важливу роль відіграє орієнтація на поняття культури [1]. Фундаментальні теорії культурологічної освіти розроблено у працях А.І. Арнольдова, В.Е. Давидовича, Ю.А. Данова, М.С. Кагана, М.С. Когана, В.М. Межуєва, Б.С. Мейлах, Г.Д. Гачева, Н.В. Шишової, Ю.М. Лотмана, А.Ф. Лосєва.

Праці відомих культурологів відіграли важливу роль у створенні нового образу культури в сучасному цивілізаційному процесі розвитку суспільства, в яких обґрунтовуються «технологічні» (З.С. Маркарян), «аксіологічні» (Н.З. Чавчавадзе), «діяльнісні» (М.С. Каган) концепції культури. Проблема педагогічної та професійної культури розглянуто у працях науковців З. Абросимової, К. Абульханової-Славської, А. Барбанщикова, В. Беніна, Е. Бондаревської, Г. Васяновича, В.М. Гриньової, І. Зимньої, Е. Шиянова.

Основною метою нашої статті є розкриття інформаційної культури як складової інноваційного стилю педагогічної діяльності вчителя, що забезпечує найбільш повну реалізацію її здібностей, потреб і прагнень.

Виклад основного матеріалу. Культура стала предметом дослідження з моменту виникнення філософії, однак виділення культури як специфічної сфери знання відбулося у добу Нового часу і пов'язане з філософськими концепціями історії Дж. Віко й І.Г. Гердера та Г.В. Ф. Гегеля. Професійне вивчення культури стало на часі в ХХ ст. Отже, культурологія — молода наукова дисципліна. Спочатку Л. Вайт назвав культурологією поєднання теоретичних основ антропології та етнології з філософським аналізом культури. Пізніше до згаданих наук приєдналися етнографія, психологія, соціологія, лінгвістика та ін. Культурологія ніби об'єднала всі гуманітарні дисципліни під одним дахом. Оскільки культурологія використовує для раціонального осмислення культури ідеї та методи філософії, вона є близькою до філософії культури. Відмінність між ними в тому, що філософія культури вивчає і досліджує універсали та найбільш загальні проблеми культури, а культурологія — конкретні феномени культури, ту частину буття в цілому, яка стала полем перетворювальної діяльності людини. Можна погодитися з думкою, що

культурологія інтегрує різні види і способи творчої діяльності людства в сукупності всіх поколінь, що живуть і будь-коли жили на Землі. Культурологія поділяється на фундаментальну і прикладну. Фундаментальна культурологія охоплює теорію та історію культури людства. Прикладна культурологія досліджує питання управління культурою, культуроохоронної діяльності та ін. Отже, культурологія вивчає культуру як цілісність, систему, як синтез знань про сутність і закономірності її існування та розвитку, значення культури для людства, способи її пізнання, а також різні, дуже специфічні сфери культурного життя.

Культура, на думку академіка АПН України С.У. Гончаренка, визначається як «сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюється в результатах продуктивної діяльності... Водночас під культурою розуміють рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності» [3, с.182].

Сучасні психологи розуміють культуру як систему складників і якостей соціального людського буття [1, с.124].

Загальна культура включає в себе цілу низку структурних елементів: моральну, етичну, правову, інформаційну, технологічну, економічну, політичну, мовну, графічну, екологічну, художню, наукову та інші культури, які взаємопов'язані і взаємодіють одна з одною.

Культура особистості формується як стихійно, так і завдяки цілеспрямованим впливам на особистість у сфері освіти. Таким чином, освіта має бути культурологічно орієнтованою і, як наголошує В.Г. Кремень, «культурологічна модель освіти, яка є перспективною в контексті сьогоденних реалій, має бути спрямованою передусім на людину, на особистість, її включеність у процес культурної творчості» [6, с.18].

Існує думка науковців проте, що «сьогодні необхідна інша організація навчального процесу, потрібний перехід до принципу формування професійної культури, здатної служити оцінною опорою для соціального формування особистості, виконання професійних функцій у відповідності до правил, норм, методів, що склалися історично протягом цивілізаційного розвитку суспільства» [7, с.132].

Основною складовою загальної культури є професійна культура до якої і слід залучати студентів ВНЗ. Називаємо професійною культурою рівень оволодіння людиною певною галуззю знань і діяльності та розглядатимемо її як показник розвитку його загальної культури.

У зв'язку із тенденцією розвитку суспільства нині спостерігається підвищений інтерес науковців до дослідження педагогічної культури. Педагогічна культура в контексті інноваційного стилю педагогічної діяльності нами розглядається як сукупність інтегративних характеристик: гуманістична спрямованість особистості, здатність до інноваційної діяльності, висока соціальна відповідальність, методологічне і творче педагогічне

мислення тощо. Саме ця складова загальної культури характеризує його з професійно-особистісної сторони, а також відображає рівень розвитку знань, умінь, особистісних якостей, пов'язаних з галуззю його професійної діяльності.

Упровадження сучасних комп'ютерних технологій в діяльності фахівців різних галузей, висока динаміка змін змісту та кола їх службових функцій висувають більш високі вимоги до розвитку освітніх, професійно-кваліфікаційних, індивідуально-психологічних якостей випускників вищих навчальних закладів, формування у них високої психологічної готовності до використання сучасних комп'ютерних технологій під час виконання професійних обов'язків.

Серед компонентів загальної культури необхідно зазначити інноваційну культуру. Навчання для інновації має стати основним положенням концепції підготовки вчителів початкових класів. Замість того, щоб готувати вчителів виключно для відтворювального виконання професійних функцій, як це практикувалось раніше, педагогічна освіта має в широкому масштабі готувати творчих учителів, учителів-новаторів, які були б здатні не тільки вміло користуватися накопиченим досвідом, а й активно, творчо збагачувати його новими цінностями. Світ думок учителя має бути значно більшим і ширшим, ніж поле його діяльності, а для цього необхідно розвивати його інноваційну культуру.

На формування інноваційного стилю педагогічної діяльності майбутнього вчителя впливає досить важливий компонент інформаційна культура. Процеси інформатизації примушують нас дивитися на світ новими очима, що потребує формування погляду, формування комп'ютерної грамотності та комп'ютерної культури зміни самого мислення як елемента загальної культури людини. Можна стверджувати, що «інформаційна культура» містить у собі, як свою складову, ще й «комп'ютерну культуру», що проявляється через «комп'ютерну грамотність», новий спосіб мислення тощо.

Якщо розглядати рівні результатів освіти за зростанням, то залежність виглядатиме так: **грамотність** → **освіченість** → **культура**. Розглянемо кожен рівень освіти з урахуванням особливостей інформаційної складової.

Грамотна людина – це, насамперед, людина, підготовлена до подальшого збагачення й розвитку свого освітнього потенціалу. Найважливіша педагогічна характеристика грамотності – доступність оволодіння нею для всіх і кожного, крім необоротних випадків важкої патології у фізичному й психічному розвитку людини». У цьому трактуванні мова йде про загальну грамотність.

Яке ж місце в цьому контексті посідають такі поняття, як «комп'ютерна грамотність» та «інформаційна грамотність»? Комп'ютерна грамотність – це вміння використовувати комп'ютер (на певному рівні технологій), знання його пристрою й принципів функціонування на рівні

архітектури. Інформаційна грамотність – це: оптимальні засоби оперування зі знаками, моделями, даними, інформацією; надання необхідної інформації зацікавленому споживачеві для розв'язання теоретичних і практичних питань; механізми вдосконалення технічних середовищ виробництва, зберігання й передачі інформації; розвиток системи освіти, підготовка людини до ефективного використання інформаційних засобів, інформації й телекомунікацій.

Володіння цими основними напрямками обумовлює «уміння формулювати інформаційну потребу, запитувати, шукати, відбирати, оцінювати й переробляти інформацію, в якому б вигляді вона не була» [4, с.42].

Очевидно, що поняття інформаційна грамотність об'ємніше ніж комп'ютерна грамотність. Перше є важливою складовою, що однозначно зумовлює значний потенціал людини у розвитку своїх освітніх здібностей. Отже, наступна ланка в ієрархії рівнів результатів освіти визначається категорією освіченість.

Освіченість – це грамотність, доведена до необхідного максимуму в межах суспільства чи особистості.

В загальному контексті інформаційна культура відбиває ступінь оволодіння основами знань у сфері методів і технологій роботи з інформацією, а також наявність досвіду і навичок виконання інформаційних процедур. Інформаційна культура є частиною загальної культури особистості. Її формування відбувається у процесі неперервної освіти на всіх етапах з урахуванням особистісних здібностей.

Отже, інформаційна культура поки ще є показником не загальної, а швидше, професійної культури, але поступово стає важливим фактором розвитку кожної особистості. Опанування особистістю інформацією в будь-якому обсязі має не лише значення становлення її світобачення, але є визнаною характеристикою духовної культури особистості; має безпосередній зв'язок зі знаннями та навичками, необхідними сучасній людині.

Формування інноваційного стилю педагогічної діяльності має стати одним із провідних напрямів науково-дослідної роботи. Потребує негайного вивчення проблема виховання грамотних споживачів продукції комп'ютерних інформаційних джерел.

Для майбутнього педагога початкових класів комп'ютерні технології є потужним інструментом, засобом здійснення своєї педагогічної діяльності. Для того, щоб педагог міг засвоїти комп'ютерні технології, необхідно не лише володіти базовими знаннями, наданими в електронному вигляді, але й уміти орієнтуватися в глобальному інформаційному просторі, здійснювати в ньому пошук і відбір. Тому і необхідно підготувати людину до швидкого сприйняття та обробки значних обсягів інформації, оволодіння сучасними засобами, методами, технологією і стилем роботи.

З огляду на те, що люди, користуючись необмеженими можливостями сучасної техніки, здатні отримувати не інформаційну й моральну культуру, а інформаційне безкультур'я [2, с.313], потребує негайного вивчення не тільки проблема впровадження інформаційних технологій, а й проблема виховання грамотних споживачів продукції комп'ютерних інформаційних джерел. Актуальною стала проблема правильної дидактичної оцінки інформаційної продукції, яку може дати лише педагог з високим рівнем інформаційної культури. Тому закономірно є необхідність підготовки вчителів до оволодіння педагогічними технологіями, формування інформаційно грамотної особистості в сучасному постіндустріальному суспільстві, бо саме педагогу належить творити культуру моральних відносин, спілкування, яким би не було забрудненим навколишнє середовище [5, с.81].

Висновок. Формуючи інноваційний стиль педагогічної діяльності вчителя початкових класів, на наш погляд, доцільно приділяти більше уваги розвитку в майбутніх педагогів: інтересу до проблем інформатизації, постійної потреби в нових знаннях, прагнень до цивілізованого спілкування, готовності до практичних раціональних видів фахової діяльності; системи соціальних знань і умінь, поглядів і переконань в галузі інформатики та інформаційних технологій, виходячи з принципів і закономірностей сучасних освітніх парадигм; потреби осмислення своїх індивідуальних і творчих потенцій.

Подальше дослідження пропонується розглянути за таким напрямом: позитивні на негативні сторони інновацій та інформації в педагогічній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Балл Г.О.* Категорія культури у визначенні орієнтирів освіти // *Діалог культур: Україна у світовому контексті: Філософія освіти: Зб. наук. пр. /Редкол. І.А. Зязюн, С.О. Черепанова, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоєва та ін. – Львів: Видавництво «Споллом», 2002. – Вип.8. – 384 с.*
2. *Васянович Г.П.* Педагогічна етика: Навчально методичний посібник. – Львів: «Норма», 2005. - 344с.
3. *Гончаренко С.У.* Український педагогічний словник. Довідкове видання. – Київ: «Либідь», 1997. – 374 с.
4. *Коломієць А.М.* Інформаційна культура вчителя початкових класів: Монографія. – Вінниця: ВДПУ, 2007. – 379 с.
5. *Кремень В.Г.* Поступ до нової філософії освіти в Україні // *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні: 1992-2002: Зб.наук.праць до 10-річчя АПН України. – Харків, 2002. – Ч.1. – С.18.*
6. *Ткачова Н.А.* Поняття та соціальне значення професійної правової культури // *Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Збірник наукових праць / За ред. І.А. Зязюна та Н.Г.Ничкало. – Київ, 2003. – 680 с., с.132.*
7. *Громова О.* Развитие информационной грамотности учащихся в школьной и детской библиотеке // *Библиотека в школе. – 2006. – №17. – С. 42.*

УДК 371.15:172.3

**Алевтина Молчанова
Дмитро Полєжаєв**

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто проблеми підготовки майбутнього педагога до виховання толерантності в учнівській молоді та його готовності до створення толерантного освітнього середовища у навчальному закладі.

Ключові слова: особистість, виховання, толерантність, світогляд, педагог, підготовка педагога, професійна діяльність, культура

В статье рассмотрены проблемы подготовки будущего педагога к воспитанию толерантности в ученической среде и его готовности к созданию толерантного образовательного пространства в учебном заведении.

Ключевые слова: личность, воспитание, толерантность, мировоззрение, педагог, подготовка педагога, профессиональная деятельность, культура.

Problems of preparation of the future teacher to tolerance education in student's environment and its readiness for creation of tolerant educational space in educational institution are considered in the article.

Key words: the person, education, tolerance, outlook, the teacher, preparation of the teacher, professional work, culture.

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю пошуку інноваційних шляхів удосконалення і розвитку педагогічної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів, інтернаціоналізації освіти, науки і культури; зростанням вимог до професійної підготовки вчителів нової генерації, які виховуватимуть нові покоління громадян України. Реалії сьогодення потребують толерантних комунікацій і толерантного ставлення один до одного, а відтак актуалізують необхідність здійснення компетентного педагогічного впливу на процес виховання толерантної особистості, формування високого рівня її загальної культури, гуманістичних цінностей, моральних якостей.

З огляду на психолого-педагогічну характеристику учнів старшої школи та професійних навчальних закладів діяльність педагога передбачає створення умов для конструктивної взаємодії і порозуміння з усіма учасниками педагогічного процесу; надання учням можливостей вибору поведінкових альтернатив; забезпечення розвитку їх творчого потенціалу, ініціативності, відповідальності та особистісного самоствердження; сприяння успішній соціалізації молодого покоління. Водночас ефективна реалізація цих умов залежить від ціннісних пріоритетів педагога, його усвідомленого володіння толерантністю на всіх рівнях, готовності до виховання толерантності в учнів.

Поняття «толерантність» розглядається як соціально важливе явище, норма життя у демократичному суспільстві. Це один з головних принципів взаємовідносин між людьми. Толерантність визначається як інтегративна якість особистості, що відображає активну моральну позицію і готовність до конструктивної взаємодії з людьми і групами незалежно від їх національної, соціальної, релігійної, ґендерної приналежності, поглядів, світогляду, стилю мислення і типу поведінки; сприяє успішному самоствердженню особистості та її самореалізації у суспільстві [6, с.14].

Толерантність визначає багатовимірність середовища і різноманітних поглядів; забезпечує гармонійне мирне співіснування представників, відмінних за різними ознаками; виступає громадським гарантом недоторканості і ненасилля по відношенню до різних меншин і легалізує їхнє становище за допомогою закону; дозволяє стримувати ворожість, пропонує конструктивний вихід із конфліктної ситуації; сприяє нормалізації психологічної атмосфери в групі, у колективі, суспільстві; підтримує і розвиває самооцінку особистості і колективу; є досконалим взірцем організації життєдіяльності в соціумі; забезпечує успішну соціалізацію [2, с.66-67].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна наука розглядає проблему толерантності в онтогенезі у філософському, психологічному, педагогічному та соціокультурному контекстах. Різні аспекти проблеми толерантності, зокрема осмислення сутності феномена «толерантність» та його особливої значущості для формування професіоналізму особистості педагога досліджено у наукових працях вітчизняних (М. Андрєєв; О. Безносок, О. Волошина, О. Грива, В. Калошина, О. Кихтюк, І. Кресіна, О. Майборода, В. Пісоцький, Т. Пилипенко, М. Товта, Ю. Тодорцева, О. Швачко та ін.) та російських (О. Асмолов, С. Бондирєва, Б. Гершунський, Д. Зінов'єв, Є. Кротков, М. Маріманова, А. Погодіна, Л. Скворцов та ін.) учених.

Теоретичні засади виховання гуманістичних цінностей та формування професійної свідомості педагога, а також демократичні підходи до організації навчально-виховного процесу знайшли висвітлення у дослідженнях Г. Балла, А. Духновича, В. Кан-Каліка, Я. Коменського, А. Макаренко, В. Семиченко, Є. Шиянова та ін. У контексті наукового пошуку цінними є дослідження вітчизняних учених щодо реформування та розвитку педагогічної освіти в Україні (С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Ничкало, Л. Хомич та ін.).

Особливо важливе значення мають наукові розвідки з теорії і практики професійної підготовки педагогів у зарубіжному досвіді (Н. Авшенюк, Т. Кошманова, М. Лещенко, З. Малькова, О. Матвієнко, А. Парінов, Л. Пуховська, О. Романенко та ін.).

Закономірною і об'єктивною є тенденція зростання ролі того комплексу знань сучасних педагогічних концепцій, які поєднуються в поняття «українознавство», «народознавство», що мають в історії української освіти і суспільного розвитку достатньо глибоке коріння. Вони були розроблені видатними представниками української культури та наукової дум-

ки (І. Франко, В. Вернадський, М. Грушевський, С. Єфремов, В. Кубійович та ін.).

Посилення українознавчого фактора у підготовці педагогічних кадрів виводить свідомість суспільства з орбіти меншовартості, консолідує і об'єднує його в умовах поліетнічності і полікультурності, створює новий соціокультурний простір, спрямований на загальний інтелектуальний, професійний, громадський розвиток нових поколінь громадян.

Мета статті полягає у висвітленні доцільності усвідомленої толерантності в професійній діяльності майбутніх педагогів.

Аналіз сучасної науково-педагогічної літератури свідчить про необхідність подальшого вивчення проблеми підготовки майбутнього педагога, оскільки окремі аспекти залишаються висвітленими не повною мірою, зокрема: особливості підготовки майбутнього педагога до виховання толерантності в учнівської молоді та його готовність до створення толерантного освітнього середовища; вплив зовнішніх та внутрішніх чинників на виховання толерантності в учнів тощо. За таких умов проблема підготовки майбутнього вчителя до виховання толерантності в учнів у навчальних закладах набуває особливої актуальності, а її розв'язання потребує змін у вітчизняній системі педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Вивчення наукових джерел, аналіз теоретичного і практичного зарубіжного досвіду підготовки майбутніх педагогів до виховання толерантності в учнів засвідчили, що розв'язання зазначених вище проблем в Україні гальмується низкою *суперечностей* між:

- підвищенням соціального запиту на виховання толерантності в учнівської молоді і недостатнім ступенем усвідомлення педагогами власної особистісно-професійної ролі у цьому процесі;
- традиційними підходами до професійного становлення майбутнього педагога та необхідністю удосконалення змісту освітньо-професійних програм, використання інноваційних технологій підготовки компетентних педагогів до виховання толерантності;
- об'єктивною потребою ґрунтовного аналізу прогресивних ідей зарубіжного досвіду підготовки майбутніх педагогів до виховання толерантності в учнівському середовищі та його недостатнім вивченням й узагальненням у вітчизняній педагогічній теорії і практиці [6, с.2].

Основою розв'язання цих протиріч є світогляд майбутнього педагога, його культурологічна позиція та ціннісні пріоритети.

Аналіз змісту вузівської освіти свідчить, що саме професійна свідомість є головним вузлом зосередження основних суперечностей між існуючою практикою підготовки педагога і його конкретною професійною діяльністю. До недоліків такої підготовки слід віднести панування у вищій школі так званого знаннєвого (гностичного) підходу, в рамках якого основним освітнім завданням вважається формування у студентів науково-

предметних знань. Цей підхід не раз критикувався. Зверталася увага, що в процесі учіння студенти мають справу не із змістом професійної діяльності, а з науковими предметами. Навчальна діяльність у традиційній педагогічній освіті є «нейтральною» щодо предмета майбутньої професійної діяльності. Нерідко ми маємо (у кращому разі) знавців, ерудитів у конкретній сфері знання, але не суб'єктів цілісної педагогічної діяльності.

Реальна професійна діяльність характеризується різноманітністю контекстів використання знань, комплексним характером педагогічних ситуацій, які вимагають системного їх використання, що робить неможливим пряме перенесення знань у практику. З'являючись у навчальному закладі, випускник вузу на кілька років провалюється до «ями адаптації». Зазначимо, що моделлю учіння, яка відповідає перевазі знань у традиційній педагогічній освіті, є вербальне учіння, що ґрунтується на трансляванні, запам'ятовуванні й відтворенні текстів комунікації.

Вказана суперечність, на думку академіка І. Зязюна, не є наслідком лише недоліків організації процесу освіти у педвузі. Конкретні технології професійної освіти спираються також і на традиційні психологічні дослідження свідомості. Значна їх частина проводилась у межах гносеологічного (пізнавального, суб'єкт – суб'єктного) відношення. У своїх крайніх виявах таке відношення відбивало гносеологічну редукцію – зведення свідомості до знання суб'єкта про світ і себе у світі, підміну реально практичних відносин людини із світом лише одним спрямуванням – пізнавальним. Гносеологізм не може бути основою аналізу становлення й розвитку професійної свідомості, оскільки розглядає індивіда не як суб'єкта діяльності (практика), а як суб'єкта пізнання (теоретика). Тому вихідним принципом дослідження й формування професійної свідомості педагога має бути розуміння того, що праця із знанням не тотожна праці із свідомістю (розвиток знань не є тотожним розвитку свідомості).

Отже, у методологічному підході професійна свідомість – це передусім діяльнісно організована свідомість. Важливішою його характеристикою є не просто наявність реальної рефлексії, а її подвійна, різновекторна спрямованість. Хто і коли б не діяв, він завжди повинен фіксувати свою свідомість, по-перше, на об'єктах своєї діяльності – він бачить і знає ці об'єкти, а по-друге, на самій діяльності – він бачить і знає себе діючим, він бачить свої дії, свої операції, свої засоби і навіть свої цілі і задачі [3].

Проблема становлення й розвитку професійної свідомості повинна розглядатися в єдності трьох основоположних складових буття людини, що є цілісною моделлю будь-якого професіоналізму: діяльність, свідомість, спільнота. Так, професійна діяльність – завжди свідомо і спільна (здійснюється в соціальному співтоваристві); професійна свідомість – діяльнісна та інтерсуб'єктивна (існує і виникає в суспільстві); професійна спільнота зумовлена включати суб'єкта в спільну колективно-розподільчу діяльність, що ґрунтується на свідомому позиційному самовизначенні кожного.

Посилення уваги до педагогічного професіоналізму пов'язане з кардинальними змінами в уявленнях про педагогічну працю. Йдеться перед усім про подолання парадигми суб'єкт-об'єктних відносин у педагогічній діяльності. Теоретичною основою цього подолання є розмежування категорій «педагогічна діяльність» і «освітній процес». Згідно з цим розмежуванням педагог є водночас і суб'єктом освітнього процесу і суб'єктом педагогічної діяльності. Як суб'єкт освітнього процесу він виступає проєктувальником, конструктором, організатором і безпосереднім учасником зустрічі поколінь, носієм певної особистісної, буттєвої позиції, що передбачає вільне і свідоме самовизначення в педагогічній практиці, прийняття відповідальності за результати учіння й виховання.

Визначаючи принципи дослідження розвитку професійної свідомості й методи роботи з нею, слід звернути увагу на два важливих моменти. Перший пов'язаний з розумінням предмета філософського дослідження свідомості й педагогічної дії з її формування. Предметом є свідомість у її становленні й розвитку, у постійній трансформації. Другий зумовлює розуміння умов розвитку свідомості. Заклик шукати відповідь на питання про те, що і як розвивається в міжіндивідуальному просторі людських взаємин, у системі зв'язків і відносин, які характеризують спільноту, і де людина розвивається, є актуальними і щодо розвитку професійної свідомості майбутніх педагогів [3].

Важливим фактором цього процесу як прояву світоглядної культури особистості є толерантність як укорінений в суспільстві принцип саморозвитку соціуму. У першому наближенні толерантність можна розуміти як установку на терпимість до інакшого погляду на предмет, як установку на незалежність, автономність індивіда, як власну відповідальність за свої переконання і вчинки, неприпустимість примусового нав'язування будь-яких світоглядних установок, якими б привабливими ці установки не виглядали.

Заслуговує на увагу думка Лекторського В.А. стосовно його підходів до розуміння толерантності в суспільстві. Він вважає толерантність як *байдужість* до усього того, що не вступає у протиріччя з основами цивілізованого співжиття. Таке розуміння толерантності ніби нав'язується сучасною соціально-політичною дійсністю. Протистояння у суспільстві ціннісних орієнтацій та ідеологій, труднощі їхнього узгодження вимагають відсунути в сторону світоглядні розбіжності з метою вирішення конкретних практичних проблем. Українське суспільство «приречене» поки що на таке розуміння толерантності не стільки через принципові міркування протидіючих сторін, скільки через безвихідність з існуючої ситуації. Толерантність тут виступає як байдужість до існуючих різноманітних поглядів і практик, розгляд їх як «особливої справи» певних культурних, етнічних, соціальних груп, «особистої справи» окремих людей, у яке втручання з боку уряду неприпустиме.

Толерантність як *неможливість взаєморозуміння*. Таке розуміння толерантності витікає з думки, що існують світоглядні настанови й норми соціального співжиття, які можуть бути беззастережно та впевнено встановлені для усіх. Толерантність у цьому розумінні дає установку на неможливість взаємодії, на здійснення у різних світах, замкнених та несумірних, щось подібне до світу монад Лейбниця, які не мають вікон. За такого підходу усі світоглядні позиції заслуговують на повагу, вони рівноправні. Це не заважає вирішувати суттєві практичні завдання і в нашій країні. Відсунути в бік різноманітні світоглядні орієнтації різних політичних сил при цьому неможливо, тому що актуальність проблем, які практично належить вирішувати, визначається саме виходячи з них. Так, наприклад, приватизація, різка диференціація прибутків населення, безробіття актуалізуватимуться (відповідно й ставлення до них буде терпимим або нетерпимим) в залежності від світоглядних настанов: від того, чи ці настанови є комуністичними, чи ліберальними. Змінювання світоглядних парадигм означає і зміну проблем.

Толерантність як *поблажливість до слабкості інших*, яка поєднується з деяким презирством до них. За такого підходу у багатоманітності світоглядних настанов існує світоглядна точка відліку. За звичай це та, якої дотримується особистість. «Моя» система норм, поглядів, цінностей не може бути рівноправна з інакшими і тим паче не може поступитися інакшим у принципових відношеннях. Згідно з такою позицією, якщо інша людина має відмінні від моїх світоглядні установки, то він у якихось суттєвих відношеннях мені поступається (менше освічений, обмежений у одержанні певної інформації, піддається ірраціональним впливам і т. ін.). Необхідно терпіти його погляди, але вступати у критичну дискусію безглуздо. Кінець-кінцем, моя світоглядна орієнтація у майбутньому буде взята на озброєння усіма.

Толерантність як *розширення власного досвіду і критичний діалог*. Згідно з таким розумінням толерантності суттєвим є соціальне змагання світоглядних настанов, у ході якого вони зникають, якщо не знаходять послідовників. Кожна світоглядна система при цьому намагається врахувати досвід інакшої системи, розширюючи таким чином горизонт власного досвіду. Така позиція вчить бачити в інакшій світоглядній орієнтації не те, що вороже моїй власній позиції, а те, що може допомогти мені у вирішенні проблем, які є не тільки моїми, але й проблемами інших людей [5, с.48-54].

Сучасне суспільство стоїть перед дилемою: або «війна світоглядів», або налагоджування діалогу різних світоглядних орієнтацій, намагань взаєморозуміння і співробітництва при вирішенні «спільних» проблем, критика та взаємозміни. Тут важливим виявляється той момент, що будучи впевненим у перевазі своїх поглядів, припускалася б сама можливість критики ваших установок, їхня неспроможність у

окремих положеннях, їхня відкритість чужому досвідові. Такий вид толерантності передбачає уважне ставлення до минулого й до чужої культури, відмову від індивідуального та культурного своєцентризму, пошук компромісів для спільного вирішення тих складнощів, з якими зіткнулося суспільство. Лише остання позиція у розумінні толерантності є причинним фактором оптимізації світоглядної орієнтації особистості в сучасних умовах життя [2].

Звичайно, на практиці постає питання про межі толерантності. Зневажання цієї проблеми може мати сумні наслідки: толерантність по відношенню до інших філософських переконань, агресивного догматизму, до інакшої віри або по відношенню до сучасних форм работоргівлі, плюндрування святинь, до расистських установок і акцій має різні межі

Існують об'єктивно нетерпимі соціальні феномени: насильство, експлуатація, зневажання гідності людини та ін. Можна навести безліч прикладів, де межі толерантності є розмитими. Але в цілому, умовою, за якою толерантність тільки і можлива, — це відмова від монополії на світоглядну істину. «Слід уникати ситуації конфлікту між істиною, яка знаходиться ніби по цей бік, і помилкою, яку повністю відсилають у інший бік хоча б тільки тому, що кожний підхід до істини залишається відносним» [1, с.35].

Толерантність як принцип функціонування соціально-політичного механізму у суспільстві визначає і формує внутрішню установку кожної людини, а також кожного фахівця, працівника будь-якої галузі на спільну конструктивну діяльність і відповідальність, на розвиток незакомплексованої свідомості, вільної від забобонів і упереджень до чужої світоглядної орієнтації.

Розглядаючи проблеми оптимізації світоглядної орієнтації сучасної особистості, науковці відзначають їх гуманістичну спрямованість і соціальну обумовленість. Наприклад, критерії оптимізації світоглядної орієнтації, на погляд Л. Кривеги, такі:

- спрямованість життєдіяльності людини на самоактуалізацію (потенціалу, здібностей, таланту, покликання) у соціально конструктивних формах; знаходження своєї «ніші» у сучасному соціальному просторі;
- вільне, чітке, адекватне бачення світу, зростання самоусвідомлення та повноти переживань, розширення особистісного досвіду, відкритість інноваціям, толерантність до «чужого», «інакшого»;
- додержання загально признаних норм соціального співжиття, повага до прав і свобод інших людей, їх права на самобутність й розвиток;
- підвищення соціальної ефективності діяльності людини, її прагнення брати відповідальність на себе;

- посилення духовної самобудови та самовдосконалення людини, активізація її пошуків істини і відповідей на «вічні» питання людського буття, привнесення у повсякденність додаткових, але піднімаючих людину духовно, смислів [4, с.179].

Наведені підходи до толерантності у сучасному суспільстві та проблеми оптимізації світоглядної орієнтації особистості віддзеркалюються переважно у галузі освіти.

Висновок. Вивчення реального стану підготовки майбутніх педагогів у вітчизняному досвіді показало, що їх підготовка до виховання толерантності в учнівської молоді передбачає лише ознайомлення з основами толерантної педагогічної взаємодії та отримання загальних уявлень про міжнаціональну толерантність, окремі аспекти проблеми толерантності, її формування та виховання. Штучний характер зв'язку педагогічної теорії з реальною практикою негативно позначається на результативності підготовки майбутніх педагогів до виховання толерантності в учнівському середовищі.

Ефективність такої підготовки має забезпечуватися, на нашу думку, гнучкістю та полікультурною спрямованістю змісту навчальних планів і програм педагогічних вузів, інтеграцією навчальних курсів, використанням інтерактивних технологій навчання на основі компетентнісного, порівняльного, гуманістичного, культурологічного особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів.

Подальшого дослідження потребують проблеми методичного забезпечення навчальних курсів на основі толерантного підходу до викладання змісту освіти на гуманітарних факультетах, а також матеріалів до організації цілеспрямованої виховної роботи в закладах освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Валитова В.В.* Толерантность: порок или добродетель? // Вестник Московского госуниверситета. Серия 7. – Философия. – 1996. – №1. – С. 33-37.
2. *Гамрецький І.С., Столяренко О.В.* Демократичні засади громадянської освіти і виховання толерантності у молодіжному середовищі // Нові технології навчання. Збірник наукових праць. Духовно-моральне виховання і професіоналізм особистості в сучасних умовах // Спец. випуск №58. Частина 2: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Київ – Вінниця, 2009. – 466 с. – С.64-69.
3. *Зязюн І.А.* Особливості підготовки педагога // Педагогічна газета, 2001. – №2. – С.5.
4. *Кривега Л.Д.* Мировоззренческие ориентации личности в условиях трансформации общества. – Запорожье: ЗГУ, 1998. – 202 с.
5. *Лекторский В.А.* О толерантности, плюрализме и критицизме // Вопросы философии. – 1997. – №11. – С. 46-54.
6. *Орловська О.В.* Підготовка майбутнього вчителя до виховання толерантності в учнів старшої школи США: Автореф. дис....на здобуття наук. ступ. кандидата педагогічних наук. – Київ, 2011. – 20 с.

РОЗДІЛ III.

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

УДК 371. 134:640.43

Людмила Мартиненко

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ РЕСТОРАННОГО СЕРВІСУ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

У статті розглядається роль культурологічного підходу до формування професійної культури майбутніх спеціалістів ресторанного сервісу.

Ключові слова: професійна культура, культурологічний підхід, культура особистості, навчально-виховний процес, ресторанний сервіс.

В статье, рассматривается значение культурологического подхода в формировании профессиональной культуры будущих специалистов ресторанного сервиса.

Ключевые слова: профессиональная культура, культурологический подход, культура личности, учебно-воспитательный процесс, ресторанный сервис.

The article deals with the importance of the culturological approach information of restaurant service future specialists' professional culture

Key words: professional culture, culturological approach, personality culture, teaching and educational process, restaurant service.

Перехід країни на ринкові умови господарювання призвів до кардинальних змін у структурі закладів ресторанного господарства. Складність завдань, що постали сьогодні перед ресторанним сервісом, обумовлена значною ємністю ринку, наявністю значної кількості своєрідних контингентів споживачів з притаманними тільки їм специфічними вимогами до організації процесу обслуговування. Це ускладнює вирішення проблем як на стадії організації обслуговування, так і теоретичного осмислення суті процесу обслуговування, факторів впливу на його моделювання і управління.

Актуальність дослідження зумовлена глобалізаційними процесами; перебудовою в ресторанному сервісі; змінами соціального середовища; сучасними вимогами щодо підготовки фахівців у сфері обслуговування. У цих умовах проблема професійної культури працівників цієї сфери стає актуальною, а її формування – першочерговим завданням педагогічних колективів відповідних навчальних закладів

Формування професійної культури тісно поєднана з механізмом особистісного розвитку учнів, який передбачає самостереження, самоаналіз, особистісну психокорекцію. Запорукою успішного професійного розвитку майбутнього фахівця ресторанного сервісу є усвідомлення ним необхідності глибинного самопізнання, корекції та пошуку шляхів самовдосконалення.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Повернення сучасному освітньому процесу його культуротворчої ролі в організації навчально-виховного процесу у різних навчальних закладах присвячені роботи багатьох науковців: А. Асмолов, Г. Балл, І. Бех, В. Біблер, О. Газман,

І. Зязюн, В. Зінченко, Л. Колмогорова, А. Петровський, В. Рибалка. Про необхідність підвищення професійної культури учнів ВПУ та студентів наголошували Г. Балл, Е. Помиткін, О. Рудницька, О. Отич, В. Орлов та інші.

Т. Іванова визначає актуальність та доцільність культурологічного підходу на сучасному етапі нашого суспільства таким чином: «...без сучасних культурологічних знань дуже складно сформувати в учнів належні уявлення загальної культури, соціальної адекватності у швидко мінливих параметрах способу життя і ціннісних орієнтирів сучасного суспільства, розвинути в них національну, професійну, психологічну культуру, толерантність, розуміння і повагу законів і норм суспільного буття як власної країни, так і інших держав і народів, а також сформувати необхідний пієтет перед культурними традиціями як загальнонаціонального масштабу, так і освоюваної професії» [3].

Метою статті є аналіз культурологічного підходу як педагогічного принципу у підготовці майбутніх фахівців сфери ресторанного сервісу. В його основі – оволодіння учнями професійними знаннями та надбаннями загальнолюдської культури. Це свідомо організований процес на основі життєвих цілей, планів і орієнтирів особистості.

Виклад основного матеріалу. Деякі науковці культуру особистості визначають як «гармонію культури знань, культури творчої взаємодії та культури почуттів і спілкування ... Культура – це досягнення особистістю деякої гармонії, яка дає їй соціально-стійку, продуктивну включення у суспільне життя та працю, а також емоційний комфорт» [2].

Майбутній спеціаліст ресторанного сервісу повинен досягнути високої майстерності і вміння, яке базується на розвиненій самосвідомості на глибокому пізнанні життя. Одним із важливих факторів становлення майбутнього фахівця ресторанного сервісу є самовдосконалення особистісної культури, під якою ми розуміємо сукупність внутрішніх і зовнішніх характеристик, які позитивно впливають на виконання професійних обов'язків та забезпечують зручність у спілкуванні.

Професійна культура – це характеристика рівня компетентності працівника (фахівця), його ставлення до праці і себе як суб'єкта праці. Поняття «культура виробництва», «культура праці» і «професійна культура» співвідносяться між собою як категорії спільного, особливого і одного, утворюючи логічно категоріальну систему. Культура виробництва характеризує якість сукупної праці, культура праці – її якість на конкретному об'єкті; професійна культура – соціально-професійна якість суб'єкта праці [4].

Трудова культура особистості може розглядатися як інваріант професійної культури. Якщо професійна культура проявляється саме у професійній діяльності, то трудова культура характеризує якісний рівень пізнавальної, естетичної, комунікативної та ін. видів діяльності людини. В

умовах формування ринкових відносин актуальними стають економічна, екологічна, правова культура як компоненти професійної культури.

Складовою професійної майстерності є професійна відповідальність – інтегративна якість особистості спеціаліста, який характеризується вільно обраним, критично осмисленим з позицій професійного обов'язку прагненням та умінням сумлінного, послідовного, творчого виконання професійних функцій та обов'язків. Однією з провідних ознак професійної відповідальності є готовність вийти за межі своїх обов'язків, виявити ініціативу, без якої неможливе творче ставлення до справи. Ініціатива – вища міра професійної відповідальності, що є ціннісною складовою професії [1].

Структура професійної культури включає соціальний, власно професійний і морально мотиваційний компоненти. Соціальний компонент відображає вміння працювати у колективі, самодисципліну, ініціативність, соціальну і творчу активність, відповідальність за результати і наслідки праці. Морально – мотиваційний компонент проявляється у ставленні до праці як до потреби, свідомості, сумлінності, гуманних стосунків з партнерами по професійній діяльності, потреби у самоосвіті і самовдосконаленні, багатстві духовної культури [8].

Ми погоджуємося з висловом В. Рибалки, який підкреслює, що компонентами особистісної культури є культура емоцій, інтелекту, поведінки, спілкування, зовнішнього вигляду, екологічної обстановки, мови й мовлення, за наявності якої можлива успішна реалізація рефлексивної та формуючої функцій особистості [7, с.20-26].

Формування таких якостей у майбутніх фахівців сфери ресторанного сервісу здійснюється на основі культурологічного підходу до організації навчально-виховної роботи у професійних навчальних закладах.

В останні роки в педагогічній лексиці частіше стало використовуватися слово «підхід». Його вживають як дослідники, так і практики. Якщо раніше у педагогічній практиці йшлося фактично про три підходи – статево віковий, індивідуальний і діяльнісний, то нині перелік підходів суттєво поповнився. У сучасній науково-методичній літературі пропонується використовувати в своїй діяльності системний, синергетичний, особистісно орієнтований, середовищний, варіативно-модельний, соціокультурний, комунікативний, ситуаційний та низку інших підходів.

Підхід – це орієнтація педагога або керівника освітнього закладу при здійсненні своїх дій, яка спонукає до використання певної сукупності взаємопов'язаних понять, ідей та способів педагогічної діяльності. Обираючи ту чи іншу орієнтацію, педагог упевнений в тому, що вона сприятиме досягненню успіху в його праці. Наприклад, деякі педагогічні колективи використовують у своїй діяльності диференційований підхід, тому що вважають створення навчальних груп з приблизно однаковими інтелектуальними можливостями та професійними здібностями найважливішою умовою підвищення ефективності навчально-виховного проце-

су. Інші віддають перевагу системному підходу, тому що запоруку успіху вбачають у системній побудові практики навчання і виховання учнів. А треті вважають, що доб'ються успіху тоді, коли в роботі з учнями обирають орієнтацію на розвиток їхньої індивідуальності, через те й прагнуть використовувати у своїй діяльності особистісно орієнтований підхід [5, с.110].

Найчастіше діяльність педагога вибудовується на основі не одного, а декількох підходів. Зрозуміло, що ті орієнтації, які обираються ним, повинні бути не взаємовиключаючими, а доповнювати одна одну. Разом вони створюють стратегію виховної діяльності та обумовлюють вибір тактики дій у конкретній ситуації та в певному часовому проміжку. Необхідно підкреслити, що з усього діапазону підходів, які використовуються в роботі, одна орієнтація виступає домінуючою. Завдяки їй формується якісна своєрідність почерку педагога в організації виховної роботи.

Більшість вчених стверджують, що підхід є комплексним педагогічним засобом і складається із трьох основних компонентів:

- 1) основні поняття, які використовуються в процесі навчання, управління та перетворення виховної практики;
- 2) принципи як вихідні положення або головні правила здійснення виховної діяльності;
- 3) способи й методи для побудови процесу виховання.

Перша складова будь-якого підходу – це поняття, які виступають як головний інструмент розумової діяльності. Відсутність їх у свідомості педагога або викривлення їхнього розуміння перешкоджає або навіть унеможлиблює свідоме та цілеспрямоване використання тієї чи іншої орієнтації у чинній діяльності. Це положення важливо використовувати вихователем, намагаючись впроваджувати новий підхід у своїй роботі. Понятійна складова являє собою, як правило, цілісну сукупність понять. Одне з них є ключовим і обумовлює назву самого підходу. У системному підході таку роль відіграє поняття «система», у діяльнісному – «діяльність», у комунікативному – «комунікація».

Друга складова – це принципи. У філософії, педагогіці та інших сферах наукового знання існують різні визначення принципу. Його називають і основоположною ідеєю, і вихідним положенням, і головним правилом, і основною вимогою. Вказуючи на неоднозначність його розуміння і не вступаючи у дискусію з даного питання, слід підкреслити винятково важливу роль принципів у виховній діяльності. У своїй сукупності вони утворюють педагогічне кредо вихователя і суттєво впливають на відбір змісту, форм і способів організації виховного процесу, на побудову стилю спілкування і відносин з учнями, батьками і колегами, на вибір критеріїв оцінки результатів виховної діяльності.

Третю складову підходу можна назвати технологічною, тому що вона складається зі способів і методів, які використовуються вихователем у роботі, обраних у відповідності до тієї чи іншої орієнтації. Вчені

підкреслюють, що не існує «жорсткого» зв'язку між підходами та технологічними засобами, що використовуються. Але в той же час існують і спеціально розробляються способи та методи, котрі найбільше відповідають обраній орієнтації [6].

Висновок. Отже, культурологічний підхід ми визначаємо як методологічну орієнтацію у пізнавальній та практично-професійній діяльності майбутніх фахівців ресторанного сервісу, яке передбачає використання сукупності відповідних ідей, понять і методів в організації навчально-виховного процесу у професійних навчальних закладах.

У подальшому дослідженні ми передбачаємо визначити основні напрями формування професійної культури учнів у навчально-виховному процесі та в системі позаурочної роботи навчальних закладів сфери обслуговування.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Енциклопедія освіти /* акад.. пед наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 1008. – 1040 с.
2. *Єгорова Є.* Ціннісні орієнтації старшокласників в умовах соціально-економічного реформування українського суспільства / Є. Єгорова // Педагогічний процес: теорія і практика: Збірн. наук. праць. Вип.2. – Київ: «ЕКМО». – 2004. – 414 с.
3. *Іванова Т.В.* Культурологічний підхід до формування педагогічної майстерності / Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: Монографія. – К.: 2003. – С. 83-95.
4. *Куш Т.* Професійна підготовка фахівців з ресторанної справи в Україні: теоретичні та прикладні аспекти / Тетяна Куш // Неперервна професійна освіта: теорія і практика / Науково-методичний журнал. – 2006. – Вип..1-2. – 204 с. – С.85-92.
5. *Молчанова А.О.* Аксиологічний підхід у діяльності педагогів професійно-технічних навчальних закладів / А.О. Молчанова // Аксиологічний підхід – основа формування цілісної особистості майбутнього педагога: Монографія / За заг. ред. Л.О. Хомич. – Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. – 143 с.
6. *Степанов Е.Н.* Педагогу о современных подходах и концепциях воспитания // Е.Н. Степанов, Л.М. Лузина. – М.: ТЦ Сфера, 2003. – 160 с.
7. *Чаплак Я.* Теоретико-методологічний аналіз культурологічного підходу в підготовці психологів-практиків / Ян Чапрак // Неперервна професійна освіта: теорія і практика / Науково-методичний журнал. – 2006. – Вип..1-2. – 204 с. – С. 20-26.
8. *Энциклопедия профессионального образования: в 3-х т. /* Под рук. С.Я. Батышева. – М., АПО, 1999-2000.

УДК:371.123:159.955

Ольга Авраменко

ПРОФЕСІЙНЕ МИСЛЕННЯ, ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У статті запропонований концепт професійного мислення вчителя, який базується на філософсько-антропологічному принципі освіти, мегаконцептом якого є постать учня. Розкриті зміст і структура розробленого концепту.

Ключові слова: *концепт, концептосфера, професійне мислення, професійна майстерність, освітнє середовище, професійна ідентифікація, педагогічна діяльність.*

В статье предложен концепт профессионального мышления учителя, который базируется на философско-антропологическом принципе образования, мегаконцептом которого является фигура ученика. Раскрыты содержание и структура разработанного концепта.

Ключевые слова: *концепт, концептосфера, профессиональное мышление, профессиональное мастерство, образовательная среда, профессиональная идентификация, педагогическая деятельность.*

A concept of teacher's professional thinking is offered in the article which is based on philosophic – anthropological principle of education, the mega concept of which is teacher's personality. The content and structure of a worked out concept are discovered.

Keywords: *concept, concept sphere, professional thinking, professional skills, educational, environment, professional identification, pedagogical activity/ educational specialists activity.*

Актуальність проблеми. Навчальні заклади сьогодення потребують педагогічних кадрів, які спроможні швидко реагувати на зміни, що відбуваються під час навчально-виховного процесу, навчити учня вчитися не лише у навчальному закладі, а по його закінченню, бути адаптованим у сучасних суспільних умовах. Тому, важливим є надати можливість вчителю зрозуміти, доречність, правильність використання мисленевої діяльності у педагогічному процесі.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Домінуючим виміром якості творчого інтелекту педагога є його професійне мислення. Сучасний розвиток наукових досліджень має серйозні розробки щодо професійного мислення педагога. Так загально психологічні та методологічні аспекти мислення досліджували у своїх роботах А.В. Брушлінський, В.В. Давидов, Г.С. Костюк, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, О.М. Матюшкін, А.В. Фурман, О.К. Тихомиров та ін. вітчизняні та зарубіжні дослідники; роль і місце професійного мислення вчителя у структурі педагогічної діяльності, його вплив на особистість педагогічного працівника розкрито: О.М. Леонтьєвим, А.К. Марковою, Ю.Н. Кулюткіним, В.О. Слассьоніним, Л.Р. Джелілова; суттєві аспекти розвитку професійно-педагогічної майстерності розглядали в своїх роботах: І.А. Зязюн, Н.Г. Ничкало, О.К. Осипова, В.А. Семиченко та ін., дослідження предметного мислення

вчителя провели педагоги та психологи: Г.О. Балла, Ю.К. Бабанський, Л.М. Фрідман, М.М. Сказкіна, Н.А. Побірченко.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні психологічної складової професійної компетентності вчителя – професійного мислення з точки зору концептосфера.

Виклад основного матеріалу. Мислення вчителя в процесі проведення навчальних занять та професійній діяльності – це головний засіб усього пізнання, адже воно поєднує безпосереднє, непряме та узагальнене знання людини про навколишній світ та освітнє середовище окремого навчального закладу. Психологічна наука розглядає професійне мислення вчителя як процес вирішення психолого-педагогічних та методичних завдань професійної діяльності вчителя.

Відповідно до теорії Л.С. Виготського, людина оволодіває поняттями (інтеріорізує їх) спочатку у процесі розгорнутого діалогу з іншими, який поступово стає діалогом внутрішнім. У ході такого внутрішнього спілкування словесні висловлювання скорочуються, згортаються, перетворюються у внутрішнє спілкування словесні висловлювання скорочуються, згортаються, перетворюються у своєрідні ідіоми, «згущення», зрозумілі лише самому індивіду. Саме такі індивідуальні уявлення визначають бачення людиною об'єктів та явищ. Але, такі «згущення» іноді бувають неповними, невірними. Тому важливо створити умови, які б дозволяли екстеріорізувати ці індивідуальні уявлення, ніби вивести їх назовні. Основною умовою для цього і є зовнішній розгорнутий діалог з іншими людьми [2].

Н.В. Кузьміна провела ряд психологічних досліджень, в яких зазначає, що центральним компонентом практичного мислення вчителя, в якому найбільш яскраво проявляється внутрішня єдність інтелектуальних, емоційних, вольових якостей особистості, є процес прийняття педагогічних рішень. Саме по тому, як вчитель готує, приймає і реалізує педагогічні рішення, можна судити про реальну силу його практичного мислення. Науковець визнає, що психолого-педагогічні знання, засвоєні випускниками вузу відповідно до логіки даних наук не стають прямо і безпосередньо «керівництвом до дії», а проходять складний процес трансформації, включення у категоріальний апарат професійного мислення вчителя.

Професійне мислення вчителя в першу чергу буде залежати від головного завдання вчителя його принципової позиції, функціональних обов'язків в навчальному закладі та ін.

В підручнику «Педагогічна майстерність» за редакцією дійсного академіка І.А. Зязюна в розділі «Сутність педагогічної діяльності вчителя» записано, що призначення вчителя – бути ланкою у передаванні суспільного досвіду, сприяти соціальному прогресові. Під час навчання педагог передає пізнавальний досвід, допомагаючи дітям опанувати

знаряддя праці – трудовий, організовуючи взаємини у процесі діяльності людини – моральний [9, с.11].

Звертаючи увагу на професійну діяльність педагогічних працівників, ми можемо вказати, що розвиток професійного мислення змінюється в процесі формування, становлення працівника та залежить від багатьох психологічних, моральних, етичних, соціальних задатків кожного окремого вчителя: вікових особливостей; відношення суспільства до професії; бажання вчителя до самопізнання, вміння навчатись та навчити; професійної активності або пасивності; темпераменту та ін. Антропологічні принципи освіти сприяють утвердженню здатності учня не лише до пізнавальних можливостей, а й до розуміння: основи формування знань, проявляючи неповторні індивідуальні форми мислення, розуміння успадкованих, вивчених досліджених явищ. Об'єктом пізнання стає освітнє середовище яке впливає на особистість учня.

Освітнє середовище в якому здійснюються формування професійного мислення вчителя доцільно розглядати з погляду моделі, яка разом з аксіологією є визначальною основою антропологічної парадигми сучасної постнекласичного типу науки, гуманістичного принципу освіти [11].

Когнітивне осмислення професійного мислення вчителя можливе шляхом створення особистісно орієнтованої моделі, яка ґрунтується на класифікації різних типів особистості Карла Юнга (див. рис. 1).

Малюнок 1. Модель професійного мислення вчителя

Складовими моделі професійного мислення вчителя виступають: професійна майстерність, освітнє середовище, професійна ідентифікація, педагогічне спілкування, педагогічна ситуація. *Складову професійну майстерність розглядаємо у розрізі підскладових: гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка.* За визначенням І.А. Зязюн педагогічна майстерність – це найвищий рівень педагогічної діяльності (якщо характеризувати якість результату), вияв творчої активності особистості педагога (якщо характеризувати психол. Механізм успішної діяльності). Коли ж ми прагнемо усвідомити витoki розвитку професійної майстерності, розуміти шляхи професійного самовдосконалення, доцільно сформулювати визначення цієї педагогічної категорії так: педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [6, с.641].

Значення майстерності – в особистості вчителя, в його позиції, здатності виявляти творчу ініціативу на підставі реалізації власної системи цінностей [11, с.25].

Професійна майстерність – це найвищий ступінь педагогічної діяльності (якщо ми характеризуємо з боку професійного мислення) який базується на властивостях особистості: гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка.

Гуманістична спрямованість – спрямованість на особистість іншої людини, утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки і стосунків. Це вияв ідеології вчителя, його ціннісного ставлення до педагогічної дійсності, її змісту, засобів, суб'єктів. Гуманістична спрямованість є виявом здатності бачити великі завдання в малих справах. Вона дає змогу оцінювати свою діяльність із погляду не лише безпосередніх, а й опосередкованих результатів, тобто тих позитивних індивідуальних змін у життєдіяльності і структурі особистості своїх вихованців, частковим організатором яких ти є сам як особа, відповідальна за якість організації виховного процесу [6, с.643].

Професійна компетентність вчителя – це інтегративна, комплексна характеристика, яка поєднує сукупність знань, умінь, навичок та особистісних характеристик фахівця, керуючись якими, готовність педагогічного працівника до виконувати соціально-професійні обов'язки зростає.

І.Я. Пернер, В.В. Краєвський, А.В. Хуторський – структуру професійної компетентності педагогічного працівника розглядають як єднання трьох складових: когнітивної, операційно-технологічної, особистісної [5].

Професійна компетентність педагогічного працівника за визначенням І.А. Зязюн, О.М. Пехоти – це важлива характеристика успішного формування професійної компетентності у учнів. Тому професійна ком-

петентність педагогічного працівника визначається як сукупність комунікативних, конструктивних, організаторських умінь і здібностей, а також готовність практичного застосування їх педагогічній діяльності [9].

Педагогічні здібності – третій елемент професійної майстерності, який залежить від особливостей перебігу психічних процесів, що сприяють успішній педагогічній діяльності [9, с.28].

Н.В. Кузьміна визначила, що педагогічні здібності – це чутливість до людини, яка зростає, до особистості, яка формується. Відокремила шість провідних здібностей до педагогічної діяльності: комунікативність; перцептивні здібності; динамізм особистості; емоційна стабільність; оптимістичне прогнозування; креативність.

Педагогічна техніка – це форма організації поведінки вчителя. Знання, спрямованість і здібність без умінь, без володіння способами дій не є гарантією високих результатів. Педагогічна техніка – це вміння використовувати психофізичний апарат як інструмент виховного впливу, це прийоми володіння собою (своїм організмом, настроєм, мовленням, увагою, й уявою) і прийомами впливу на ін. (вербальними і невербальними засобами) [6, с.644].

Освітнє середовище наступна підскладова, яку ми визначили в складовій професійне мислення вчителя. Освітнє середовище може бути сформованим в навчальному закладі та навчальній групі. Дану складову визначено на підставі висновку, що саме середовище змушує людину до певного типу поведінки. На освітнє середовище чинять вплив соціальні інституції. Педагогічна практика розглядає його як універсальний соціально-громадський майданчик, де йде процес визначення та сприйняття своїх можливостей і здібностей, урахування власних потреб, інтересів, формування ціннісних орієнтацій.

А.О. Чаусов надає визначення поняття навчальний заклад – заклад, який надає освітні (освітньо-виховні) послуги [6, с.538]. В свою чергу він розрізняє відповідно до структури види навчальних закладів: дошкільні, середні загальноосвітні, позашкільні, професійно-технічні, ВНЗ, післядипломної освіти, а також заклади для самоосвіти громадян. Учасники навчально-виховного процесу в навчальних закладах об'єднуються в навчальні групи (класи), які створюють мікро освітнє середовище яке започатковує свою структуру, особливості функціонування.

Складова професійна ідентифікація складається з підскладових: професійний інтерес, професійна культура, ціннісне ставлення, світоглядні уявлення. Мікроконцепт професійна культура за визначенням М.Д. Ярмаченка – це інтегративна сукупність фізичних, інтелектуальних, загальнокультурних і моральних якостей, професійних знань і умінь, необхідних для успішної навчальної та виховної роботи [6, с.641].

В.М. Гриньова вважає, що професійна культура – це важлива сутнісна характеристика вчителя, складова його професійної підготовки, показник рівня сформованості педагогічної діяльності [4].

Н. Воробйов, В. Суханцев, Т. Іванова визнають, що педагогічна культура – це інтегральна якість особистості вчителя, що проектує його загальну культуру у сферу професії; це синтез високого професіоналізму та внутрішніх властивостей педагога, володіння методикою викладання та наявність культурологічних здібностей [3].

Отже, учитель з високим рівнем педагогічної культури має розвинуте педагогічне мислення та свідомість, володіє творчим потенціалом і є осередком світового культурно-історичного досвіду.

Складова ціннісне ставлення на думку В.А. Киричок – це важливе гносеологічне значення для педагогіки, психології. Включення ціннісних ставлень у структуру особистості дає змогу, на думку вчених, виявити найзагальніші соціальні детермінанти поведінки, витоку якого слід шукати в моралі, суспільній повсякденній життєдіяльності людини [6, с.989].

І.Д. Бех вважає, що ціннісне ставлення до людини включає в себе почуття цінності іншої людини, її моральної самотності [1].

Світогляд, за визначенням С.У. Гончаренко – це система поглядів на об'єктивний світ і місце в ньому людини, на ставлення людини до навколишньої дійсності і самої себе, а також обумовлені цими поглядами основні життєві позиції людей, їх переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності, ціннісні орієнтації. Світогляд – це далеко не всі погляди і уявлення про навколишній світ, а лише їх граничне узагальнення [6, с. 806]. За тлумаченням цього ж науковця світогляд – це не лише зміст, а й спосіб усвідомлення дійсності, а також принципи життя, які визначають характер діяльності.

Складова професійне спілкування за визначенням І.А. Зязюна – це комунікативна взаємодія педагога з учнями, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності і стосунків [9, с.91].

О.М. Котикова вважає, що педагогічне спілкування – це встановлення контакту з учнями, професійний вплив педагога на учнів, спрямований на оптимізацію навчально-виховної діяльності й особистісних стосунків між ними [6, с.651].

Підскладовими педагогічного спілкування ми визначаємо: функціонально-рольове та особистісно-орієнтоване спілкування. Функціонально-рольове спілкування вчителя за визначенням І.А. Зязюна – це суто ділове, стандартизоване, обмежене вимогами рольової позиції. Головна мета його – забезпечення виконання певних дій. Особисте ставлення педагога й учня не враховується й не виявляється [9, с.93]. Особистісно-орієнтоване спілкування вчителя передбачає виконання нормативно

заданих функцій з виявом особистого ставлення, своїх почуттів. Головна мета впливу – розвиток учнів.

Складова педагогічна діяльність за визначенням науковця М.Б. Євтух – складно організована система низки діяльностей: практична діяльність викладача з навчання і виховання людини; методична діяльність фахівця з викладання матеріалів педагогічної науки педагогічними працівниками різних установ; управлінська діяльність керівників освітньої системи; науково-педагогічна діяльність.

Педагогічну діяльність можна представити як єдність мети, мотивів, дій (операцій), результату [6, с.640].

Н.В. Кузьміна виділяє в структурі педагогічної діяльності три взаємозв'язані компоненти: конструктивний, організаторський, комунікативний та визнає, що для успішної реалізації цих функціональних видів педагогічної діяльності необхідні відповідні здібності, що виявляються в уміннях [8].

І.А. Зязюн вважає, що педагогічна діяльність складається з ланцюга педагогічних ситуацій, їх створюють як учитель так і учні, спонтанно та спеціально [9, с.30].

Педагогічна задача, на думку М.Б. Євнух виникає завжди, коли потрібно підготувати перехід людини від стану «незнання» до стану «знання», від «нерозуміння» до «розуміння», від «невміння» до «уміння», від безпорадності до самостійності.

Творчість вчителя, як зазначає Н.В. Кузьміна, полягає у пошуку нових рішень педагогічної задачі і пов'язане з усіма основними сферами педагогічної діяльності: гностичною, конструктивною, організаторською і комунікативною. Тому мислення вчителя повинне бути направлене, перед тим як шукати способи впливу на учня, необхідно визначити мету такого впливу, сформулювати її педагогічну задачу.

Здійснюючи процес розв'язання вчителем педагогічних задач, Ю.М. Кулюткін, підкреслює ту обставину, що учні при цьому мають бути поставлені в позицію активних суб'єктів діяльності, створюючи умови, необхідні учневі для такого включення, вчитель виконує наступні функції: *мотиваційні; регуляції; контролю та оцінки*. Перераховані функції набувають своєї специфіки на кожному етапі розв'язання педагогічної задачі.

Висновок. Отже, професійне мислення вчителя – це сформовані в умовах професійно-педагогічного навчального закладу установки посади вчителя; набутий в процесі педагогічної діяльності розвиток мислительних операцій, які залежать від психологічних, соціальних, моральних, етичних, педагогічних установок самого вчителя.

Подальшого дослідження потребує вивчення професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього педагога як показника його професійної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бех І.Д.* Формувати у дитини почуття цінності іншої людини // Педагогіка толерантності – 2001.
2. *Воркачев С.Г.* Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. // Филологические науки. – 2001. - №1. – с. 64-72.
3. *Воробьев Н.Е., Суханцев В.К., Иванова Т.В.* О педагогической культуре будущего учителя. // Педагогіка. – 1992. - №1-2. – С. 66-70.
4. *Гриньова В.М.* Формування педагогічної культури майбутнього вчителя: теоретичний та методичний аспекти: Автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. – К., 2001. – 45 с.
5. *Гуревич Р.С.* Теоретичні і методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах: Автореф. Дис. Д-ра пед. наук / Гуревич Р.С. – К.: 1999. – 42с.
6. *Енциклопедія освіти /*Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Хрінком Інтер, 2008. – 1040с.
7. *Зязюн.* Філософія педагогічної антропології. Концептосфера педагогічної аксіології: Матеріали філософсько-методологічного семінару «Аксіологічна концептосфера педагогічної освіти» / Авт. ідеї і упор. Т.П. Усатенко – К.; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. – 299с.
8. *Кузьмина Н.В.* Профессионализм личности преподавателя. – М., 1990.
9. *Педагогічна майстерність: Підручник /* І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривоноста ін.; За ред. І.А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. І переробл. – К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 376с.
10. *Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій /* за ред. І.А. Зязюна, О.М. Пехоти. – К., 2003. – 240с.
11. *Професійна освіта: Словник. /* За ред.: Н.Г. Ничкало. – Київ: Вища школа. – 2000. – 380 с.
12. *Український Радянський енциклопедичний словник.* – К., 1967; Гол. Ред. Колегія М.П. Бажан. – Т2. – 854с.

УДК 37.035 – 057.876

Вікторія Алєксєєвєць

ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних засад формування правової культури та виховання учнів професійно-технічних навчальних закладів. Проаналізовано специфіку правової культури та виховання, розкрито їх взаємозв'язок.

Ключові слова: *правова культура, правове виховання, громадянське суспільство.*

Статья посвящена проблематике теоретических основ формирования правовой культуры и воспитания учащихся профессионально-технических учебных заведений. Проанализирована специфика правовой культуры и воспитания, раскрыта их взаимосвязь.

Ключевые слова: *правовая культура, правовое воспитание, гражданское общество.*

The article investigates the theoretical basis of legal culture formation and education of professional technical school students. The specific legal culture and education are analyzed their relationship is revealed.

Keywords: *legal culture, legal education, legal civil society.*

Актуальність проблеми. Формування суверенної правової держави – України, завдання докорінної зміни усієї системи суспільних відносин, побудови демократичного суспільства зумовлюють зростання ролі людини, її духовних якостей у здійсненні цих перетворень. Особливої уваги заслуговує проблема формування правосвідомості громадян України у зв'язку з об'єктивною необхідністю належного забезпечення соціально-економічних, політичних і духовних змін у нашій країні, зміцнення законності і правопорядку. Настав час розуміння дійсної цінності правової форми суспільних відносин, всебічного розвитку і ефективного використання гуманістичного і високоморального потенціалу права. В сучасних умовах перебудови української освіти, закріплення в Законах України "Про освіту", "Про професійно-технічну освіту" пріоритетності загальнолюдських цінностей, принципу гуманізації, який має розглядатися як методологічний, головний і визначальний принцип усієї системи педагогічної роботи, формування правосвідомості – все ще не спрямовано на усвідомлення права як соціальної і особистісної цінності.

У практиці правовиховної роботи продовжує спостерігатися абстрактність і занорматизованість. Це зумовлює відсутність внутрішньої узгодженості з правовими нормами, гальмує їх трансформацію у систему ціннісних орієнтацій особистості, формування правомірної поведінки. Правовиховна робота таким чином не сприяє розвитку громадянської самосвідомості, гуманістичному правовому мисленню, усвідомленому, добровільному виконанню правових норм, що базується на переконан-

нях і високій правовій культурі громадян. Тому наукове дослідження проблеми формування правосвідомості громадян, особливо молоді, є нагальним завданням. Правове виховання молодого покоління – це умова майбутнього розвитку нашої країни.

Саме освіта сьогодні є могутнім чинником розвитку духовної та правової культури українського народу, відтворенням інтелектуальних і продуктивних сил суспільства, запорукою громадського миру і майбутніх успіхів у зміцненні й утвердженні авторитету України як суверенної, незалежної, демократичної та правової держави.

Мета статті полягає в обґрунтуванні та визначенні шляхів формування гуманістичної правової культури в учнів професійно-технічних навчальних закладах освіти.

Аналіз основних праць і публікацій. Саме в кінці ХХ століття посилювався інтерес до гуманістичної педагогіки, початок якої було покладено філософами: Сократом, Платоном, Арістотелем ще до появи педагогіки як самостійної науки (XVI століття). Пізніше гуманістичні ідеї розвивали Я. Коменський, У. Песталоцці, А. Дистерверг, К. Ушинський, Г. Сковорода та інші. Педагогіка збагачувалася новими теоріями і практикою у відповідності з потребами часу: вільного виховання (Ж.Ж. Руссо), прагматизму (Д. Дьюї), комуністичного виховання (Н. Крупська, А. Макарєнко, В. Сухомлинський та інші). Новий етап в розвитку гуманістичної педагогіки визначився запровадженням особистісно-зорієнтованого навчання і виховання (Ш. Амонашвілі, І. Бєх, В. Білоусова, С. Гончаренко, Ю. Мальований, О. Савченко, І. Якиманська) [2].

Гуманістична педагогіка орієнтована на саморозвиток особистості, врахування природної індивідуальності, самостійність. Це означає, що дитина сама створює себе, робить вибір, приймає рішення і відповідає за них. Батьки, вчителі тільки допомагають створити умови для самовираження, самоутвердження. Ш. Амонашвілі визначив формулу гуманістичної педагогіки: прийняти – зрозуміти – допомогти – любити – співчувати – радіти успіху дитини – надихати.

У сучасних умовах, коли відбувається глибока трансформація суспільного буття, зміна соціальних цінностей, норм діяльності та поведінки людей, особливого значення набуває ефективне нормативно-правове упорядкування процесів суспільного розвитку. Успішне вирішення цього завдання зумовлює підвищення ролі та значення правової культури людини і суспільства, посилення впливу її цінностей на процес унормування трансформації суспільних відносин.

Питаннями теорії свідомості, її сутності та ролі у формуванні особистості як суб'єкта діяльності та соціальної, правової поведінки займалися: К.О. Абульханова-Славська, Л.С. Виготський, В.І. Войтко, Д.О. Кікнадзе, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, О.Г. Спіркін, В.О. Татенко, Д.М. Узнадзе та ін.

С.Я. Батишев, А.П. Біляєва, О.С. Дубинчук, Н.Г. Ничкало, О.М. Новіков, І.П. Смирнов та ін. приділяли найбільше уваги теоретико-методологічному і методичному обґрунтуванню шляхів удосконалення навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах.

Науковий рівень правового мислення та правосвідомості забезпечує не лише розвиток правової культури в цілому, але й формування ідеалу правової особистості, яка поважає правовий закон, визнає його верховенство в усіх сферах життя, своїми діями підтримує режим право законності в Україні [6].

Проблему правової культури досліджували такі відомі вчені правознавці, як В. Д. Бабкін, М. І. Козюбра, В. В. Копейчиков, В. А. Котюк, П. Ф. Мартиненко, А.Р. Мащок, Є. В. Назаренко, В. М. Селіванов, С. А. Тихонов, Н. А. Ткачова та ін. В їх працях характеризується нова сутність правової культури, а саме: правова культура не зводиться лише до правосвідомості громадян суспільства. Вона визначається як сукупність досягнень суспільства, його соціальних груп та громадян у галузі регулювання суспільних відносин, яке забезпечує верховенство права в суспільному житті, тобто панування в суспільному житті правових принципів справедливості й гуманізму, захисту прав і свобод людини, її честі і гідності, реальне забезпечення місця людини як вищої соціальної цінності. Вчені сучасної України (В.Ю. Іонова, М.К. Подберезький, П.М. Рабінович та ін.) пов'язують розбудову в Україні громадянського суспільства із суттєвим підвищенням правосвідомості громадян, їх правової культури, законслухняності, подоланням явищ правового нігілізму, професійної деформації. Вони розглядають розвиток правової культури як умову розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Категорія «правова культура» є однією з якісних характеристик правової системи країни, яка посідає надзвичайно важливе місце в загальній теорії права. Правова культура – це різновид суспільної свідомості, інтелектуальне явище (знання і розуміння норм права, переконання у справедливості, доцільності та необхідності їх реалізації) і початок законності (адекватна реалізація правових норм). Під правовою культурою в загальній теорії права розуміють якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом та рівнем правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозмістовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини [4].

Правова культура як «уміння», «навички» користуватися правами включає:

- повагу до права;
- юридичні знання і уявлення;
- традиції, потреби, навички діяльності у відповідності до закону;
- реальну діяльність громадян у режимі законності, відповідно до правових установок та переконань;

- правосвідомість, що адекватна правовій системі;
- правову активність населення, посадових осіб та законодавців, урядовців та інших осіб.

Необхідно зауважити, що фактичний стан правової культури може істотно відрізнятися від офіційних установок та ідеальних зразків, за умови вираження недовіри громадянського суспільства до державної влади. Розуміння закону як певного маніпуляційного механізму, який можна застосовувати, як заманеться, свідчить не про кризу в органах влади, а швидше про низьку правову культуру населення. Свого часу німецький філософ Й.Г. Гердер відзначав: «В чому полягає правдива культура. Не лише в законодавстві, а в творенні звичаїв. Чим є закони без звичаїв і прийняті чужі принципи законів без них» [5].

Правова культура особистості, будучи компонентом правової культури суспільства, виражає ступінь і характер розвитку суспільства, так чи інакше забезпечує соціалізацію особистості та правомірну діяльність особи. «Правова культура особистості – це знання та розуміння права, а також дії у відповідності до нього». З правової культури всіх особистостей складається правова культура суспільства, яка показує «рівень правосвідомості та правової активності суспільства, ступінь прогресивності юридичних норм і юридичної діяльності». На думку Ю. Сєдої, правова культура особистості включає знання законодавства (інтелектуальний зріз); впевненість в необхідності і соціальній доцільності законів і підзаконних актів (емоційно-психологічний зріз); вміння користуватися в практичній діяльності правовим інструментарієм – законами і іншими актами [6]. Людина, у якої вихована повага до закону, як правило, готова не тільки показувати приклад поведінки відповідно до норм суспільного життя, але й діяти, якщо потрібно, в інтересах захисту законності. Дотримується законів і наполягає на їх втіленні в життя не той, хто їх знає, а той, хто не може діяти інакше, як тільки відповідно до їх духу і букви. Використання законів в суспільних, неособистих інтересах реальне тільки у тому випадку, якщо ці інтереси набувають сили мотиву, спонукають до здійснення відповідних вчинків.

Метою правового виховання в професійно-технічних навчальних закладах є формування в учнів правової культури громадянина вільної України. Правова культура складається перш за все зі свідомого відношення громадянина до своїх прав та обов'язків, з готовності виконувати закріплені в законах і правилах людського життя вимоги, які виражають волю і інтереси народу, з активної участі в управлінні державними справами, рішучої боротьби з порушниками законів.

Підкреслюючи значення правової культури, слід зазначити, що правове виховання не ставить перед собою мети озброїти повним знанням чинного законодавства. Мету правового виховання можна вважати за досягнутою, якщо учні знатимуть основні принципи законодавства і

почнуть керуватися ними в своєму житті, виходячи з глибокої упевненості в їх правильності і необхідності.

Професійно-технічні навчальні заклади не ставлять перед собою мету – дати учням юридичну підготовку. Правове навчання і виховання необхідно розглядати як частину підготовки учнів до життя. Оскільки правова культура є компонентом загальної національної культури, то правове виховання як один з напрямів виховної роботи сприяє соціальному зростанню молоді, утвердженню в її свідомості високогуманних принципів, підвищенню її соціальної активності [9].

Правове виховання учнів має свою специфіку (в порівнянні з іншими напрямками виховання). Вона визначається соціально-правовим статусом молоді в нашій державі. Учні знаходяться в матеріальній залежності від батьків або опікунів, їх самостійність і активність координується педагогічним колективом, у них недостатній обсяг правових знань і досвід правових стосунків, вони повинні засвоювати правові знання, які регулюють їх життя і діяльність як неповнолітніх, і ті правові норми, якими їм доведеться керуватися в своєму майбутньому житті і діяльності [10].

Вивчення досвіду роботи з правового виховання учнів показує, що в цій роботі мають місце наступні недоліки:

- переважання кримінальної тематики;
- захоплення окремими правовими питаннями замість розкриття всієї системи принципів, їх місця в житті суспільства;
- перенесення центру уваги на пояснення того, що закон володіє «обмеженнями», «заборами», замість того щоб показати моральну суть правових норм, формування досвіду етичної поведінки;
- недостатня увага роз'ясненню відповідальності особи за скоєний злочин.

Кожному аспекту правового виховання необхідно додавати практичну спрямованість. Мається на увазі, щоб учні мали правову інформацію під час виховних заходів, знайомилися зі своїми правами і обов'язками, але й використовували отримані знання в конкретних видах діяльності, правильно користувалися своїми правами, виконували свої обов'язки в конкретних життєвих ситуаціях.

У цьому плані доцільно залучати учнів до активної участі в охороні правопорядку, боротьбі з правопорушеннями, захисту матеріальних і моральних цінностей суспільства. Залучення учнів в доступну і посильну правоохоронну діяльність по наведенню ладу в училищі і за його межами формує у них уміння боротися з антигромадськими явищами, виробляє досвід етичної поведінки [12].

Успіх правового виховання залежить і від того, наскільки виховна робота активізує внутрішні можливості підлітка. За основну мету діяльності педагогічного колективу слід вважати досягнення такого рівня розвитку правової свідомості особи, коли контроль з боку педагога за її

поведінкою замінюється самоконтролем, а удосконалення етично-правової сфери свідомості стає функцією самої особи.

Мету правового виховання можна вважати за досягнуту, якщо учень отримав навички самостійно управляти своєю поведінкою.

Важливою умовою успіху в правовому вихованні учнів є забезпечення його продуманого планування. Проблеми правового виховання повинні стати органічною частиною планів класних керівників, вихователів, учнівського самоврядування. У них мають бути визначені точне місце і роль кожного учасника заходів щодо правового виховання, визначені всі необхідні умови тісного взаємозв'язку цього процесу з іншими напрямками виховання. Плани повинні ґрунтуватися на всесторонньому аналізі стану дисципліни і порядку в групі, училищі, враховувати вікові особливості учнів і рівень їх правової обізнаності, передбачати систему органічно пов'язаних між собою виховних заходів [1].

У вихованні правової культури важливим є питання, звідки учні отримують правову інформацію, який виховний інститут робить на них найбільший вплив. Джерелами правових знань як учнів, так і неповнолітніх правопорушників є: навчальний заклад, газети, телевізор, радіо, вчителі, батьки, юридична література, журнали, друзі, кіно, художня література, одногрупники і так далі.

Підвищенню результативності правового виховання сприяє аналіз проведеної роботи, виявлення ступеня ефективності тих або інших виховних заходів, виявлення причин правопорушень.

Здійснюючи правове виховання, педагог має бути точного і неухильного виконання норм, законів, своїх обов'язків.

При формуванні правової культури учнів професійно-технічних навчальних закладів потрібно враховувати багато факторів: профіль училища і тієї професії, яку здобувають учні, вікові та індивідуальні особливості кожного вихованця, конкретні виховні задачі, які вирішує майстер виробничого навчання в навчальній групі та інженерно-педагогічний колектив училища в цілому та набутий майстром досвід виховної роботи [11]. Правова культура людини унікальна і полягає в тісному зв'язку основних її частин (знання законів - відношення до закону – поведінка). Оволодівши основами правових знань, учні протягом всього свого подальшого життя будуть збільшувати їхній обсяг, поглиблювати їх, тісніше зв'язувати з життям, з трудовою і суспільною практикою. В закладах професійно-технічної освіти має бути розроблено наскрізну систему бесід та тематичних годин з морально-правового, патріотичного виховання учнів. Правове виховання учнів не повинно зводитись до ознайомлення з деякими питаннями кримінального права, з «літерою» закону.

Найперше завдання правового виховання – озброєння учнів знаннями законів, підвищення їх юридичної обізнаності, систематичне інформування їх про актуальні питання права. Правові знання є тим підґрунтям, на якому формується правова свідомість. Вони допомагають

учням співвідносити свої вчинки і поведінку своїх товаришів не лише із загальновідомими моральними нормами, а й з вимогами законів, коригувати свою поведінку, змінювати її у правильному напрямі.

Друге завдання – формування в учнів правової свідомості як сукупності правових уявлень, поглядів, переконань і почуттів, що визначають ставлення особистості до вимог законів, регулюють її поведінку в конкретній правовій ситуації.

Правові погляди мають бути засновані на загальних правових знаннях та уявленнях про державу і право, про правові відносини між людьми, про конституційні права та обов'язки особистості. Важливо, щоб ці знання і уявлення правильно відображали певні правові норми, адже інакше правові погляди будуть хибними.

У процесі правового виховання дуже важливо виховувати в учнів вищі правові почуття, які б регулювали їх поведінку (відповідальність, справедливість та ін.), інакше головним регулятором її стануть прості емоції (гнів, страх тощо), які спричиняють ситуативну поведінку.

Третє завдання – формування в учнів поваги до держави і права, розуміння необхідності дотримання вимог законів. Такі якості виховують, розкриваючи соціальну суть і роль держави та права. Виховання в учнів поваги до закону і правопорядку, переконаності в необхідності дотримання правових норм здійснюють через виховання поваги до правоохоронних органів, людей, які охороняють закони. Проте не слід залякувати учнів цими органами, бо вони не зможуть усвідомити, що закони виконують не лише каральну функцію, а й захищають інтереси всього суспільства, кожного його члена.

Четверте завдання – вироблення в учнів навичок і умінь правомірної поведінки. Звичку і вміння дотримуватися вимог права і моралі слід розглядати як продукт свідомого ставлення учнів до визнання свого громадянського обов'язку, до дотримання правових норм.

П'яте завдання – формування в учнів нетерпимого ставлення до правопорушень і злочинності, прагнення взяти посильну участь у боротьбі з цими негативними явищами, вміння протистояти негативним впливам [8].

Правові знання, засвоєні на уроках, поглиблюються і розширюються у позакласній виховній роботі. Вибір форми чи методу виховного впливу залежить від його мети, змісту, вікових та індивідуальних особливостей учнів і можливостей інженерно-педагогічного колективу. Обираючи методи і форми виховної роботи, важливо також ураховувати, чи популярні вони серед учнів, чи захоплюють їх, чи дають їм задоволення.

Здійснюючи правове виховання на уроках і під час спеціальних виховних заходів, важливо розкривати зміст всіх галузей права, не зосереджуючи увагу учнів на якомусь одному з них (наприклад, кримінальному), оскільки в повсякденному житті вони керуватимуться основними їх положеннями. Розкриваючи конкретні правові норми, слід показувати їх зв'язок з правилами моралі, на яких вони базуються; ілюструючи випадки

порушень норм права, не зловживати негативними прикладами, краще наводити ті, що демонструють, як треба діяти в подібній ситуації. Розповідаючи про злочини, не варто деталізувати факти, оскільки це може навчити окремих учнів методики скоєння злочину, треба розкривати суть негативних фактів так, щоб вони викликали відразу, а не захоплення ними. Завжди слід пам'ятати, що вирішальним моментом у правовому вихованні учнів є висока правова культура педагогів і відповідний психологічний клімат у навчальному закладі та в сім'ї учня.

Висновки. У правовиховній роботі професійно-технічного навчального закладу важливу роль відіграє залучення учнів до посильної діяльності, яка передбачає певний обсяг правових знань, умінь та навичок. Це передусім участь в учнівському самоврядуванні, зокрема в роботі комітетів захисту прав та інтересів учнів, в загонах інспекторів дорожнього руху, добровільних пожежних дружинах, у різних формах правовиховної роботи.

Залучення учнів до правоохоронної діяльності в навчальному закладі та за його межами слід оцінювати з погляду проведення профілактичної роботи з учнівською молоддю і з погляду набуття нею правового досвіду, виховання в неї непримиренного ставлення до негативних явищ життя. Виховані в таких умовах учні активно протидіятимуть цим явищам.

Подальший напрям дослідження полягає у визначенні та розробці напрямів цілеспрямованої діяльності педагогічних колективів щодо виховання правосвідомості та належної правової поведінки у учнів ПТНЗ відповідно до галузевої спрямованості навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Головченко В.В., Неліп Г.І. Неліп Н.І.* Правове виховання учнівської молоді: питання методології та методики. – К., 1993. – 89 с.
2. *Іова В.Ю.* Формування правової культури особистості на засадах духовності: навч. метод. посіб./ В.Ю. Іова. – Хмельницький: Абетка, 2001. – 167 с.
3. *Конституція України.* – Х.: ПП «ІГВІНІ», 2007. – 64 с.
4. *Малько А.В.* Теория государства и права в вопросах и ответах: учебно методическое пособие / А.В. Малько . – М.: Юрист, 2007. – 300 с.
5. *Слепченко Т.* Правове навчання: проблеми сьогодення // Рідна школа. – 1998. – № 5. – С. 34-35.
6. *Седая Ю.* Правовая культура личности: процес формирования // Новый коллегиум. – 2008. - №5. – С. 8-13.
7. *Сухомлинський В.А.* Народження громадянина. – К.: Радянська школа, 1970. – 287 с.
8. *Никитин А.Ф.* Что такое правовая культура?: Кн. для учащихся ст. классов. – М.: Просвещение, 1988. – 112 с.
9. *Семернева Н.К., Щедрина А.К.* Правовые формы общественного воспитания несовершеннолетних. – М.: Юридическая литература, 1980. – 96 с.
10. *Правове виховання учнів: Метод. Посібник / Ав.-укл. М.М. Фіцула.* – К.: ІЗМН, 1997. – 148 с.
11. *Майорова Н.П.* Методические рекомендации по курсу «Воспитательная работа мастера в учебной группе». – М., 1983. – 139 с.
12. *Оржиховська В.М.* Профілактика правопорушень серед неповнолітніх/ Навчально-методичний посібник. – Київ, 1996. – 352 с.

УДК:371.124:377.112.4:7

Елеонора Грищенко

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙСТРА ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ ПТНЗ ХУДОЖНЬОГО ПРОФІЛЮ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЗРОСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розкриваються сутність педагогічної взаємодії і механізм співробітництва майстра виробничого навчання з учнями в ПТНЗ. Подано трактовки концептів: педагогічна взаємодія, педагогічне співробітництво, педагогічне партнерство. Розглянуто способи та стилі педагогічної взаємодії та спілкування майстра з учнями.

Ключові слова: педагогічна взаємодія, педагогічне спілкування, майстер виробничого навчання, учень, суб'єкт-суб'єктні відносини, навчально-виховний процес, навчальне співробітництво.

В статье раскрывается сущность педагогического взаимодействия и механизм сотрудничества мастера производственного обучения с учениками в профессионально-технических учебных заведениях. Подано трактовки концептов: педагогическое взаимодействие, педагогическое сотрудничество, педагогическое партнерство. Рассмотрено способы и стили педагогического взаимодействия и общения мастера с учениками.

Ключевые слова: педагогическое взаимодействие, педагогическое общение, мастер производственного обучения, ученик, субъект-субъектные отношения, учебно-воспитательный процесс, учебное сотрудничество.

The essence of pedagogical interaction and mechanism of collaboration of industrial training teacher with pupils of PTEI are discovered in the article. The treatisation of concept as pedagogical interaction, pedagogical collaboration, pedagogical partnership are given here. The ways and styles of pedagogical interaction and association between industrial training teacher and pupils are examined.

Key words: pedagogical interaction, an industrial training teacher a pupil, subject-subjective relationship, educational-rearing process, educational collaboration.

Актуальність проблеми. У сучасних умовах розвитку професійно-технічної освіти досить важливим є зрушення в бік євроінтеграції. Зміни, що відбуваються в нашій державі неможливі без нового уявлення про особистість майстра виробничого навчання, без аналізу його професійної компетентності. Адже лише компетентний у своїй справі фахівець зможе вирішити ті завдання, які стоять сьогодні перед професійно-технічною освітою України.

Аналіз основних праць і публікацій. Питання впровадження компетентнісного підходу в системі освіти висвітлювали вчені Н. Бібік, Л. Ващенко, А. Кузьмінський, О. Локшина, Т. Морозова, О. Пометун, І. Родигіна, О. Савченко, Н. Тарасенкова та інші. Професійну компетентність досліджували Н. Кузьміна, О. Ларіонова, А. Маркова, Н. Селезньова, Т. Руденко та ін. Підвищення рівня ефективності професійно-технічної

освіти досліджували В. Аніщенко, І. Васильєв, В. Мадзюгін, А. Михайличенко, Н. Ничкало, В. Радкевич та ін.

Мета статті: проаналізувати концепт «професійна компетентність» майстра виробничого навчання художнього профілю та його вплив на розвиток педагогічної культури в професійно-технічному навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. В тлумачному словнику компетентність та компетенція описані досить схоже:

- компетентність – здатність успішно відповідати на індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені запитання;
- компетенція – добра обізнаність у чомусь: коло повноважень певної організації, установи чи особи; загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях і здібностях, які набуті завдяки навчанню [3, с.449].

А. Маркова вважає, що компетентність – це поєднання психічних якостей, психічних станів, що дає змогу діяти самостійно й відповідально, оволодіння людиною навичками і вміннями виконувати трудові функції [5, с.31-34].

Характеризуючи компетентність, В. Лозова виділяє її «інтегративну природу, що її джерелом є різні сфери культури (духовної, громадської, соціальної, педагогічної, управлінської, правової, етичної, екологічної тощо) вона вимагає значного інтелектуального розвитку, включає аналітичні, комунікативні, прогностичні та інші розумові процеси» [4, с.3-8].

О. Пометун вважає, що компетентність – це складна інтегрована характеристика особистості, під якою розуміють набір знань, умінь, навичок, ставлень, що дають змогу ефективно провадити діяльність або виконувати певні функції, забезпечуючи розв'язання проблем і досягнення певних стандартів у галузі професії або виді діяльності [8, с.18].

В. Байденко по різному підходить до обґрунтування «компетенції» та «компетентності», вважаючи, що введення компетенції в термінологічну систему сучасної теорії освіти і педагогічну практику дозволить отримати деяку «додаткову вартість» [2, с.4-13].

В українській науковій літературі концепт «компетентність» найчастіше тлумачиться як «сукупність знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [7, с.149]. Компетенція ж, на думку більшості дослідників, є більш вузьким поняттям, сутність якого є в здібності (чи готовності) індивіда вирішувати різноманітні проблеми, яка проявляється у сукупності знань, умінь та навичок, необхідних для розв'язання певного завдання.

В. Сластьонін вважає, що професійна компетентність – це інтегральна характеристика ділових і особистісних якостей спеціаліста, яка

відображає не тільки рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення цілей професійної діяльності, а й соціально-моральну позицію особистості. Він включає три аспекти в професійну компетентність, а саме: проблемно-практичний, смисловий і ціннісний. Складовими професійної компетентності, на його думку є: практична (спеціальна), соціальна, психологічна, інформаційна, комунікативна, екологічна, валеологічна [6, с.34-35].

На думку Ю. Сенька професійна педагогічна компетентність – це своєрідна зона найближчого (або віддаленого) розвитку педагогічної готовності [10, с.68].

В більшості європейських країн проводились дослідження з приводу компетентності, ця проблематика викликала дискусію серед країн-учасників Організації співробітництва та розвитку (ОЕСД). Дискусія в першу чергу навколо того, яким чином забезпечити людину необхідними вміннями та знаннями для її гармонійної взаємодії з технологічним суспільством, що має швидкі темпи розвитку. Тому Міжнародною комісією Ради Європи сформульовано перелік восьми ключових компетенцій для навчання упродовж життя, якими повинен володіти кожний європеєць, це:

- навички рахування та письма / компетенція в галузі рідної мови;
- базові компетентності в галузі математики, природничих наук та технологій / математична і фундаментальна природничо-наукова та технічна компетенції;
- іноземні мови /компетенція в сфері іноземних мов;
- використання інноваційних технологій / або інформаційні та комунікаційні технології / комп'ютерна компетенція;
- здатність та вміння навчатись /навчальна компетенція;
- соціальні навички / міжособистісна, міжкультурна та соціальна компетенції, а також громадянська компетенція;
- підприємницькі навички /компетенція підприємництва;
- загальна культура та етика / культурна та духотворна компетенції [11, с.4-8].

Варіантів компетентностей як освітніх результатів може бути досить багато, але в діяльності майстра виробничого навчання в першу чергу потрібно починати з професійної компетентності.

Формування професійної компетентності є важливим аспектом діяльності майстра виробничого навчання ПТНЗ художнього профілю, адже це професійна підготовка і здатність до виконання завдань і обов'язків, міра відповідності вимогам професійної діяльності.

У психолого-педагогічній літературі професійна компетентність об'єднує такі поняття як «професіоналізм», «кваліфікація», «професійні здібності» та ін. [1, с.10].

Розвиток професійної компетенції майстра виробничого навчання ПТНЗ художнього профілю – це розвиток його творчої індивідуальності, розвиток особистості в системі професійної освіти, професійний розвиток. Професійний розвиток невіддільний від особистісного, який детермінує здатність особистості до творчої самореалізації.

Структура професійної компетентності майстра виробничого навчання ПТНЗ художнього профілю складається з сукупності компетенцій, які дозволяють здійснювати професійну діяльність у сучасних умовах. Це педагогічна компетенція, художньо-естетична компетенція, знання та технологічна компетенція, комунікативна компетенція, соціальна компетенція, культурна компетенція, підприємницька компетенція (рис. 1).

Педагогічна компетенція майстра виробничого навчання ПТНЗ художнього профілю складається з сукупності психолого-педагогічних, кваліфікаційних знань, умінь, його особистісних якостей, педагогічної майстерності, організаторських можливостей, гармонійне поєднання яких в педагогічній професійній діяльності дає оптимальний результат. Психолого-педагогічні знання є необхідною умовою професійної компетентності майстра. Психолого-педагогічна підготовленість такого фахівця складається із знань методологічних основ і категорій педагогіки; закономірностей соціалізації і розвитку особистості; суті, цілей і технологій навчання та виховання; законів анатомо-фізіологічного і психічного розвитку учнів різних вікових категорій.

Художньо-естетична компетенція поєднує в собі професіоналізацію знань, а також системні новітні знання художньо-естетичного спрямування у рамках професійної діяльності у напрямі художньої творчості, творчий підхід до професійної діяльності, інтерес до новинок спеціальної літератури, творче впровадження інноваційних технологій, вироблення практичних умінь і навичок, використовуючи досягнення мистецтва. Майстру виробничого навчання ПТНЗ художнього профілю необхідно мати знання видів декоративно-вжиткового мистецтва, традиційних народних промислів України, основ художнього проектування виробів, основ малюнка, живопису, технологію оздоблення різних виробів.

Знання та технологічна компетенція включають в себе елементарні загальні знання майстра виробничого навчання ПТНЗ художнього профілю про себе та довілля загальноосвітнього характеру, основ безпечної поведінки. Також він має володіти базовими знаннями, здобутими у процесі навчання та трудової діяльності, розуміти основні процеси, що відбуваються в освітній та професійній діяльності. Дуже важливим є оволодіння знаннями з естетики, історії мистецтв, етнографії та фольклору України, а також з фундаментальних та професійних дисциплін [9, с.23], керуючись якими він може виконувати свої професійні обов'язки. В своїй професійній діяльності для досягнення оптимального результату майстер повинен використовувати інноваційні та інформаційні технології.

Навчальна компетенція передбачає здатність та вміння майстра навчатись впродовж життя, його безперервний та стійкий саморозвиток. Досить важливим є участь майстра у різних виставках, фестивалях образотворчого, декоративно-прикладного та ін. мистецтва, оволодіння художньо-мистецьким, образним мисленням, а також розвиток та втілення в академічному й професійному контекстах технологічних, суспільних, культурних досягнень, передача дослідницько-інноваційних надбань іншим. Майстер повинен сформувати власний стиль викладання виробничого навчання відповідно до специфіки навчального закладу. Крім цього, його професійне самовдосконалення шляхом цілеспрямованої самоосвітньої діяльності, готовність до творчої різнорівневої співпраці повинно бути постійним.

Комунікативна компетенція має такі складові: взаємодія майстра в колективі; здійснення наставництва; передання досвіду; професійне спілкування; сприйняття критики, порад і вказівок; знання закономірностей різних форм спілкування і правил поведінки в різних ситуаціях; готовність до участі у громадському житті навчального закладу; щиросердність у відношеннях, досягнення взаєморозуміння. Ця компетентність передбачає вміння вступати в комунікацію (спілкування), бути зрозумілим, спілкуватись без обмежень. Ці вміння допомагають зрозуміти інших (учнів, колег, батьків, партнерів та ін.).

Соціальна компетенція передбачає світоглядну зрілість та вміння співпрацювати з усіма учасниками навчального процесу, відповідальність за доручену справу, дотримання встановленого порядку й трудової дисципліни; це професійна, суспільна та соціальна активність і творчий підхід до справи майстра; володіння прийомами професійного спілкування, соціальна відповідальність за результати своєї праці; соціальна активність та потреба в самоосвіті й самовихованні. Майстер повинен володіти комплексом особистісно-психологічних технологій взаємодії особистості із оточуючим соціальним середовищем, це здатність брати на себе відповідальність, брати участь у спільному прийнятті рішень.

Культурна компетенція поєднує в собі знання майстром художньої та професійної культури, оволодіння культурою виробництва, культурою праці, культурою мови, правовою, моральною, естетичною культурою, культурою побуту. Ця компетенція передбачає вміння майстра жити у гармонії з представниками інших культур, мов і релігій, вміти адекватно оцінювати власні здібності. Актуальним виявом культурної компетенції в сучасних умовах стає здатність до пошукової, творчої активності й потреба в такій активності.

Підприємницька компетенція передбачає реалізацію здатностей співвідносити власні економічні інтереси, потреби з наявними матеріальними, трудовими та іншими ресурсами, застосовувати технології моні-

торингу ресурсів і забезпечення стійкого розвитку професійної діяльності; аналізувати й оцінювати власні професійні можливості, здібності та співвідносити їх з потребами ринку праці; складати, здійснювати й оцінювати плани підприємницької діяльності, розробляти моделі дій та приймати економічно обґрунтовані рішення; забезпечувати ефективно і планомірне використання сил, можливостей і часу; презентувати, поширювати інформацію про результати і продукти власної економічної діяльності та діяльності колективу.

Висновок. Отже, професійна компетентність майстра виробничого навчання ПТНЗ художнього профілю – це комплексна характеристика, яка включає в себе сукупність компетенцій та особистісних характеристик фахівця, керуючись якими він може виконувати свої професійні обов'язки.

Подальший напрям дослідження: вплив культурної компетенції на професійний розвиток та творчу самореалізацію майстра виробничого навчання художнього профілю.

Особистісні якості	Психолого- педагогічні уміння, вміння їх застосовувати	Педагогічна компетенція
Творчий підхід до професійної діяльності, інтерес до новинок спеціальної літератури, творче впровадження інноваційних педагогічних технологій	Професіоналізація знань у напрямі художньої творчості	Художньо-естетична компетенція
Базові знання, здобуті у процесі навчання та трудової діяльності. Розуміння основних процесів, що відбуваються в освітній та професійній діяльності	Елементарні загальні знання про себе та довкілля, загальноосвітнього характеру, основ безпечної поведінки	Знання та технологічна компетенція
Усвідомлення нової елементарної інформації як під безпосереднім керівництвом інших так і автономно	Здатність та уміння навчатись впродовж життя, безперервний та стійкий саморозвиток	Навчальна компетенція
Знання закономірностей різних форм спілкування і правил поведінки в різних ситуаціях; готовність до участі у громадському житті навчального закладу	Взаємодія в колективі, для виконання завдань; здійснення наставництва; передавання досвіду; професійне спілкування; сприйняття критики, порад і вказівок	Комунікативна компетенція
Співпраця з соціальними партне-рами, співробітництво з усіма учасниками навчального процесу	Світоглядна зрілість	Соціальна компетенція
Культура виробництва, культура праці, культура мови, правова, моральна, естетична культура, культура побуту	Художня та професійна культура	Культурна компетенція
Забезпечення ефективного і планомірного використання сил, можливостей і часу	Вміння застосовувати правильні методи роботи, удосконалення професійних навичок і підвищення особистої ефективності	Підприєм-ницька компетенція

Педагогічна компетенція	Організа-торська компе-тенція	Педагогічна майстерність
Художньо-естетична компетенція	Вироблення практичних умінь і навичок, використання досягнення мистецтва	Системні новітні знання художньо-естетичного спрямування у рамках професійної діяльності
Знання та технологічна компетенція	Сукупність знань з фундаментальних та професійних дисциплін	Використання інноваційних та інформаційних технологій в професійній діяльності.
Навчальна компетенція	Оволодіння художньо-мистецьким, образним мисленням	Розвиток та втілення в академічному й професійному контекстах технологічних, суспільних чи культурних досягнень, передача дослідницько-інноваційних надбань іншим
Комунікативна компетенція	Щирість у відношеннях, досягнення взаєморозуміння	Спілкування в діалоговому режимі з колегами, широкою науковою спільнотою та громадськістю в галузі своєї спеціалізації
Соціальна компетенція	Професійна, суспільна та соціальна активність	Володіння прийомами професійного спілкування, соціальна відповідальність за результати своєї праці
Культурна компе-тенція	Життя у гармонії з представниками інших культур, мов і релігій	Вміння адекватно оцінювати власні здібності
Підприємницька компетенція	Забезпечення повноти, узгодженості, взаємопов'язаності й реальності певних цілей	Отримання об'єктивно нових результатів, що спрямовані на розвиток і соціально-культурне удосконалення суспільства

Рис. 1. Структура професійної компетентності майстра виробничого навчання ПТНЗ художнього профілю.

**Професійна компетентність
майстра в/н ПТНЗ художнього профілю**

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алексюк А.М.* Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник / А.М. Алексюк. К., Либідь, 1998. – 560 с.
2. *Байденко В.И.* Компетенции в профессиональном образовании // Высшее образование в России. – 2004. - № 11.
3. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – С.449.
4. *Лозова В.І.* Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів. Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. – Х.: ОВС, 2002. – 167 с.
5. *Маркова А.К.* Психология профессионализма: монографія / А.К. Маркова. – Москва: международный гуманитарный фонд знание, 1996. – 308 с.
6. *Педагогіка* професійного освіти / под ред. В.А. Сластенина. М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 368 с.
7. *Професійна* освіта: словник: Навч. Пос/ Уклад. С.У. Гончаренко та ін.; За ред. Н.Г. Ничкало – К.: Вища шк., 2000. – С.149
8. *Пометун О.І.* Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. - № 23
9. *Радкевич В.О.* Теоретичні і методичні засади професійного навчання у закладах профтехосвіти художнього профілю: Монографія/В.О. Радкевич; за ред. Н.Г. Ничкало. – К.: УкрІНТЕІ, 2010. – С. 23
10. *Сенько Ю.В.* Гуманитарные основы педагогического образования: курс лекцій / Ю.В. Сенько. –М.: Издательский центр «Академия», 2000. - 240 с.
11. *Овчарук О.В.* Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти // Компетент-нісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.

АВТОРИ ВИДАННЯ

Аврааменко Ольга Олексіївна – директор ДПТНЗ «Міжрегіональний центр ювелірного мистецтва м. Києва».

Алексєєвець Вікторія Саввічна – пошукувач відділу виховних систем у педагогічній освіті Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Бондарук Галина Арсеніївна – старший лаборант відділу виховних систем у педагогічній освіті Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Грищенко Елеонора Дмитрівна – пошукувач відділу виховних систем у педагогічній освіті Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Заступник директора з навчально-виховної роботи та соціальних питань державного професійно-технічного навчального закладу «Міжрегіональний центр ювелірного мистецтва м. Києва».

Лактіонова Галина Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, старший науковий співробітник відділу виховних систем у педагогічній освіті Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Мазур Ірина Михайлівна – молодший науковий співробітник відділу виховних систем у педагогічній освіті Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Мартиненко Людмила – старший викладач вищої категорії, майстер першої категорії Вищого комерційного училища Київського національного торговельно-економічного університету. Пошукувач відділу виховних систем у педагогічній освіті Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Машкова Інна Миколаївна – старший викладач кафедри іноземних мов фінансово-економічного факультету ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Молчанова Алевтина Олександрівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу виховних систем у педагогічній освіті Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Панченко Віктор Іванович – старший науковий співробітник відділу виховних систем у педагогічній освіті Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Полєжаєв Дмитро Володимирович – доктор філософських наук, член-кореспондент Міжнародної академії наук педагогічної освіти, Почесний працівник загальної освіти Російської Федерації, завідувач кафедри суспільних наук Волгоградської державної академії підвищення кваліфікації та перепідготовки робітників працівників освіти.

Султанова Лейла Юріївна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу виховних систем у педагогічній освіті Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Сягровська Інесса Валеріївна – магістр, викладач іноземної мови ДПТНЗ «Житомирський професійний технологічний ліцей».

Тимчук Лариса Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки факультету психології КНУ імені Тараса Шевченка.

Усатенко Тамара Пилипівна – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу виховних систем у педагогічній освіті Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Хомич Лідія Олексіївна – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Шахрай Тетяна Олексіївна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу виховних систем у педагогічній освіті Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Наукове видання

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГА

Збірник наукових праць

За редакцією
Хомич Л.О., Султанової Л.Ю., Шахрай Т.О.

Технічний редактор: Мазур І.М.

Дизайн обкладинки: І.Т. Жук.

В оформленні обкладинки використана графічна композиція «Планета La», автор Ігор Жук.

Підписано до друку 26.01.2012 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Arial. Ум. др. арк. 10,5. Обл. вид. арк. 8,75
Тираж 100 прим. Зам. № _____

Видавець ПП Лисенко М.М.
16600, м. Ніжин Чернігівської області,
вул. Шевченка, 26 В. Тел.: (067) 4412124
E-mail: milanik@land.ru

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.